

**T.C
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİMDALI**

**EKONOMİK BÜYÜME-ENFLASYON-İŞSİZLİK
İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA
(1980-2005)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Murat AYKIRI**

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Adem ÜZÜMCÜ**

KARS-2008

T.C
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Murat AYKIRI'ya ait “Ekonomik Büyüme-Enflasyon-İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980–2005)” konulu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak oy kabul edilmiştir.

.../...../200...

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

İmza

.....
.....
.....

.....
.....
.....

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../...../200... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../200...

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	IV-V
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VI-VII
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	4
1.1.1. Ekonomik Büyümenin Anlamı.....	4
1.1.2. Büyüme – Kalkınma: Kavramsal Farklılıklar	6
1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları.....	6
1.2.1. Üretim Faktörleri Arzındaki Artış.....	7
1.2.2. Teknolojik Gelişmeler	8
1.3. Büyüme Oranı ve Büyümenin Ölçülmesi	9
1.4. Tarihsel Gelişim Sürecinde Ekonomik Büyüme Modelleri	10
1.4.1. Klasik Büyüme Modeli	13
1.4.2. Karl Marx'ın Büyüme Modeli.....	14
1.4.3. Schumpeteryen Büyüme Modeli	15
1.4.4. Keynesyen Büyüme Analizi	16
1.4.5. Keynesyen (Harrod-Domar) Büyüme Modeli.....	16
1.4.6. Neo-Klasik Büyüme Modeli.....	19
1.4.7. Yeni Büyüme Teorileri (İçsel Büyüme Modelleri).....	20
1.4.7.1. Romer'in Yaklaşımı (Bilgi Üretimi ve Taşımalar).....	21
1.4.7.2. Lucas'ın Yaklaşımı (Beşeri Sermaye Modeli)	22
1.4.7.3. Barro'nun Yaklaşımı (Kamu Politikası Modeli)	23
1.4.7.4. AR-GE Yaklaşımı	24
1.4.7.5. AK Modeli.....	26
1.5. İstihdam ve İşsizlik.....	26
1.5.1. İstihdam Kavramı	26

1.5.1.1. Dar Anlamda İstihdam	28
1.5.1.2. Geniş Anlamda İstihdam	29
1.5.2. Tam İstihdam Kavramı	29
1.5.3. Eksik İstihdam	30
1.5.4. İşsizlik Kavramı.....	31
1.5.4.1. İşsizlik Oranı.....	32
1.5.4.2. İşsizlik Türleri.....	34
1.6. Enflasyon Kavramı	37
1.6.1. Enflasyon Teorileri	38
1.6.1.1. Klasik Yaklaşım	39
1.6.1.2. Keynesyen Yaklaşım	40
1.6.1.3. Monetarist Yaklaşım.....	41
1.6.1.4. Yapısalcı (Strüktüralist) Yaklaşım	42
1.6.2. Enflasyon Ölçülmesi	43
1.6.3. Fiyatların Artış Oranına Göre Enflasyonun Türleri.....	44
1.6.3.1. İlmli Enflasyon.....	44
1.6.3.2. Aşırı yada Dört Nala Enflasyon	45
1.6.3.3. Hiperenflasyon	45
1.6.4. Enflasyonun Nedenleri ve Nedenlerine Göre Enflasyon Türleri	45
1.6.4.1. Talep Enflasyonu	46
1.6.4.2. Maliyet Enflasyonu.....	47
1.6.5. Enflasyonun Olumsuz Etkileri.....	49
1.6.5.1. Enflasyonun Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi.....	49
1.6.5.2. Enflasyonun Tasarruf Hacmi ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ..	50
1.6.5.3. Enflasyonun Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi.....	51
1.6.5.4. Enflasyonun Kaynak Tahsis Üzerindeki Etkisi	51

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME – ENFLASYON İLİŞKİSİ VE TÜRKİYE’DE

EKONOMİK BÜYÜME VE ENFLASYON

2.1. Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Teorik Yaklaşımlar	52
2.1.1. Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar	52

2.1.1.1. Enflasyonun Büyüme Üzerinde Negatif Etkilerinin Olduğunu İleri Süren Çalışmalar.....	53
2.1.1.2. Enflasyonun Büyüme Üzerinde Pozitif Etkiye Sahip Olduğunu İleri Sürten Çalışmalar.....	57
2.2. Türkiye’de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişisini Açıklayan Çalışmalar ve Elde Edilen Sonuçlar.....	59
2.3. Türkiye’de Gerçekleşen Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişisinin Tarihsel Gelişimi: 1980–2005 Yılları Arasındaki Dönem.....	62
2.3.1. 1980–1993 Dönemi.....	63
2.3.2. 1994–2005 Dönemi.....	65
2.4. Türkiye’de 180 Sonra Dönemde Enflasyonla Mücadelede Uygulanan İstikrar Programları.....	69
2.4.1. Ortodoks İstikrar Programları.....	70
2.4.2 Heteredoks İstikrar Programları.....	70
2.4.3. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları.....	71
2.4.4. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları.....	73
2.4.5. Enflasyon İle Mücadele Programı.....	75
2.4.6. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME-İŞSİZLİK İLİŞKİSİ

3.1. Büyüme-İşsizlik İlişkisi Üzerine Teorik Yaklaşımlar.....	81
3.2. Türkiye’de Büyüme-İşsizlik İlişisini Açıklayan Çalışmalar ve Elde Edilen Sonuçlar.....	82
3.3. Türkiye’de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik.....	83
3.3.1 Türkiye’de Nüfusun Genel Özellikleri.....	84
3.3.2. İstihdam.....	86
3.4. Türkiye’de İşsizliğin Boyutu ve İşsizliğin Nedenleri.....	87
3.5. Türkiye’de İşsiz Nüfus ve İşsiz Nüfusun Bazı Özellikleri.....	90
3.6. Türkiye’de İstihdam ve İşsizlikle Mücadele Politikaları.....	92
3.6.1. Pasif İstihdam Politikaları.....	94
3.6.2. Aktif İstihdam Politikaları.....	95
3.6.3 Türkiye’de 1980-2005 Dönemi İstihdam Politikaları.....	96

3.7 Dünya Bankası Türkiye İşgücü Piyasası Raporu	99
3.7.1. İşgücü Piyasası Düzenlemeleri.....	101
3.7.2. Türkiye’de Üzerinde Düşünülen Reformlar	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME-ENFLASYON-İŞSİZLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA: 1980-2005

4.1. Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme İle Enflasyon Arasındaki	
Nedensellik İlişkisinin Ekonomik Analizi	106
4.1.1. Veri Seti.....	106
4.1.2. Tanımlayıcı İstatistikler.....	106
4.1.3. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular	109
4.1.3.1. Birim Kök Testi	109
4.1.3.2. Granger Nedensellik Analizi	111
4.2. Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme İle İşsizlik Arasındaki	
Nedensellik İlişkisinin Ekonometrik Analizi	114
4.2.2. Tanımlayıcı İstatistikler.....	115
4.2.3. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular	117
4.2.3.1. Birim Kök Testi.....	117
4.2.3.2. Granger Nedensellik Analizi.....	119
4.3. Genel Değerlendirme	121
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	123
KAYNAKÇA.....	127
ÖZGEÇMİŞ.....	135

ÖZET

Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllardan itibaren çözüm aranan en büyük sorunların başında enflasyon ve işsizlik gelmektedir. Türkiye'de gerek ithal ikameci politikalara dayanan planlı sistem döneminde, gerekse dış ticaretin serbest hale getirildiği ve liberal politikaların önem kazandığı 24 Ocak kararları sonrası dönemde enflasyon, işsizlik ve diğer makroekonomik sorunların çözümüne yönelik politikalar geliştirilememiştir. Bu sürecin sonunda, yüksek enflasyon ve düşük büyüme hızlarına bağlı olarak gerçekleşen ekonomik krizler özellikle enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkinin daha yoğun bir şekilde tartışılmasına neden olmuştur.

Enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkinin niteliği konusunda zaman içerisinde farklı görüşler ortaya atılmıştır. Örneğin; 1980'li yıllara kadar enflasyonun büyümeyi olumlu etkilediği görüşü hakimken, son yıllarda yapılan ampirik çalışmaların sonuçları doğrultusunda ise bugün çoğu iktisatçı enflasyonun büyümeyi olumsuz etkilediğine inanmaktadır. Ancak bu konu üzerinde henüz bir görüş birliğine varıldığını da söylemek zordur.

Bununla birlikte iktisat teorisinde uzunca bir süre büyüme ile istihdam arasında doğrusal bir ilişki kurulmuştur. Ancak son yıllarda Türkiye'de büyümenin umulan düzeyde istihdam yaratamadığı gözlemlenmektedir. Türkiye'de özellikle 1990 sonrası dönemde, istikrarlı büyüme ve yatırım olanaklarının tükenmesi, hızlı nüfus artışı, kırdan kente göç, verimlilik artışları, işgücü piyasasındaki yapısal sorunlar, ekonomik büyümenin istihdam yaratma kapasitesini azaltmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de ekonomik büyümenin işsizliği azaltıp istihdamı artıracığı fikrine karşılık, yüksek büyüme hızlarına rağmen işsizliğin hala çok büyük bir sorun olarak varlığını sürdürmesi, bu konu üzerinde de yoğun tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.

Bu çalışma; söz konusu tartışmalara farklı bilimsel bir değerlendirme amacıyla, önce teorik olarak, daha sonra da ekonometrik analizlerle, 1975–2006 dönem aralığında Türkiye'de büyüme-enflasyon ve büyüme-işsizlik arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için yapılmıştır. Granger Nedensellik Analizinin kullanıldığı çalışmamızın sonucunda; belirlenen dönem için büyüme-enflasyon arasında büyümeden enflasyona doğru ve büyüme-işsizlik arasında büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, enflasyon, istihdam, işsizlik, Türkiye

ABSTRACT

Inflation and unemployment have been main economic problems for the Turkish Economy since 1970s. Economic policies struggling inflation, unemployment and other macro economic problems have not been succeed, both in the plans period depends on import substitution and in liberal export-led growth policies that implemented after 24 January Decisions. Therefore, the Turkish economy faced a few economic crises due to the high inflation rates and lower growth rates. These crises has strongly been emphasized the relationship between inflation and economic growth.

There are different opinions on the relationship between inflation and economic growth. In economic literature, some economists argue that inflation had a positive effect on the growth rates until 1980's. For today, according to many empirical studies on inflation and growth, many economists suggest that inflation has a negative effect on the economic growth. However it is still difficult to say that there is a common consensus on this debate.

Additionally, economic theory has accepted a linear relationship between growth and employment for the long time. However in the last decades it has seen that the growth doesn't create additional employment for the Turkish economy. Especially after the 1990's, lack of investments, fluctuations in economic growth, increasing population, migration to metropolitan cities, increasing in productivity and structural problems in labor markets reduced the capacity of providing employment of economic growth. Therefore unemployment is still an important problem in spite of high growth rates in contrary to the assumption that economic growth lessens the unemployment. This dilemma accelerated academic debates on mentioned problem.

The main aim of this thesis is to investigate the direction of the growth-inflation and growth-unemployment relationships for the Turkish economy by using Granger Causality Analysis for the period of 1975-2006. For the selected period, this study demonstrated that there are a one-way causality relationship between GNP growth and inflation (the direction of causality from GNP growth to inflation) the direction causality from GNP growth to unemployment (between GNP growth and unemployment).

Key words: Economic Growth, Inflation, Employment, Unemployment, Turkey

ÖNSÖZ

Türkiye, 30 yılı aşkın bir süredir yüksek enflasyon ve işsizlik sorunlarıyla yaşamaktadır. Buna karşılık ekonomik büyüme oranı ise son yıllar hariç 1990–2001 döneminde çok istikrarsızlaşmış ve uzun dönem ortalaması düşmüştür. Bu durum enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği fikrinin iktisatçılar arasında yaygınlaşmaya başlamasına neden olmuştur.

1970’li yılların ikinci yarısından beri devam eden yüksek enflasyon sorunu, günümüzde tek haneli rakamlara kadar inmiş ve önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. Enflasyon sorununun önemini kaybetmesi ile birlikte, kendisi ile mücadele edilmesi gereken en büyük sorun olarak işsizlik ön plana çıkmaya başlamıştır. Türkiye’de son yıllarda yaşanan yüksek büyüme oranlarına rağmen, işsizliğin azalmaması, diğer bir deyişle büyümenin istihdam yaratamaması sorunu, büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkinin yeniden yoğun bir şekilde tartışılmasına neden olmuştur. Büyüme, enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkinin ne olduğuna dair net bir sonucun ortaya konulamamış olması bu konu hakkında daha fazla çalışma yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmanın belirlenmesinde ve tamamlanmasında destek ve yardımlarını asla esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç.Dr. Adem ÜZÜMCÜ’ye, Yrd. Doç.Dr. Mehmet DİKKAYA’ya ve Yrd. Doç.Dr Salih ÖZTÜRK’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca; çalışmam boyunca benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen sevgili eşime ve çok değerli mesai arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Murat AYKIRI

Kars 2008

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey-Fuller
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BPE	: Beklentili Phillips Eğrisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİO	: Doğal İşsizlik Oranı
EKK	: En Küçük Kareler
EMP	: Enflasyon İle Mücadele Programı
FGD	: Fiyatlar Genel Düzeyi
FDF	: Faiz Dışı Fazla
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
H-D	: Harrod-Domar
ILO	: Dünya İstihdam Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İBM	: İçsel Büyüme Modelleri
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme Dairesi Başkanlığı
KBGSMH	: Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MB	: Merkez Bankası
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TMSF	: Tasarruf Mevduatları Sigorta Fonu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1.1.	: Türkiye’de 1990–2005 Dönemine Ait Büyüme Oranları ve Kişi Başına Gelirin Gelişimi	10
Tablo 1.2	: Başlıca Büyüme Teorileri ve Özellikleri.....	12
Tablo 2.1	: Türkiye’de 1980–1993 Fiyat Endekslerindeki Değişim Oranları(1987=100) ve GSMH Büyüklüğü(1987 Fiyatlarıyla).....	65
Tablo 2.2.	: Türkiye’de 1994–2005 Yıllarına Ait Fiyat Endekslerindeki Değişim Oranları(1987=100 ve 2003=100) ve GSMH Büyüklüğü (1987 Fiyatlarıyla).....	68
Tablo 3.1.	: Türkiye’de İşgücü Piyasasının Özellikleri: 1990–2005.....	87
Tablo 3.2.	: Türkiye’de İşsizlik ve Eksik İstihdam (1990–2005).....	89
Tablo 3.3.	: Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre İşsiz Nüfus: 1988–2005 Yılı Rakamları (Bin Kişi).....	92
Tablo 3.4.	: Türkiye’de Uygulanan Aktif İşgücü Piyasası Programları.....	97
Tablo 3.5.	: Türkiye’de Uygulanan Pasif İşgücü Piyasası Programları	98
Tablo 3.6.	: Sektörlere Göre İstihdam: 1980–2004 (milyon kişi).....	100
Tablo 4.1.	: Değişkenlere Ait Temel İstatistikî Özellikler.....	106
Tablo 4.2.	: Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi.....	107
Tablo 4.3.	: ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	110
Tablo 4.4.	: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları.....	112
Tablo 4.5.	: Değişkenlere Ait Temel İstatistikî Özellikler.....	115
Tablo 4.6.	: Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi.....	116
Tablo 4.7.	: ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	118
Tablo 4.8.	: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları.....	120

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1.1.	: Ekonomik Büyümenin Üretim Olanakları Eğrisi İle Gösterimi5
Şekil 1.2.	: İçsel Büyüme Modellerinin Türleri ve Varsayımları..... 21
Şekil 1.3.	: Talep Enflasyonu.....47
Şekil 1.4.	: Maliyet Enflasyonu.....48
Şekil 4.1.	: Büyüme ve Enflasyon Oranları (1975-2006).....108
Şekil 4.2.	: Büyüme ve İşsizlik Oranları (1975-2006).....116

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik kavramları, iktisat literatüründe önemli bir yere sahiptir. Bu ekonomik büyüklükler arasında bir ilişkinin olup olmadığı, bir ilişki var ise bu ilişkinin yönünün ne olduğu ile ilgili bir takım konular, uzun yıllardır tartışma konusu olmaktadır. Bu çalışmada, bu kavramlar arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, eğer bir ilişki var ise bu ilişkinin yönünün ne olduğu araştırılmaktadır.

Türkiye 1980 sonrası dönemde dışa açık bir piyasa ekonomisi olmanın koşullarını geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu dönemde dış ticaret serbestleştirilmiş, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmiş, mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Küreselleşme sürecinin tamamlayıcısı olarak, 1989 yılında uluslararası sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmış, kamu kesiminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde özelleştirme girişimleri hızlandırılmıştır. Bütün bu yapısal değişimlerin istikrarlı bir politik ortamda yapılamaması değişim sürecini geciktirmiş, bu dönemde makro ekonomik sorunlar yanında çeşitli yapısal sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan en önemlileri; kronik yüksek enflasyon, imalat sanayindeki yatırım eksikliği, özellikle rekabet ortamını geliştirecek değişikliklerin gerçekleştirilememesinin yarattığı verimlilik düzeyindeki yavaş gelişme, kamu finansman dengesindeki bozulma sonucu mali piyasaların baskı altında kalması ve reel faizlerin yükselmesidir.

1989 yılından itibaren ekonomide kısa vadeli sermaye girişiyle desteklenen tüketime dayanan bir büyüme sağlanırken kamu kesimi finansman dengesindeki bozulma, büyümenin sürdürülebilir olmasını güçleştirmiştir. Son yıllarda kamu açıkları finansmanı için genellikle iç borçlanmaya gidilmesi, kaynak sorunu yaşayan ve yeterince derinleşemeyen mali piyasalarda istikrarsızlığı körüklemiş ve reel faizleri artırmıştır. Yüksek reel faiz oranları kamunun faiz harcamalarını önemli ölçüde arttırarak kamu finansmanı üzerinde önemli bir yük oluşturmuş ve makro ekonomik dengesizlikleri besleyen bir faktör olmuştur. Bu dönemde, yüksek kronik enflasyonun da bu sürece önemli ölçüde katkıda bulunduğu ve ekonominin büyüme potansiyelini geriye çektiği düşünülmektedir.

Türkiye’de 1989 yılında uluslararası sermaye hareketlerinin serbest bırakılması aslında, 1980 sonrası dönemde bütün dünyada etkisini hissettirmeye başlayan küreselleşme akımlarının bir sonucudur. Uluslararası sermaye farklı ülkelere doğrudan ya da dolaylı olarak giderken, akışkanlığı çok zayıf olan ve sınır ötesi dolaşımı ulusal tedbirlerle engellenen işgücü, bir anlamda küreselleşmenin olumsuz etkisinde kalmaktadır. Bu süreç ülkelerin işgücü piyasalarının farklılaşmasına ve başta işsizlik olmak üzere bazı sorunların ön plana çıkmasına neden olmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte hacmi çok büyüyen doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye yoğun nitelik göstermektedir. Bu ise yüksek beşeri sermayeye sahip işgücü talebini yükseltmektedir. İşgücü piyasasındaki bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorununu daha da ağırlaştırmaktadır. Nitekim 1980 sonrası dönemde artmaya başlayan işsizlik, 1990’lı yıllarda evrensel ölçülere göre yüksek sayılan düzeylere ulaşmış ve 2001 krizi ile birlikte işsizlik Türkiye’nin en önemli ekonomik ve toplumsal sorunu haline gelmiştir.

Türkiye’de ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi konu alan bu çalışmanın amacı, bu kavramlar arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına, eğer bir ilişki var ise bu ilişkinin yönünün ne olduğuna dair bir sonuca ulaşmaktır. Araştırma 1980–2005 yıllarını kapsamakta olup; konunun gelişimi bakımından 1980 sonrası ve günümüzden de örnekler verilmiştir. Çalışmanın amacı çerçevesinde ana hipotezimiz, ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik göstergeleri arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğuudur. Burada sınanacak hipotezler ise elde edilebilen veriler altında ve 1975–2006 döneminde Türkiye örneğinde, ekonomik büyüme ile enflasyon arasında ve ekonomik büyüme ile işsizlik arasında teoride olduğu gibi negatif bir ilişkinin olduğu şeklindedir.

Araştırmada kullanılan temel teknikler literatür tarama tekniği olup konu ile ilgili yazılı ve basılı veriler, kütüphanelerden, resmi ve özel veri kaynaklarından tarama yolu ile sağlanmıştır. Ayrıca, Türkiye örneğinde 1980–2005 dönemi için hipotez testlerini sınamak için bir takım ekonometrik uygulamalara da yer verilmiştir.

Araştırmanın konusu dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın konusunu oluşturan kavramlar teorik açıdan açıklanmıştır. Çalışmanın

ikinci bölümünde ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar ve ampirik çalışmalara yer verilerek, Türkiye’de enflasyon ile ekonomik büyümenin gelişimi, istatistiki verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar ve ampirik çalışmalara yer verilmiş, Türkiye’de işgücü piyasasının yapısı ve özellikleri istatistiki veriler yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise; Türkiye’de ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik oranları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, eğer anlamlı bir ilişki var ise bu ilişkinin yönünün ne olduğu elde edilebilen veriler bağlamında 1975–2006 dönem aralığı için ekonometrik olarak test edilmiştir. Ayrıca çalışmada regresyon analizlerine de yer verilmiştir. Bu bölümde son olarak, yapılan ekonometrik uygulama sonuçları örnek dönem için değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK

Bu bölümde çalışmamızın ana öğelerini oluşturan ekonomik büyüme, enflasyon ve istihdam-işsizlik kavramları, ekonomi literatüründe yer alan tanımlar ve kavramsal sınıflandırmalar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda ilk olarak ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme ile ilgili diğer kavramlar üzerinde durulacak, literatürde yer alan ekonomik büyüme modelleri genel olarak tanıtılacaktır. Ardından istihdam ve işsizlik kavramları üzerinde durularak, istihdam ve işsizlik türlerinden bahsedilecek ve son olarak da enflasyon kavramı, türleri ve nedenleri dikkate alınarak incelenecektir.

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

1.1.1. Ekonomik Büyümenin Anlamı

Ekonomik büyüme, “*Mal ve hizmet üretim kapasitesindeki genişleme*” şeklinde tanımlanabilir (Parasız, 2003: 10). Bir başka tanıma göre ise ekonomik büyüme; kişi başına düşen reel (yani fiyat artışlarından arındırılmış) hâsıladaki artışları ifade eder. Bu artışlar, ancak uzun dönemde ülkenin üretim hacminin veya potansiyelinin genişlemesi veya üretim faktörlerinin daha verimli kullanılması sayesinde ortaya çıkabileceğinden, ekonomik büyüme sorunu genellikle uzun bir dönem sorunu olarak kabul edilir. Dolayısıyla ekonomik büyüme, makroekonomik manada daha çok arz cephesi tarafından belirlenir (Kibritçioğlu, 1998: 1).

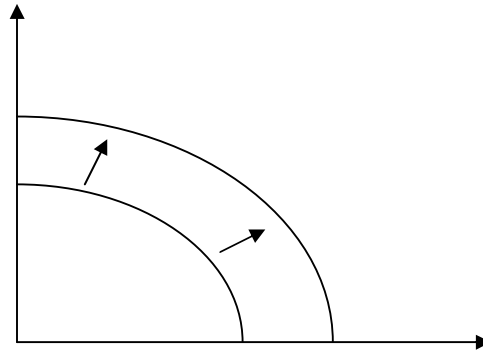
Ekonomik büyüme denildiğinde akla ilk olarak oluşum nedeni birbirinden farklı iki tür üretim artışı gelmektedir. Bunlardan birincisi, ekonomi tam istihdam durumunda iken ekonomiye yeni üretim faktörlerinin ilave edilmesi ya da teknolojik ilerlemeler neticesinde mevcut üretim kapasitesinin genişlemesine dayanan orta ve uzun vadeli üretim artışlarıdır. İkincisi ise, ekonomi eksik istihdamda iken talep artışı nedeniyle kapasite kullanım oranlarında sağlanan artışa dayalı üretim artışlarıdır. Elbette ki ekonomik anlamda bu üretim artışlarından tercih edileni birincisidir. Zira ekonomik büyüme esas anlamını bu artış türünde bulur (Berber, 2006: 3).

Ekonomik büyüme teorik olarak farklı şekillerde ifade edilebilmektedir. Mesela, ekonomik büyüme bir ülkenin üretim olanakları eğrisi yardımıyla açıklanabilir. Üretim olanakları eğrisi, kaynakların tam ve etkin kullanılması

durumunda üretilebilecek mal miktarlarının maksimum bileşenlerini vermektedir (Lipsev vd., 1984: 8).

Şekil 1.1’de üretim olanakları eğrisinin sağa doğru genişlemesi, ekonominin büyüdüğüne işaret ederken, reel hasıladaki yıllık artış oranı ise bir ülkedeki üretim imkânlarının ne kadar arttığına, dolayısıyla da üretim imkânları eğrisinin bir önceki yıla göre ne kadar sağa kaydığının belirleyicisi olmaktadır. Üretim olanakları eğrisinin sağa doğru genişlemesinde paralellik zorunluluğu yoktur. Nitekim bu kayış, ülkenin sahip olduğu kaynaklarda zaman içerisinde meydana gelecek artış oranlarına, ülkenin üretim tercihlerine ve teknolojik gelişmelerin hangi üretim faktörlerinden tasarruf edici nitelikte olduğu, gibi bir takım faktörler tarafından belirlenmektedir.

Sermaye Malları

0

Tüketim Malları

Şekil 1.1. : Ekonomik Büyümenin Üretim Olanakları Eğrisi İle Gösterimi

Bir ülkenin refah düzeyinin artması büyük ölçüde ekonomik büyümeye bağlıdır. Dolayısıyla ekonomik büyüme refah düzeyi ile çok yakından ilişkili olduğu için bir ülkede ekonomi politikalarını biçimlendiren politikacılar, mevcut olanaklarla reel hasılayı daha çok nasıl artırabileceklerini hesaba katmak zorundadırlar. Bugün bakıldığında dünya üzerinde farklı ekonomik büyüklüğe sahip çok sayıda ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin bir kısmı çok zengin, bir kısmı çok yoksul büyük bir çoğunluğu da bu iki uç nokta arasında yer almaktadır. Yine bazı ülkeler çok hızlı büyürken bazı ülkeler ya çok yavaş ya da hiç büyümemektedirler (Jones, 2001: 3). Dolayısıyla ülkeler arasındaki bu farklılıklar, her zaman için iktisatçıların ilgi odağı haline gelmiş, ekonomik büyüme sorunu devamlı iktisatçıların kafasını meşgul etmiştir.

Literatürde büyüme ve kalkınma kavramları bazen eş anlamı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle büyüme ile kalkınma arasındaki farklılıkların ortaya konulması büyüme sorununun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1.1.2. Büyüme – Kalkınma: Kavramsal Farklılıklar

Toplumsal refah düzeyinde artış sağlanması konusunda genellikle ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma arasında bir farklılığın olduğu, ekonomik kalkınmanın toplumsal refahın açıklanması konusunda belirleyiciliğinin daha fazla olduğu kabul edilmektedir. Bir yılda üretilen tüm mal ve hizmetlerin toplamı anlamına gelen ulusal gelirin artması ve buna bağlı olarak bulunan kişi başına gelir düzeyinde meydana gelen artışlar genellikle ve yanlış olarak kalkınma kabul edilmektedir. Oysa bu rakamların ifade ettiği şey, kalkınma değil büyümedir.

Kalkınma, sadece ulusal gelir artışını değil, ekonomik, sosyal ve kurumsal yapının da değişmesini ifade etmektedir. Bu yapısal değişme olmadan ülkenin gelişmiş ülke düzeyine ulaşmasını ve toplumsal refahın yükselmesini beklemek pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim ekonomik kalkınmasını tamamlamış, gelişmiş diye nitelendirebileceğimiz ülkeler açısından temel sorun, üretim kapasitesinin artırılması iken, gelişmekte olan ülkeler açısından temel sorun mevcut üretim kapasitesinin artırılması yanında ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının da iyileştirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Yavillioğlu, 1997: 111). Bu nedenle kalkınma kavramı daha çok, azgelişmiş ülkeler için kullanılmakta olup, bu ülkelerin hızla artan nüfuslarının ihtiyaçlarını giderme ve gelişmiş ülkelerle olan farkı ortadan kaldırma çabası olarak değerlendirilmektedir (Öztürk, 1996: 5).

1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyüme, bir ekonominin zaman içerisinde göstermiş olduğu üretim kapasitesi genişlemesi üzerinde durmaktadır. Üretim kapasitesinde meydana gelen genişleme ise, sermaye birikiminde, işgücü arzında ve doğal kaynaklarda meydana gelen artışlar ve teknolojide meydana gelen gelişmelerle sağlanabilmektedir (Hatipoğlu, 2000: 138). Dolayısıyla ekonomik büyüme kısaca, üretim faktörleri arzındaki artışlardan ve teknolojik gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

Ekonomik büyüme konusu, Klasik İktisatçıların ortaya koydukları büyüme teorilerinden 1980’li yıllarda öne sürülen İçsel Büyüme Teorilerine kadar farklı teori ve modellerle açıklanmaya çalışılmış ve büyümenin nasıl gerçekleştiği ile ilgili

sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu süreçte ekonomik büyümenin belirleyicileri olan emeğin, sermaye birikiminin ve teknolojinin önemi üzerinde durulmuştur. Emek, ortaya konulan bütün modeller için artan bir öneme sahip olurken teknoloji, varlığı ve önemi kabul edilmesine rağmen üzerinde yeterince durulmayan bir değişken olarak modellerde yer almıştır.

1.2.1.Üretim Faktörleri Arzındaki Artış

İktisat literatüründe üretim faktörleri temelde üç grupta toplanmaktadır. Bunlar emek (ya da işgücü), sermaye ve doğal kaynaklardır. Emek faktörü, fiziki ve zihni bütün insan çabalarını ifade etmektedir. Bir ülkenin emek gücü, o ülkedeki tüm nüfustan çalışamayacak yaştaki ihtiyarlar ve küçüklerin sayısının çıkarılmasıyla elde edilir. Ekonomik büyümenin önemli kaynaklarından biri olan emek faktörünün arzındaki artış hızı genellikle nüfus artış hızıyla sınırlandırılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızı gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. Ancak ekonomik büyüme oranı yüksek olan ülkelerde yapılan araştırmalar fiziki, beşeri sermaye ve teknolojik ilerlemedeki artış hızının ekonomik büyümede daha büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ekonomik kalkınma ve büyüme açısından emek gücünün artması kadar, mevcut işgücünün eğitim, öğretim ve sağlık hizmetleriyle kalitesinin yükseltilmesi de gerekmektedir. Diğer taraftan, işgücündeki artış nedeniyle üretimin ne oranda artacağı işgücünün üretime ne oranda katkıda bulunduğuna bağlıdır. Bu ise ülkelerin, sahip oldukları insan kaynaklarından rasyonel bir şekilde yararlanmalarını ve işgücü verimliliğinin arttırılmasını gerektirmektedir.

Sermaye, literatürde “üretmiş olan üretim araçları” olarak tanımlanmakta olup, tasarrufların ve ona bağlı olarak yapılan yatırımların artması, bir ülkedeki sermaye stokunun artmasına neden olmaktadır. Sermaye faktörünü fiziki sermaye ve beşeri sermaye olarak iki grupta toplamak mümkündür. Fiziki sermaye, makinelerin, araç ve gereçlerin, tesislerin, hammaddelerin ve diğer dayanıklı üretim faktörlerinin birikmiş stokunu kapsar (Kibritçioğlu, 1998: 1). Beşeri sermaye ise, okul ve işyerlerindeki eğitimler sayesinde vasfı ve niteliği arttırılmış işgücünü ifade eder. Dolayısıyla beşeri sermaye nüfus artışından ziyade nüfusun kalitesiyle ilişkilidir (Deliktaş, 2002: 3).

Doğal kaynaklar ise, bir ülkenin sahip olduğu yer alt ve yer üstü zenginlikleri olarak ifade edilmektedir. Doğal kaynaklar, belli bir dönemde arzı sabit olarak kabul edilen üretim kaynaklarındandır. Ancak deniz ve göllerin doldurulması, bataklıkların kurutulması, sulama olanaklarının genişletilmesi ve yeni maden yataklarının keşfedilmesi gibi bir takım faaliyetlerle bu kaynakların arzı belli ölçülerde arttırılabilmektedir. Diğer taraftan ülkelerin sahip oldukları doğal kaynak miktarları birbirlerinden farklılıklar arz etmektedir. Bu durumda doğal kaynak bakımından zengin olan ülkeler özellikle tarımsal ürünlerin üretimi konusunda ve hammadde bakımından diğer ülkelere karşı avantajlı konuma geçmiş olacaktadırlar. Teknolojideki gelişmeler de bir noktada uzun dönemde doğal kaynak yetersizliğini giderici yönde etkide bulunabilmektedir.

1.2.2. Teknolojik Gelişmeler

Üretim sürecinde kullanılan işgücü miktarının ve birikmiş sermaye değerinin hesaplanabilmesi durumunda, büyüme muhasebesi yöntemiyle büyümenin kaynaklarını ölçmek mümkündür. Sanayileşmiş ülke ekonomileri üzerinde yapılan çalışmalar, sermaye ve işgücü miktarındaki artışın büyümenin tamamını açıklamadığı ve bu açıklanmayan kalıntının teknik ilerlemenin bir ölçüsü olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Uzay, 2005: 36). Teknoloji terimi konusunda genel kabul görmüş bir tanım olmamakla birlikte en basit ve en dar tanımıyla teknoloji; bir mal veya hizmetin üretimi için gerekli ve uygulanan bilgi ve deneyimdir. Daha geniş kapsamlı tanımıyla teknoloji; mallar ya da hizmetlerin üretiminin planlanmasından, dağıtımının gerçekleştirilmesine kadar geçen süre içerisindeki teknik veya yönetsel yöntemlerin ve bilgilerin tümüdür.

Teknolojik ilerlemelerin nötr, işgücünden tasarruf eden ve sermayeden tasarruf eden teknolojik gelişme olmak üzere üç temel sınıflandırması vardır. Aynı miktarda girdi kullanıp, girdilerin kombinasyonu değiştirilmeden daha yüksek çıktı elde edilmesi durumuna nötr teknolojik gelişme adı verilir. Bu durum üretim olanakları eğrisinin paralel olarak dışa doğru kayması ile gösterilebilir (Berber, 2006: 31). Diğer taraftan teknolojik gelişmeler sayesinde üretim alanlarında kullanılmaya başlanan çok çeşitli modern makine ve donanımlar işgücünden tasarruf edici niteliktedir. Son olarak sermayeden tasarruf edici nitelikte teknolojik bir gelişme olağan dışı bir durumdur. Nitekim bakıldığında dünyadaki teknolojik ve bilimsel

gelişmelerin neredeyse tamamı gelişmiş ülkeler tarafından ortaya konmakta ve bu gelişmelerin tamamına yakını işgücünden tasarruf etmektedir (Berber, 2006: 31).

Teknolojik gelişmelerden beklenen en önemli şey üretimde verim artışı sağlamasıdır. Yeni bir üretim yönteminin bulunmasına dayalı teknolojik gelişme, özellikle üretim kaynakları sınırlı gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Zira teknolojik gelişme sayesinde bu ülkeler, daha az kaynakla daha fazla üretim yapma olanağına sahip olabilmektedirler. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılabilmesi, teknolojik gelişme ile mümkün olmaktadır.

Dünyadaki üretim kaynaklarının kıt olduğu düşünüldüğünde üretimin yani ekonomik büyümenin bir sınırının olacağı da anlaşılacaktır. Bu sınırı aşmanın veya diğer bir deyişle zorlamanın yolu ise teknolojik yeniliklerden geçmektedir.

1.3. Büyüme Oranı ve Büyümenin Ölçülmesi

Ekonomik büyüme oranı, bir ekonomide bir önceki yıla göre gerçekleşmiş olan gelir artış oranıdır. Buna göre büyüme oranı, GSMH büyüklükleri dikkate alınarak ölçülmektedir. Ekonomik büyüme tanım itibarıyla, belli bir dönemde bir ülkede üretilmiş olan tüm nihai mal ve hizmetlerin toplamında ortaya çıkan net artış olduğuna göre, ülkedeki GSMH oranındaki artış hızı, söz konusu ülkenin büyüme hızını ifade etmektedir. $GSMH_t$; içinde bulunulan yılın reel gayrisafi milli hasılasını, $GSMH_{t-1}$; bir önceki yılın gayrisafi milli hasılasını göstermek üzere, bir ekonomiye ait büyüme oranı yüzde olarak şu şekilde hesaplanmaktadır (Turhan 2007: 19);

$$\text{Büyüme Oranı} = \frac{GSMH_t - GSMH_{t-1}}{GSMH_{t-1}} \times 100$$

Bununla birlikte, bir ülkede kişi başına düşen milli gelir rakamları, o ülkede yaşayan insanların refah düzeylerini açıklamakta daha çok belirleyici bir faktör olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin ana amacı, sadece ekonominin büyümesini sağlamak değil, daha da önemlisi bireylere yani kişi başına düşen maddi refah düzeylerini yükseltmek olmalıdır.

Burada açıklanması gereken bir başka husus ise, *net* ve *brüt* büyüme hızı ayrımıdır. Brüt büyüme hızı, o ülkedeki nüfus artış hızı dikkate alınmadan ulaşılan

bir değerdir. Dolayısıyla net büyüme oranına ulaşılabilmesi için brüt büyüme hızından nüfus artış hızının düşülmesi gerekmektedir (Berber, 2006: 23).

Aşağıdaki tabloda, Türkiye'nin 1990–2005 dönemine ait büyüme ve kişi başına gelir düzeyleri gösterilmektedir

Tablo 1.1.: Türkiye’de 1990–2005 Dönemine Ait Büyüme Oranları ve Kişi Başına Gelirin Gelişimi

YILLAR	Büyüme Hızı (%) (1987=100)		Kişi Başına Gelir (\$)
	GSMH	KBGSMH	KBGSMH
1990	9,4	6,8	2.682
1991	0,3	-1,6	2.621
1992	6,4	4,4	2.708
1993	8,1	6,2	3.004
1994	-6,1	-7,8	2.184
1995	8,0	6,1	2.759
1996	7,1	5,3	2.928
1997	8,3	8,7	3.079
1998	3,9	2,3	3.255
1999	-6,1	-7,4	2.879
2000	6,3	1,4	2.965
2001	-9,5	-11,1	2.123
2002	7,9	6,4	2.598
2003	5,9	4,2	3.383
2004	9,9	8,2	4.172
2005	7,6	7,2	5.008

Kaynak: Metin BERBER, İktisadi Büyüme ve Kalkınma, 2006, s. 667

1.4. Tarihsel Gelişim Sürecinde Ekonomik Büyüme Modelleri

İktisadi düşünce tarihinde bir ülkenin zenginleşmesi ve büyümesi üzerinde duran ilk düşünce akımı Merkantilizm olmuştur. Dış ticarete dayalı bu doktrine göre; bir ulusun zenginliği sahip olduğu altın ve gümüş stokuna bağlıdır. Yeterli altın ve gümüş stoku olmayan ülkeler ise zenginleşebilmek ve büyüyebilmek için dış ticaret yapmalıdırlar (Kibritçioğlu, 1996: 51).

18. yüzyılda Fransa’da gelişen Fiyokrasi görüşü ve bu görüşü benimseyen iktisatçılar ise; yaşamı, bir “doğal yasanın” düzenlediğini ve bu sırada, mantıksal olarak temel politik bir düzenin izlendiğini varsayımlardır. Merkantilizmde dış ticaretin oynadığı rolü fizyokratlar tarıma vermişlerdir. Dolayısıyla bir ulusun refahının kaynağını fizyokratlar toprak veya doğa olarak görmüşlerdir (Kibritçioğlu, 1996: 54).

Büyüme modeli alanındaki gelişmeler, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaşmış olsa da, bu alandaki teorik gelişmeler Ricardo'nun klasik modeline kadar götürülebilmektedir. Ancak modern ekonomik büyüme teorileri, tarihsel bir perspektiften bakıldığında ilk olarak Frank Ramsey'in 1928 tarihli, "A Mathematical Theory of Saving" isimli çalışmasıyla başlamıştır. Ramsey bu çalışmada, hane halkının dönemler arası optimizasyon kararlarını, büyüme teorisine uygulamaktadır. Ancak Ramsey'in yaklaşımı 1960'lara kadar iktisatçılar tarafından ön plana çıkarılmamıştır (Parasız, 2003: 1).

1950'lerin başlarına kadar Harrod (1939) ve Domar (1946), Keynesgil analize ekonomik büyümeyi monte etmeye çalışmışlardır. Harrod ve Domar'ın gündeme getirdiği birkaç soru üzerinde bu yıllarda sürdürülen yoğun tartışma, klasik iktisatçıların büyüme konusunda söylediklerinden ayırtılmak üzere modern büyüme modelleri olarak adlandırılmıştır. Keynesyen görüşlerin bir bütünleyicisi olan Harrod-Domar (H-D) büyüme modelinde sürekli dengesizlik koşulları içeren durumlar (bıçak sırtı dengeler) öngörülmüş, bu nedenle büyüme için sürekli devlet müdahalesi gerektiren bir yaklaşım gündeme getirilmiştir. H-D modelinin dayandığı dengesiz büyüme fikrinin, dengeli büyüme için devlet müdahalesine kapı açması, ona bir tepki olarak neoklasik büyüme modelini doğurmuştur (Üzümcü, 2002: 19).

Büyüme teorisine bir diğer önemli katkıyı Solow (1956) ve Swan'nın (1956) yaptığı söylenebilir (Parasız, 2003: 1). Solow'un büyüme modeli, dışa açık olmayan kapalı bir ekonomide, gelişmeyi gösteren en basit neoklasik tek sektörlü bir modeldir. Solow modeli, biri üretim fonksiyonu, diğeri de sermaye birikim denklemi olmak üzere iki denklem çerçevesinde oluşturulmaktadır (Jones, 2001: 20).

Takip eden yıllarda yoğun olarak tartışılan, aslında Ricardo ile temel bulan, Marx'la alternatif yaklaşımlar getirilen büyüme modelleri, 1980'lere kadar yaklaşık otuz yıl boyunca ekonomi literatüründe geri plana itilmiştir. Bu tarihten sonra ise, farklı yaklaşımlar (içsel büyüme modelleri) geliştirilmeye başlamıştır. Tam anlamıyla bir genel modele ulaşılmamışsa da yeni ekonomik faktörlerin büyümeye katılması bu döneme rastlamaktadır. Aşağıdaki tabloda, büyüme modelleri ve temel özellikleri genel olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki bölümlerde yapılacak açıklamaların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, kronolojik sıra ile büyüme modelleri ve özelliklerini ayrı ayrı ele alarak incelemek daha yararlı olabilir.

Tablo 1.2.: Başlıca Büyüme Teorileri ve Özellikleri

Büyüme Teorisi	Büyümenin Kaynağı	Büyümenin Özelliği
Klasik Büyüme Teorileri		
A.Smith(1776) -----	İşbölümü	Sınırlı Büyüme
David Ricardo(1817)-----	Artık Değerin Yatırıma Dönüşmesi	Tarımda Azalan Verimler kanunu ve Sınırlı Büyüme
T.R.Malthus(1799)-----	Artık Değerin Yatırıma Dönüşmesi	Nüfus Kanunu nedeniyle Sınırlı Büyüme
Karl Marx(1867)	Sermaye birikimi	Kapitalist Süreçte Kar Oranının Düşmesi nedeniyle, Sınırlı Büyüme
J.A.Schumpeter(1911–1939)	Yenilikler Demeti	Kararsız Büyüme, Kararsız Denge
Post-Keynesyen Büyüme Modeli		
R.Harrod(1939) E.Domar(1946)	Tasarruf ve Yenilikler	Kararsız Denge
Neoklasik Büyüme Modeli (Dışsal Büyüme Modeli)		
R. Solow (1956)	Nüfus ve teknolojik gelişme “dışsal”	Teknolojik gelişmenin yokluğu nedeniyle geçici büyüme
Roma Kulübü Modelleri		
Meadows (1972)	Doğal Kaynaklar	Nüfus Patlaması, çevre kirliliği ve enerji tüketimi nedeniyle sonlu büyüme
Yeni Büyüme Teorileri (İçsel Büyüme Teorileri)		
P.Romer(1986), R.Lukas(1998), R.Barro(1990),	Fiziki-Beşeri Sermaye, Teknoloji, Ar-Ge, Artan Getiri, Dışsallıklar	Büyümenin içsel olması, devletin yenilenmesi, tarihsel geçmişin dikkate alınması

Kaynak: Berber, İktisadi Büyüme ve Kalkınma,2006, s. 52

1.4.1. Klasik Büyüme Modeli

Klasik büyüme teorisi, ilk sistemli büyüme teorisi olması nedeniyle önem arz etmektedir. Geniş anlamda klasik ekonomiyi doğuran temel faktörlerin sanayileşme ve teknik gelişmeler olduğu kabul edilmektedir. Klasik iktisat bir bakıma büyüme iktisadı olarak da kabul edilebilir. Çünkü klasiklerden bu yana çağımızın büyüme teorilerine kadar kayda değer büyüme teorisi üretilmemiştir (Berber, 2006: 57).

Klasik büyüme teorileri çok sayıda klasik düşünürün(Adam SMITH, Thomas MALTHUS, David RICARDO gibi) fikirlerini yansıtmaktadır. Bununla birlikte teoriye özellikle başlangıç niteliğinde en önemli katkıyı Ricardo yapmış olduğundan, klasik büyüme teorisi Ricardo Modeli başlığı altında incelenir. Kötümser görünüşlü Ricardo Modeli'nin arkasında İngiltere'nin 19. yüzyılın başlarındaki koşulları ve sorunları yer almaktadır (Parasız, 2003: 77).

Aynı zamanda bir makro ekonomik gelir dağılımı modeli olan Ricardo Büyüme Modeli, iki ilkeye dayanmaktadır. Birinci ilke, toprak sahiplerinin toplam hasıladan aldıkları payın (rant payının) açıklanmasına yardım eder. İkinci ilke toplam hasıladan geri kalan kısmın ücret ve kar olarak nasıl dağıtılacağını belirtir. Büyüme durdurup ekonomiyi durgunluğa sokacak mekanizma, toplumdaki üç sınıfın (emekçi, girişimci, toprak sahibi) gelir dağılımından aldıkları payların değişimidir. Ancak, Ricardo Modelinin temel varsayımları büyüme tecrübelerine uymamaktadır

Klasik teoriye göre; yüksek tasarruflar yüksek yatırımlara, yüksek yatırımlar ise yüksek büyümeye öncülük ederler. Klasik teoride yatırım-tasarruf eşitliğinden hareketle, tasarrufların azalması yatırımların azalmasına neden olmakta, dolayısıyla büyüme hızı azalmaktadır veya tasarrufların artması yatırımların artmasına neden olmakta ve dolayısıyla büyüme hızının artması ile sonuçlanmaktadır. Bu ilişki aynı zamanda Malthus'un nüfus kuramı¹ çerçevesinde nüfusa bağlı olup, nüfus artış hızının çok yüksek olması durumunda kişi başına düşen gelirin azalması nedeniyle, yapılacak tasarrufların azalması söz konusu olacak, bu ise büyüme hızının azalması demek olacaktır (Göktaş Yılmaz, 2005: 65).

Klasik teorinin varsayımları (azalan verimler kanununun geçerliliği, teknik gelişme hızının düşük olması, Malthus'un nüfus kanunu), günümüz gelişmiş

¹ Malthus'un Nüfus Kuramı; nüfus ile ücret arasındaki pozitif ilişkiyi ifade etmektedir. Yani ücretler artınca nüfusunda artacağı varsayımına dayanmaktadır (Berber, 2006: 69).

ülkelerinin 19.yy'daki gelişme süreçlerinde fiili olarak gerçekleşmemiştir. Ayrıca bu ülkelerde hem nüfusta hem de toplam ve kişi başına hasılda eş anlı artışlar görülmüştür (Berber, 2006: 68).

1.4.2. Karl Marx'ın Büyüme Modeli

Marx, Ricardo ve Smith'den devraldığı kavramları, kapitalizmin değişen koşullarına uygulayarak düşüncelerini ifade etmektedir(Göktaş Yılmaz, 2005: 65). Marx'a göre üretimin değerini emek belirlemektedir. Bu düşünce modelde emek-değer teorisi olarak ifade edilmektedir. Marx, işçi başına yaratılan değeri (D) üçe ayırmaktadır. Bunlar; sabit sermaye (C), değişken sermaye (V) ve işçi başına artı değerdir(S).

$$D = C + V + S$$

Sabit sermaye; emeğe fiziki yardımı dokunan makine, araç-gereç ve binalar gibi ürünlerden oluşmaktadır. Bu sermaye, değer yaratmaz, ancak değer yaratılması için gereklidir. Değişken sermaye; istihdam edilen emeğe ödenen ücretlerdir. Artı değer; $S = P - (C+V)$ ' dir. Yani, üretimde kullanılan emek ve sermayenin üstündeki ve ötesindeki aşırı değerdir.

Marx'ın modelinde üç önemli oran tanımlanmıştır. Bu oranlar; artık değer oranı, kar oranı ve sermayenin organik bileşimidir (Berber, 2006: 91–93);

$$\text{Artık Değer Oranı: } s = S / V$$

$$\text{Kar Oranı: } r = S / C + V$$

$$\text{Sermayenin Organik Bileşim: } c = C / V \text{ ya da } c = C / C + V$$

Kar oranı ile artı-değer oranı ve sermayenin organik bileşimi arasında ilişki kurabilmek için kar oranı eşitliğinin sağ tarafının pay ve paydası V ile bölünürse;

$$r = S / C + V = (S / V) / (C / V) + 1 = S / C + 1 \text{ sonucuna ulaşılır.}$$

Bu formülden çıkarılacak sonuçlar ise şunlardır:

- Ekonominin tamamı açısından ortalama kar, artı değer oranı ile sermayenin organik bileşimine bağlıdır.
- Artı değer oranı ile kar oranı arasında pozitif bir ilişki mevcuttur. Yani sermayenin organik bileşimi sabitken, artı-değer oranı yükseldikçe kar oranı da yükselecektir.

- Sermeyenin organik bileşimi ile kar oranı arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Yani artı-değer oranı sabitken, sermayenin organik bileşimi yükseldikçe kar oranı düşecektir.

Bu modelde artı değer olduğu yerde, tüm girdi değerinden daha az ödendiği için emek girdisinin sömürüldüğü belirtilmektedir. Bir başka ifadeyle sermaye birikimi sağlandıkça, üretimde sermaye birikimi artacak ve beşeri sermayesi yüksek emek ile üretim yapılmaya başlanacaktır. Emeğin üretimdeki veriminin artması bir taraftan emeğe olan talebin azalmasına diğer taraftan artan verim nedeniyle üretim maliyetlerinin azalması girişimcilerin karının artmasına neden olacaktır. Bu durumda ekonomide işsizlik oranı yükselecektir. İşsizlik oranındaki yükselmenin çalışan emeğin karının yükselmesine neden olacağı düşüncesinin olduğu modelde, sermaye birikiminin giderek daha az kişinin elinde toplanacağı, uzun dönemde ise bu durumun ekonomik ve sosyal sorunlara yol açacağı belirtilmektedir (Berber, 2006: 96–97).

1.4.3. Schumpeteryen Büyüme Modeli

Joseph Schumpeter, Neoklsik istikrarlı büyüme yaklaşımının tersine, kapitalist sistemi durağan durum dengeye geri dönmeyen bir evrimsel süreç çerçevesinde incelemiştir. Schumpeter kapitalist ekonomiyi, bitmek bilmeyen bir “yaratıcı yıkım” süreci olarak tanımlamaktadır.

Kapitalist sistemdeki her firma yeni bir tasarım, maliyet azaltıcı çaba, yeni bir ürün, yeni girdilerin bulunması, yeni üretim yöntemlerinin geliştirilmesi gibi yollarla piyasa payını artırmaya ve hakim konuma geçmeye çalışır. Bu yaratıcı süreçtir. Ancak her yaratıcılık, kendisinden önceki tekeli yıkılmaktadır. Bu anlamda kapitalizm, sürekli tekelliliğin var olduğu bir teknolojik dinamizm üzerine kuruludur. Bu teknolojik gelişme, büyümenin ve 1800’lü yıllardan sonra hızla yaşanan refah artışının asıl kaynağıdır (Acar, 1998: 34–35).

Schumpeter’e göre tam rekabet piyasası, böyle bir süreci analiz etmek için uygun değildir. Tersine, bilinçli AR-GE faaliyetlerinin yoğun biçimde yürütüldüğü, tekeli rantların olduğu bir aksak rekabet piyasası modeli uygundur. Firmalar kıyasıya rekabet içindedirler ve bunun asıl nedeni, tekeli yüksek karların varlığıdır. Bu olduğu sürece, teknolojik gelişme ve sonucunda da büyüyen bir ekonomi oluşacaktır (Tüylüoğlu, 1995: 18).

1.4.4. Keynesyen Büyüme Analizleri

Keynes 1929 ekonomik bunalımı ile ortaya çıkan durgunluktan büyümeye geçişi açıklamaya çalışmıştır. Bunalımın nedenini talep yetersizliği olarak gören Keynes, çözüm olarak devletin ekonomik hayata müdahale ederek otonom yatırımlarla toplam talebi canlandırması gerektiğini belirtmiştir. Keynes'e göre; devletin otonom olarak yapacağı yatırımlar çarpan etkisiyle geliri arttıracak, gelirler talebi artıracak, talep ise yatırımları artırarak ekonominin durgunluktan çıkmasına ve tam istihdama doğru bir gidişin başlamasına neden olacaktır (Tüylüoğlu, 1995: 19).

1.4.5. Keynesyen (Harrod - Domar) Büyüme Modeli

İki İngiliz iktisatçısı olan Sir Roy Harrod ile Evsey D. Domar tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilen büyüme modelidir. Büyüme süreci ilk defa bu iki model yardımıyla sistematik bir biçimde incelenmiştir. Model esas olarak Keynes'in gelir oluşumu teorisinin dinamik halidir. Keynes, yatırımların kapasite artırıcı etkisini dikkate almamıştır. Buna karşılık Harrod-Domar Modeli, yatırımların gelir ve talep etkisi ile birlikte, kapasite oluşturucu etkisini de analize katarak ekonominin dengeli büyümesi için gerekli şartları ortaya koymuştur (Demir, 2002: 3). Keynesgil teoride ise yatırımların sadece gelir etkisi üzerinde çarpan mekanizması ile durulmuştur.

Yatırımın kapasite artırıcı etkisi; bir ekonomide yapılan yatırım harcamaları sonucunda, makine ve teçhizat gibi yatırım mallarının miktarında ve beraberinde alt yapı kuruluşlarının sayısında artışlar olur. Gerek yatırım mallarının miktarının ve gerekse de altyapı kuruluşlarının sayısının artması, ekonomiye yatırım öncesi döneme göre daha fazla mal ve hizmet üretme gücü kazandırmış olur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Ekonominin üretim gücünün artması başka şey, fiilen üretilen mal ve hizmet miktarının artması başka bir şeydir (Demir, 2002: 109). Dolayısıyla üretim kapasitesinde meydana gelen artış ile fiili üretimdeki artış, sadece ekonomide tam istihdam şartları sağlandığında birbirine eşit olmaktadır. Zaten büyüme sürecindeki temel problem de ekonominin tam istihdamda bulunmasını sağlamaktır. Domar'ın Modelinde bilinen üç temel kavram kullanılmıştır. Bu kavramlar; tasarruf eğilimi, sermaye-hasıla oranı ve sermayenin ortalama verimliliğidir. Diğer taraftan Domar Modelinde sermayenin marjinal ve ortalama verimlilikleri birbirine eşit kabul edilmiştir. Diğer taraftan her hangi bir dönemde yapılan yatırım, sermaye stokundaki değişmeye eşittir. Kısaca;

Üretim kapasitesindeki artış = Yatırım tutarı x Sermayenin ortalama verimliliği'dir (Berber, 2006: 114).

Yatırımların gelir artırıcı etkisi; ekonominin artan üretim gücünün gerçek (fiili) üretim artışına dönüşebilmesi için, önce harcamaların (talebin) buna bağlı olarak da üretim düzeyinin artması gerekmektedir. Toplam harcamalardaki artış belirleyen unsur, yatırımların gelir artırıcı etkisidir (Berber, 2006: 115).

Gelir artırıcı etki = Yatırım Artışı x Çarpan Katsayısı olur.

Toplam talepte artışa yol açan faktör mutlak yatırım değil, yatırımlarda meydana gelecek artıştır. Bu durumda ekonomide her devre sonunda yapılan yatırım, bir önceki devrenin yatırımına eşitse, ekonomide üretim kapasitesi artarken toplam talepte artış olmaz. Bu nedenle yatırımların gelir artırıcı etkisinin (talep artışı) oluşabilmesi için, her devre sonunda yapılan yatırımın, bir önceki devrenin yatırımından büyük olması gerekmektedir (Berber, 2006: 115).

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında, yatırım ve çarpanın değeri arttıkça toplam gelir, marjinal tüketim meylili arttıkça da çarpanın değeri artar. Bu bağlamda eğer özel kesimin harcamaları herhangi bir sebeple (örneğin olumsuz beklentiler gibi) azalır, bu boşluğu kamu harcama artışıyla doldurmak gerekir. Ancak, tek başına harcama artışı sorunsuz bir büyümeyi sağlayamaz. Başlangıçta dengede olan bir ekonomide, dengeli büyümenin sürebilmesi için yatırımların kapasite artırıcı etkisi ile gelir artırıcı etkilerinin birbirine eşit olması gerekir. Eğer kapasite artırıcı etki, gelir artırıcı etkiden büyük olursa, bu durumda toplam arz toplam talebi aşar, tüketilmeyen mallar kalır, işsizlik ve deflasyon sorunu ortaya çıkar. Aksi söz konusu olursa, bu durumda da toplam arz, toplam talebe cevap veremez enflasyon sorunu ortaya çıkar.

Harrod Modelinde, fiili büyüme oranı(G), garantili büyüme oranı(G_w) ve doğal büyüme oranı(G_n) ayırımı yapmıştır. Fiili büyüme oranı, dönem sonunda gerçekleşen, ex-post bir değeri ifade eden ve marjinal tasarruf eğiliminin (s), sermaye-çıktı oranına($C= K/P$) bölünmesi ile bulunur: $G= s / C$. Garantili büyüme oranı, dönem başında (ex-ante), tasarruf edenlerin durumlarından memnun kalacak şekilde planladıkları tasarruf meylinin(s_r), üreticilerin durumlarından memnun kalacak şekilde planladıkları sermaye-çıktı oranına(C_r) bölünerek bulunur:

$G_w = s_r / C_r$. Dengeli büyümenin sürebilmesi için bu iki büyüme oranının birbirine eşit olması gerekir. Yani; $G = G_w$ veya $s / C = s_r / C_r$ olmalıdır.

Eğer $G > G_w$ olursa, ekonomi planlananın üstünde performans gösterir ve gelir artar. Artan gelir zincirleme etkilerle tüketim, tasarruf ve yatırımı uyarır, ekonomi sürekli genişleyen bir sürece girer. $G < G_w$ olursa, ekonominin performansı planlananın gerisinde kalır ve sürekli daralan bir sürece girer. Dönem içinde fiyatlar, faiz oranları, ekonomik aktivite, gelir düzeyi, beklentiler, hızlandırıcı ve çarpanın değeri değişebileceğinden bu eşitliği garanti edecek mekanizmalar yoktur. Dolayısıyla, planlanan s_r ve C_r ile gerçekleşen s ve C değerleri farklılaşınca $G = G_w$ eşitliği korunamaz. Bu eşitlikleri kurmak ve devamını sağlamak için devletin müdahalesi gerekir.

Harrod'a göre, maksimum büyümeyi temsil eden doğal büyüme oranı ile garantili büyüme oranı arasında da bir denge olmalıdır. Ancak doğal büyüme tam istihdamdaki bir ekonomide nüfus artışı, sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve toplumun çalışma-boş zaman tercihine bağlı olduğu halde, garantili büyüme daha çok beklentiler ve sermaye birikimine bağlıdır. Dolayısıyla bu iki oranı birbirine eşitleyecek mekanizmalar da yoktur. Eğer gelişmiş ülkelerin yüksek sermaye birikimi ve girişimciliği garantili büyümeyi doğal büyümenin yukarisına iterse gelecek dönemde stoklar artar, fiyatlar ve istihdam düşer. Garantili büyümenin doğal büyümeye yaklaşacak şekilde aşağı doğru meylenmesi bir krize yol açabilir. Garantili büyüme doğal büyümenin altında kalırsa fiyatlar, kârlar ve ekonomik performans artar. Garantili büyüme doğal büyümeye yaklaşacak şekilde yukarı meyleder. Bu sebeple garantili büyümenin doğal büyümenin altında kalması, üstünde kalmasına tercih edilir (Üzümçü, 2002: 25).

Özetleyecek olursak; H-D Modelinde yatırımların ikili karakterine değinilmiş, modelde büyüme, sürdürülmesi zor bıçak sırtı denge şartlarına bağlanmıştır. Bu dengesizliklerin doğmaması, doğmuşsa giderilmesi için devlet sürekli dengeleyici rolü üstlenmiştir (Demir, 2002: 120).

Sonuç olarak H-D Modeli, bıçak sırtı dengeleri ve gelişmiş ülkelerin istikrarlı bir biçimde nasıl büyüyeceklerinin koşullarını araştıran çabalar oldukları ve az gelişmiş ülkelerin sorunlarına çözüm getiremedikleri gerekçeleriyle, daha sonraki yıllarda büyük oranda eleştiri konusu olmuşlardır (Üzümçü, 2002: 25).

1.4.6. Neo-Klasik Büyüme Modeli

Neo-klasik düşünce doğrultusunda birçok büyüme teorisi üretilmiştir. Ancak bunlar arasında literatürde kabul gören ana teori 1956 yılında R. Solow tarafından ortaya atılan “İktisadi Büyüme Teorilerine Bir Katkı” isimli çalışma olmuştur. Solow’un bu çalışması, iktisadi büyüme sürecinin daha iyi anlaşılması konusuna önemli katkılarda bulunmuş ve Solow bu çalışmasıyla 1987 yılında Nobel Ekonomi Ödülüne layık görülmüştür (Berber, 2006: 141).

Neo-klasik (Solowyan) büyüme modeli, Harrod-Domar modelinin aksine sürdürülmesi zor bıçak-sırtı denge şartlarına bağlı olmayan, devletin müdahalesine gerek duymayan ve emek faktörünü içselleştiren dengeli bir büyümeyi amaçlamıştır. Solow’un tek sektörlü standart neo-klasik ekonomik büyüme modelinin temel varsayımları; ölçeğe göre getirilerin sabit olduğu, sermayenin marjinal verimliliğinin azaldığı, teknolojinin dışsal olarak belirlendiği, faktörler arası ikamenin mümkün olduğu ve bağımsız bir yatırım fonksiyonunun bulunmadığı (tasarruf-yatırım eşitliğinin sağlanması) varsayımlarıdır (Kibritçioğlu, 1998: 8).

Neo-klasik modelde teknoloji, iktisadi açıdan adeta bir “kara kutu” olarak görülmüş; başka bir deyişle teknolojik ilerlemenin bütünü, mühendislik biliminin bir alt disiplini olarak kabul edilerek iktisatçıların ilgi alanı dışında bırakılmıştır. Bu haliyle teknolojik gelişme dışsal ve fen bilimlerindeki tesadüfi ilerlemelere bağlı bir olgu durumuna indirgenmiştir.

Solow modeli biri üretim fonksiyonu, diğeri de sermaye birikimi denklemi olmak üzere iki denklem çerçevesinde oluşturulmaktadır. Üretim fonksiyonu genel olarak, girdilerle çıktı düzeyi arasındaki ilişkinin matematiksel olarak gösteriminden oluşmaktadır (Jones, 2001: 20). Standart neo-klasik büyüme modelinin yukarıda özetlenen varsayımları çerçevesinde Cobb-Douglas tipi bir makro ekonomik üretim fonksiyonu yardımıyla, uzun dönemde durağan durum büyüme oranının “sıfır” olduğu sonucuna ulaşılmakta; başka bir deyişle, hükümet politikalarının uzun dönemli iktisadi büyüme üzerindeki etkisi oldukça zayıf kalmaktadır. Model; kamu yatırımlarının, kişi başına gelir ve kişi başına sermaye düzeylerini etkileyemediğini, ama reel hasılanın uzun dönemli büyüme oranını etkileyemediğini göstermektedir. Bu durumda oluşacak dışsal bir teknolojik gelişme ise, sermayenin marjinal verimliliğindeki azalmaların iktisadi büyüme üzerindeki olumsuz etkisini kısmen

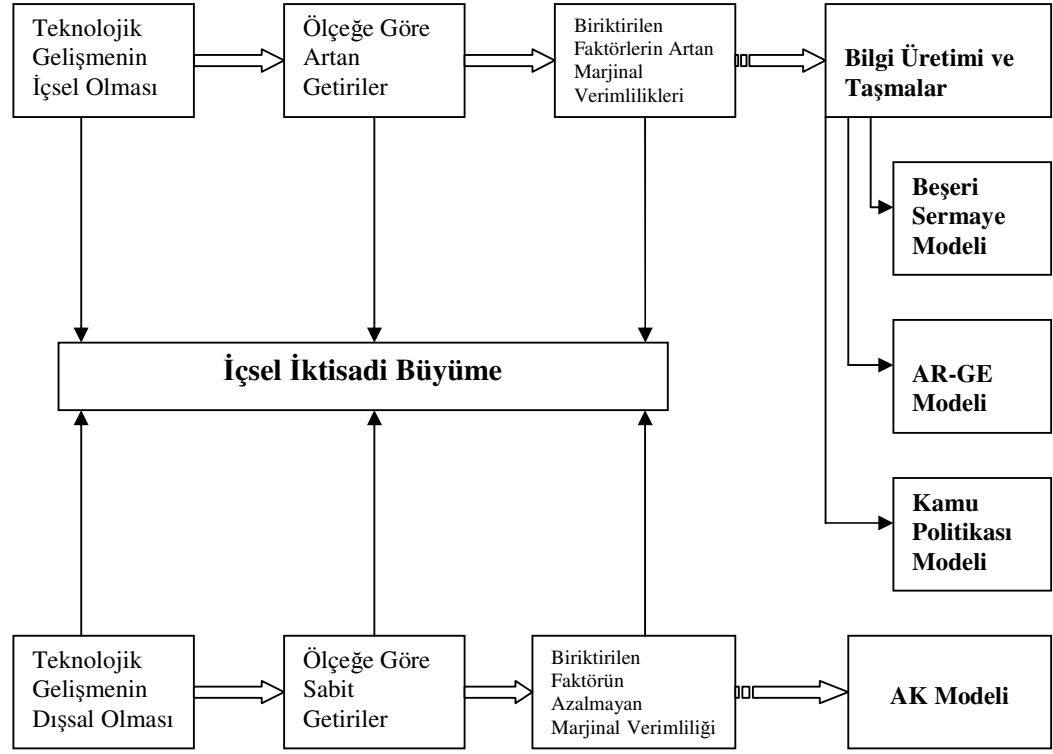
telafi edebilir ve bu kaçınılmaz azalmaları geciktirebilir. Bu anlamda, neo-klasik modelde teknolojik gelişme olduğu sürece pozitif hasıla büyüme oranları elde edilebilir. Bu sırada modelde, nüfus, dışsal olarak belirlenen sabit bir hızla büyümekte ve kişi başına reel hasılanın asıl belirleyicisi olmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 8).

Neo-klasik büyüme modeli, sonuç itibariyle, teknoloji düzeylerinin bütün ülkelerde tamamen aynı olduğu ve değişmediği varsayımı altında, gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerin uzun dönem reel büyüme oranlarının aynı uzun dönem değerine yaklaşacağı sonucunu vermektedir. Bu hipoteze literatürde yaklaşma hipotezi ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ekonomileri yakalamalarına da yakalama süreci adı verilmektedir. Burada farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasında büyüme oranlarının farklılaşmasına yol açan temel varsayımlar; ülkelerin faktör donanımlarının farklı olduğu ve sermayenin marjinal verimliliğinin azaldığı hakkındadır. Hipoteze göre, yakalama süreci, zengin ülkelere, sermayenin getirisinin henüz yüksek olduğu gelişmekte olan (= sermayesi kıt) ülkelere doğru bir sermaye akışının olduğunu ima eder. Yani uluslararası faiz haddi farklılıkları, sürecin işleyişine eşlik eder ve sermaye akımını uyarır. Ancak, zamanla, uluslararası sermaye hareketleri faiz haddi farklılıklarının ortadan kalkmasına ve sonuçta ülkelerin reel büyüme oranlarının sifıra doğru gitmesine ve birbirlerine yaklaşmasına yol açar (Kibritçioğlu, 1998: 9).

1.4.7. Yeni Büyüme Teorileri (İçsel Büyüme Modelleri)

İçsel Büyüme Modelleri (İBM), beş ayrı tip olarak incelenebilir. Bunlar; sabit getiriler altında büyümenin içselleştirildiği en basit içsel büyüme çerçevesini oluşturan AK modelleri, bilgi birikimine ağırlık veren Romer modeli, kamusal harcamalara ağırlık veren Barro modeli, beşeri sermayenin vurgulandığı Lucas modeli ve AR-GE harcamaları ve yenilik kavramına büyük önem veren AR-GE modelleridir.

Şekil 1.2.: İçsel Büyüme Modellerinin Türleri ve Varsayımları

Kaynak; Kibritçioğlu, 1998: 12

Reel hasılanın büyüme oranlarının uzun dönemde sıfır olması yani ekonomik büyümenin tıkanmasını ve kendi kendini besleyebilmesini sağlayan modeller Şekil 1.2’de temel varsayımları ile birlikte sunulmuştur. Bilgi üretimi ve taşmalar, beşeri sermaye, AR-GE ve kamu politikası modelleri Romer (1986), Lucas (1988) ve Barro ile başlayan eğilimi temsil etmektedir. Bunlara ilave olarak AK modeli ise neo-klasik üretim fonksiyonundan yeniden üretilmeyen faktörlerin çıkarılması ve beşeri sermayeyi de içerecek şekilde geniş sermaye tanımının neoklasik üretim fonksiyonuna ilave edilmesi ile ortaya çıkmıştır (Berber, 2006: 177).

1.4.7.1. Romer’in Yaklaşımı (Bilgi Üretimi ve Taşmalar)

İçsel büyüme modellerinin öncüsü olan Romer (1986) esasında Arrow’un (1962) ortaya attığı “yaparak öğrenme” görüşünü baz almıştır. Arrow, bazı sektörlerde zaman ilerledikçe maliyetlerin düştüğünü, kalitenin yükseldiğini ve üretimin hızlandığını fark etmiş ve bunu “yaparak öğrenme” olarak nitelendirmiştir. Arrow’a göre, bir şirket üretim

yaptıkça zaman içinde işini daha iyi öğrenmekte, maliyetleri düşürmekte, ürünlerini geliştirmekte ve yeni ürünler ortaya çıkarmaktadır. Romer bu fikri kullanarak şu önerilerde bulunmuştur:

- Üretim süreci sonunda fiziksel çıktının yanı sıra bir yan ürün olarak teknik bilgi de üretilir.
- Yan ürün olarak üretilen teknik bilgi, yeni üretimde bir nevi bedava girdi olarak kullanılır.
- Yeni üretimin daha düşük maliyetle ve daha yüksek kalite ile yapılması sağlanır.
- Teknik bilgi, taşmalar sonucu diğer şirketlere de ulaşır.

Bilgi mükemmel olarak patentlenemeyeceği ve saklanamayacağı için, bir şirket tarafından yeni bir bilginin üretimi diğer şirketlerin üretim imkanları üzerinde pozitif bir dışsallık oluşturacaktır (Berber, 2006: 177).

Romer'e göre, yeni bilgi üzerinde mülkiyet haklarının tam olarak uygulanması mümkün değildir. İyi işleyen bir patentleme sistemi ile yeni buluşların ticari kullanımı düzenlenebilir, ancak bu bilginin yayılması hiçbir zaman tam olarak engellenemez. Diğer taraftan Romer, üretilen bilginin göstergesini, ülkedeki mevcut sermaye stoku olarak almıştır. Dolayısı ile bir ülkede ne kadar çok yatırım yapılırsa ekonomik bilgi o kadar yüksek olacaktır. Her yeni yatırım kendisinden öncekine göre daha verimli olacak ve ölçeğe göre artan getiri söz konusu olacaktır. Neoklasik büyüme modelinde benimsenen sabit verimlere dayalı üretim fonksiyonu yerine, ölçeğe göre artan getirilerin olduğu üretim fonksiyonu benimsenmiştir.

1.4.7.2. Lucas'ın Yaklaşımı (Beşeri Sermaye Modeli)

Neoklasik Büyüme Modeline daha yakın olan Lucas'ın Modeli, bir içsel büyümenin meydana gelmesi için dışsallığa gereksinim duymamaktadır. Büyüme; formasyon süresi ve beşeri sermaye stokuyla oransal olduğu farz edilen beşeri sermaye birikiminin bir sonucudur. Bununla birlikte beşeri sermaye olarak zengin bir ortamda üretimin daha etkin bir şekilde işlemesi için Lucas, az da olsa dışsallığı hesaba katmıştır (Parasız, 2003: 195).

Lucas'ın Modeli ayrıca ülkeler arasındaki büyüme farklılığının nedenlerine yönelik bir yorum getirmektedir. Beşeri sermayenin fiziksel sermayeye oranına göre

sermayenin marjinal produktivitesi artmakta ve dışsallığın varlığına göre sermayenin marjinal produktivitesi aynı şekilde beşeri sermaye düzeyi ile artmaktadır. Sermayenin marjinal produktivitesindeki bu farkın iki sonucu olacaktır. Bir yandan büyüme, zengin ülkelerde fakir ülkelerdekinden daha yüksek olacaktır. Diğer yandan fiziki sermayenin mobilitesi herhangi bir engelle karşılaşmıyorsa fiziksel sermayeye fakir ülkelerden zengin ülkelere doğru yer değiştirecektir. Böylece kişi başına sermayenin eşitlenmesi bir yana, sermayenin mobilitesi farklılıklarını arttıracaktır. Bu model ekonomilerin yakınlaşacağını ön gören Neoklasik Modelin tersine, fiziksel sermayenin büyümesinin ve birikiminin gelişmekte olan ülkelere göre gelişmiş ülkelerde daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır (Parasız, 2003: 196).

1.4.7.3. Barro'nun Yaklaşımı (Kamu Politikası Modeli)

Kamu Politikası Modeli, Barro (1990) ile birlikte gündeme gelmiştir. Kamu sektöründe üretilen mal ve hizmetler birer üretim faktörü olarak kabul edilmiş ve üretim fonksiyonunda emek faktörü çıkartılarak yerine kamu mal ve hizmetler faktörü ikame edilmiştir. Yine modelde hükümet gelirlerinin sadece gelir vergisi, giderlerinin de sadece kamu malı arz etmek olduğu ve devlet bütçesinin daima denk olduğu varsayılmıştır (Berber, 2006: 182).

Modelde hükümetler ekonomik büyümeyi sağlamak amacı ile hem yatırım yapacaklar hem de yatırımların arttırılması için özel sektörü çeşitli araçlarla destekleyecektir. Özel sektör yatırımların artması bir yandan sermaye stokunun artmasına neden olurken, dolaylı olarak artan vergi gelirleriyle denk bütçe sayesinde kamu mallarının arzını arttırmış olacaktır. Kamu Politikası Modeli'ne göre, mal ve bilgi alış verişini kolaylaştıran serbest ticaretin alt yapısını devlet sağlamalıdır. Ayrıca yeni bilgi üretimi ve AR-GE faaliyetlerinin özel getirisi sosyal getirisinden düşük olacağından ekonomide pareto optimal olmayan bir durum ortaya çıkacaktır. Dolayısı ile hükümet ekonomide optimumu sağlamak için müdahale etmelidir. Bir ülkede bilgiyi kullanabilecek beşeri sermaye unsuru ne kadar çok olursa ortaya çıkan yeni bilgi o kadar çabuk kabullenilebilecektir. Bu bağlamda kamu politikası çerçevesinde devlete üç önemli görev düşmektedir. Birincisi üretken sektörlerdeki girdiler için tamamlayıcı niteliği olan kamusal mal ve hizmetler üretmek, ikincisi eğitim alanındaki yatırımları arttırmak, üçüncüsü ise AR-GE sektörüne sağlanacak teşviklerle bilginin üretimini ve yayılmasını sağlamaktır (Berber, 2006:183).

1.4.7.4. AR-GE Yaklaşımı

AR-GE çalışmalarını esas alan, İçsel Büyüme Modelleri arasında, Paul Romer (1990) modeli, Grossman ve Helpman'ın modeli (1991), Aghion ve Howitt'in (1992) modeli ön plana çıkmaktadır. Bu modellerde, AR-GE faaliyetleri özel bir faaliyet şeklinde ele alınmakta, bilgi ve malların farklılaşması ve teknolojik değişim üzerinde durulmakta, AR-GE sonucu yenilik ve ürün geliştirmenin tüketim malı çeşidinde artışa yol açtığı, yeniliklerin büyümede anahtar olduğu vurgulanmaktadır. Bu modellerde, uzmanlaşma sonucu artan getiri ve dışsallıkların oluştuğu, dışsallıkların bilgi taşması ve yayılma etkisiyle büyüme garantiye aldığı ileri sürülmektedir (Bozkurt, 2007: 75).

Romer (1990) modelinde büyüme, karlarını maksimuma çıkarmayı amaçlayan firmaların yatırım kararlarından açığa çıkan teknolojik gelişme ile olmaktadır. Modelde teknoloji, rekabete konu olmayan ve kısmen dışsallık üreten bir nitelikte sayılmıştır. Bu çalışmadan çıkan sonuçlar ise şöyle sıralanabilir (Ateş, 1998: 39):

- Beşeri sermaye stoku büyüme oranını belirlemektedir
- Ekonomi dengede iken, AR-GE sektörüne tahsis edilen beşeri sermaye oranı çok küçüktür.
- Dünya ekonomisi ile daha çok ekonomik bütünleşmeye gitmek, büyüme oranını arttırmaktadır.
- Ekonomilerin yalnızca büyük nüfusa sahip olmaları, büyümenin sağlanabilmesi için yeterli değildir.

Bu modelde; teknolojik gelişmelerin büyümenin ana dinamiğini oluşturduğu, teknolojik gelişmelerin piyasa teşviklerini yakından izleyen ekonomik karar birimlerinin girişimleri ile oluştuğu ve bir malın üretiminde kullanılan bilgi stoğunun diğer üretim faktörlerinden farklılıklar gösterdiği konuları Romer'in hareket noktalarını oluşturmaktadır (Ateş, 1998: 39).

Romer (1990) çalışmasında, AR-GE sektöründeki beşeri sermayenin içerilmemiş teknolojik buluşları, büyümenin itici gücü olarak görülmüştür. Romer'in çalışmaları bir anlamda, büyüme sürecindeki teknolojik gelişmeyi içselleştirme yönündeki ilk yaklaşımı getiren Arrow'a dayanır. Arrow bilgi üretimindeki artışın "taşma" etkisiyle ve "yaparak öğrenme" yoluyla tüm ekonomiye sağlayacağı yararın, firma özelindeki kazanımlardan daha fazla olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Romer'in varsayımları arasındaki en temel

fark, yeni tasarımların sahiplerinin tasarım üzerindeki haklarının korunmuş olması nedeniyle bilginin tam anlamıyla kamu malı² haline gelmemesi ve bu yolla buluş yapmanın özendirilmesidir (Yener Ercan, 2000: 131-132).

Aghion ve Howitt (1998)'e göre Ar-Ge faaliyetleri, ortaya çıkardıkları pozitif dışsallıklar nedeniyle ekonomik büyümeyi artırma amacıyla olan hükümetlerin vazgeçemeyecekleri bir araçtır. Bu nedenle hükümetler AR-GE alanında faaliyette bulunan kurumlara direkt veya dolaylı yollardan destekte bulunabileceği gibi piyasada gereken düzenlemeleri yapmak suretiyle bu kuruluşlara monopol hakkında verebilir.

Aghion ve Howitt (1992), “yaratıcı yıkıcılık”, modeliyle girdi kalitesinde artışın sermaye mallarının kalitesini yükselteceğini ileri sürmektedir. Modelde, her bir yeniliğin ara malları kalitesinde iyileşmeye yol açtığı, modası geçen eski aramalı üreticilerinin (yüksek üretim maliyetleri nedeniyle) monopol karlarını kaybederken ve bir kısım üreticinin piyasadan çekildiği yeni üreticilerin bu karları elde ettiği bir yaratıcı yıkıcılık sürecinin bulunduğu, her bir yenilik yeni bir aramalı biçiminde ortaya çıktığında nihai mal sektöründe verimin arttığı varsayılmaktadır.

Yeni buluşlara dayalı büyüme modelleri konusunda önemli bir katkı, büyüme konusunu dış ticaret ve ticaret politikaları ile ilişkilendiren Grossman ve Helpman'ın (1989,1990) çalışmalarıdır. Grossman ve Helpman çalışmalarında çok ülkeli, dinamik bir genel denge modeli çerçevesinde biri geleneksel ürün, diğeri modern anlamda sanayi ürünü ve üçüncüsü bilgi üretimi yoluyla sanayi ürününün geliştirilmesini sağlayan Ar-Ge çalışmaları olmak üzere üç temel üretim modeli tanımlamışlardır. Bu yapıda, serbest dış ticaretin avantajlarından yararlanan Ar-Ge sektörü, ülke ekonomisine karşılaştırmalı bir üstünlük kazandırarak büyümenin itici gücü olacaktır (Yener Ercan, 2000: 133).

AR-GE sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülkelerde, harcamaları tüketim mallarına kaydıran korumacı politikalar, kaynakların bilgi üreten sektörlerle yönelmesini engelleyeceğinden, ülkelerin uzun dönem büyüme hızlarını olumsuz yönde etkilemiş olacaktır. Dolayısıyla her hangi bir sektöre uygulanacak bir korumacı politika, ülkedeki özellikle vasıflı iş gücünün bu alana kaymasına yol açacak, yeni buluşlar bu şekilde sekteye uğramış olacaktır (Yener Ercan, 2000: 134).

² Her hangi bir malın kamu malı niteliği taşıması için rekabet edilmemesi ve tüketiminden kimsenin dışlanamaması gerekir.

1.4.7.5. AK Modeli

Sanayileşmiş ülkelerde meydana gelen sürekli büyüme eğilimini açıklamaya yönelik olarak, içsel büyüme teorileri kapsamında çok miktarda çalışma yapılmış ve bu çalışmalar sonucunda yine birçok model ortaya konulmuştur. Bu modeller arasında ekonomik büyüme olgusunu en basit şekilde açıklamaya yönelik içsel büyüme modeli AK tipi modellerdir. AK modelleri üretim fonksiyonunun, Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonundan esinlenerek, $Y = AK$ biçiminde kurulması nedeniyle bu şekilde adlandırılır. Burada A teknoloji seviyesini gösteren pozitif bir sabittir. K , geniş anlamda sermaye (fiziki ve beşeri) ve teknik bilgiyi içermektedir. Bu model, basit olmasına rağmen azalan getirinin ortadan kaldırılmasını göstermesi açısından yeteri kadar zengindir.

AK Modeli, sermaye stoku artarken sermayenin getirisinin azalmayacağı varsayımı üzerine kurulmuştur. Azalan verimlerin olmadığı bu modelde, yüksek sermaye stokuna sahip olan ülkelerin (genellikle sanayileşmiş ülkelerin), yatırımlarını arttırmak suretiyle ekonomik büyümelerini hızlandırabilecekleri vurgulanmaya çalışılmaktadır. AK modelini ortaya atan Jones ve Manueli (1990) ve Rebelo (1991), büyüme sürecinin içselleştirilmesi için teknolojik gelişmenin sabitliği ve ölçeğe göre sabit getirinin olduğuna dair varsayımları saklı tutularak, sadece biriktirelebilen üretim faktörünün (toplam sermayenin) marjinal verimliliğinin azalmasının (artarak ya da sabit kalarak) varsayılması yoluyla bile içsel bir büyüme sürecinin ortaya çıkabileceğini ifade etmektedirler (Berber, 2006: 183–184).

1.5. İstihdam ve İşsizlik

Dünyadaki bilim ve teknoloji alanında gerçekleşen büyük ilerlemelere rağmen, istihdam ve işsizlik konuları, gerek ekonomik gerekse sosyal yönleriyle bütün ülkeleri en fazla meşgul eden sorunların başında gelmektedir. İstihdam ve işsizlik kavramları, aynı gerçeğin iki farklı fakat birbirini tamamlayan parçalarını oluşturur. İstihdamdan bahsedildiği zaman beraberinde işsizlik olgusu da gündeme gelmektedir. Bu bakımdan iki kavramın birbirinden ayrı ve bağımsız bir şekilde incelenmesi mümkün değildir.

1.5.1. İstihdam Kavramı

İstihdam, basit anlamda, işçilerin çalıştırılması veya üretim faaliyetinde bulunmalarının sağlanmasıdır. Kuşkusuz, çalışmanın amacı gelir sağlamaktır. Bir

ekonomik kavram olarak istihdamı, üretim faktörlerinin gelir elde etmek amacıyla çalışması ya da çalıştırılması olarak tanımlayabiliriz (Pekin, 1988: 91).

Bir ülkede yaşayan insanların refah düzeyleri ile o ülkede üretilen toplam mal ve hizmet miktarı arasında doğru yönlü bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Bunun yanında ülkenin ürettiği toplam mal ve hizmet miktarı, yani milli geliri ile, o ülkenin kullandığı üretim faktörleri sayısı arasında da doğru yönlü ve kuvvetli bir ilişki vardır. İşte bu iki gerçek bir arada ele alındığında bir ülke halkının refah derecesi ile çalıştırılan üretim faktörleri arasında da doğru yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Yani bir ülke mevcut üretim faktörlerinin ne kadar çok kısmını çalıştırırsa üretilen mal ve hizmet miktarı o kadar fazla olacak ve ülkede yaşayan insanların refah düzeyleri de o kadar yüksek bir seviyeye çıkmış olacaktır.

İstihdam kavramını tanımlanırken “üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılması” olarak ifade etmiştik. O halde söz konusu olan belli bir faktörün değil tüm üretim faktörlerinin çalıştırılması sorunudur. Ancak uygulamada istihdam denilince daha çok sadece emek faktörünün üretim faaliyetleri içerisinde yer alması anlaşılmaktadır (Kunt, 1997: 16). Diğer faktörlerin çalışmaması ve boşta kalması halinde ortaya sadece ekonomik bir sorun çıkmaktadır. Oysa emek faktörünün işsiz kalması halinde hem bir ekonomik kaynak kaybı söz konusu olmakta, hem de işsizlik birçok sosyo-politik sorunların kaynağını oluşturmaktadır.

Tarihsel açıdan bakıldığında istihdam kavramı, iktisat teorisinde oldukça yeni bir konudur. Klasik ve neoklasik iktisatçılar, ekonomide kendiliğinden işleyen ve her konuda en iyi kararların alınmasını sağlayan otomatik bir mekanizmanın olduğunu ve bu mekanizma sayesinde ekonominin her zaman üretim faktörlerinin tümünün kullanıldığı bir düzeyde dengeye geleceği varsayımından hareket ettikleri için istihdam kavramı ile ilgilenme gereği pek duymamışlardır. Bu konuyu ilk defa 1936 yılında İngiliz iktisatçı J.M. Keynes “İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi” isimli eseriyle ön plana çıkarmıştır. 1929 yılında yaşanan büyük bunalım ile birlikte ortaya çıkan yaygın işsizlikler, üretim azalmaları ve fiyat düşüşleri klasik iktisadi düşüncenin geçerliliğini tartışılır bir hale getirmiş ve klasik görüşü benimseyenlerin bile konuya farklı bakmalarına neden olmuştur.

Klasiklerin iddia ettikleri gibi ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği fikrini reddeden Keynes, krizden kurtulmak için etkin çözümler öneren bir kişi olarak ortaya

çıkıştır. Keynes'in istihdam hakkındaki görüşleri şöyle özetlenebilir (Korkmaz, Turan ve Trunç, 1985: 38–39);

- Kısa dönemde, istihdam seviyesi üretim kapasitesinin kullanım oranıyla aynı yönde değişecektir.
- Özel kesimde üretim kapasitesinin fiili kullanım derecesi girişimcinin satışından elde edeceği hasılatın herhangi bir çıktı hacminin maliyetini karşılamaya yeterli olacağı konusundaki beklentilerine bağlıdır.
- Toplam talep ve toplam arz eğrileri dikkate alındığında, denge gelir ve istihdam düzeyi bu iki eğrinin kesişmesiyle belirlenecektir. Bu dengenin tam istihdam düzeyinde olmasını sağlayacak içsel bir neden yoktur.
- Ekonomide gelir ve istihdam düzeyindeki değişme, üretim ve harcama kararlarının birbirine uymamasından ileri gelir. Kısa dönemde bu değişmeler, çıktı ve harcama arasında başlangıçta bir uyumsuzluk varsa denge durumuna bir hareket olarak görülür. Bu son tür değişme, toplam talep eğrisinin kaymasına bağlıdır.

İstihdam ve işsizlik sorununun çözümüne yönelik açıklamalar getiren bir başka görüş ise yapısalcı görüştür. Yapısalcı iktisatçıların işsizliğin çözümüne ilişkin görüşleri iki aşamada toplanabilir; İlk aşamada geleneksel Keynesyen para ve maliye politikaları uygulanarak işsizlik aşağı çekilebilir. Ancak bu politikalar ile azalan işsizlik oranı enflasyonun hızlanmasına yol açmıştır. İkinci aşamada yapısalcı politikaların işgücünün formasyonunu geliştirmeye, akışkanlığını yükseltmeye ve bölgesel farklılıkları gidermeye yönelik çabaları bulunmaktadır. Diğer taraftan bölgesel kalkınma ve istihdam imkanlarının yükselmesi de işsizliği azaltıcı bir politika olarak görülmektedir.

Buraya kadar anlatılanlar çerçevesinde istihdam kavramını “dar” ve “geniş” kapsamlı olarak iki grupta özetlememiz mümkündür.

1.5.1.1. Dar Anlamda İstihdam

Dar anlamda istihdam kavramı, bir ülkede bir yıllık bir dönemde ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan işgücünün kullanılma, çalışma veya çalıştırılma derecesini gösterir (Kunt, 1996: 17).

Dar anlamda istihdam kavramı açısından önemli olan, emek (işgücü) faktörüdür. Bir ülkede çalışma arzusu ve gücünde olanlar ülkenin emek gücünü oluştururlar. Daha

açık bir ifadeyle, bir ülkenin sahip olduğu toplam emek gücü, belirli bir yaştan yukarı olup da işi olanlar, çalışabilecek güçte olup iş arayanlar ile vatani görevlerini yapanların sayılarının toplamıdır. Emek gücüne dahil olmayanlar ise, belli bir yaşın altındakiler, hapishane veya hastanedekiler, ev işlerine nezaret eden kadınlar, kahyalar, öğrenciler, sakatlar ve emekliler; yılın sadece muayyen zamanlarında çalışmak isteyenler veya çalışmamayı alışkanlık haline getirenler; mevcut işlerin, kendilerinin ihtisas ve eğitim düzeyleriyle bağdaşmadığı görüşünde olup iş bırakanlar; mali yönden paraya ihtiyacı olmadığı için iş istemeyenlerin sayısıdır.

1.5.1.2. Geniş Anlamda İstihdam

Bir ekonomide tüm üretim faktörlerinin (emek, sermaye, doğal kaynak ve müteşebbis) bir yıllık bir dönem içerisindeki kullanılma oranı olarak ifade edilmektedir. O halde geniş anlamda istihdam, bir ekonomideki bütün üretim kaynaklarının üretime koşulmasını ifade etmektedir. Ancak burada üretim faktörleri ile iktisadi kaynaklar ayrımını iyi yapılması gerekmektedir. Çünkü iktisadi kaynaklar, orijinal durumları muhafaza edilmek şartıyla, üretim faaliyetlerine katılmayan, fakat istenildiği anda belirli değişikliklere tabi tutularak üretime uygun hale getirilebilen doğal ve beşeri kaynaklar ve zenginlikler olarak kabul edilir. Buna karşılık bir ülkedeki üretim faktörleri ise, mal ve hizmetlerin üretimi amacıyla, istenildiğinde doğrudan doğruya kullanılabilen, önceden hazırlanmış ve yetiştirilmiş unsurlardır. Bir başka deyişle üretim faktörleri üretime yönlendirilmiş iktisadi kaynaklardır.

1.5.2. Tam İstihdam Kavramı

İktisat literatüründe istihdam teorisi kapsamında, “istihdam”, “tam istihdam”, “eksik istihdam” ve “aşırı istihdam” gibi kavramlar kullanılmaktadır. Nitekim kaynakların tam kullanımının sağlanması ve sürdürülmesi diğer bir deyişle işsizliğin önlenmesi, ekonomik istikrarın temel şartlarından biri olarak kabul edildiğinden, bugün hükümetlerin başlıca görevlerinden birini teşkil etmektedir.

Tam istihdam kavramı geniş anlamda, bir ekonomide mevcut, tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanılmasını ifade etmektedir. Ancak ekonomik kuramda ve uygulamada tam istihdam üretim faktörlerinden emek üzerinden tanımlanmaktadır. Sorun olarak genellikle diğer üretim faktörlerinden ziyade “işgücü istihdamı” gündeme geldiğinden, tam istihdam denince daha çok işgücü istihdamı anlaşılmaktadır. Yine tam istihdam gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde

farklı anlam içermektedir. Gelişmiş ülkelerde tam istihdam “ çalışma istek ve yeteneğine sahip olan faal nüfusun cari ücret düzeyinden istihdam edilmesi” anlamına gelirken, gelişmekte olan ülkelerde ise tam istihdam “efektif talebin arttırılmasına rağmen istihdamın arttırılmadığı durum” olarak tanımlanmaktadır.

Tam istihdamı toplam işgücünün hepsinin istihdam edilmesi gibi bir durum olarak düşünmek hatalıdır. Nitekim hiçbir ülkede, hiçbir zaman çalışma isteğinde ve yeteneğinde olan nüfusun yüzde yüzünün aynı anda bir işe sahip olması ne söz konusu ne de mümkündür. Bu ancak istenen bir durum olabilir. Bu nedenle birçok ekonomist geçici veya yapısal unsurlarında göz önünde tutularak makul işsizliğin olduğu bir istihdam düzeyini, tam istihdam durumu olarak kabul eder. Bu düzey gelişmiş ülkeler açısından % 95, gelişmekte olan ülkeler açısından ise % 90 olarak kabul edilmektedir. Yukarıda da bahsedilen nedenlerden dolayı her ekonomide, daima bir miktar işgücü, iş değişikliği başta olmak üzere, talep edilen işgücünün niteliklerinin değişmesi gibi (friksiyonel ve yapısal) çeşitli nedenlerle iş bulamamaktadır. Daha sonra belirtilecek olan bu işsizlik türleri sonucu, ekonomide tam istihdamdan değil ancak *yüksek istihdamdan*³ söz etmek mümkün olmaktadır.

1.5.3.Eksik İstihdam

Bir ekonomide, mevcut üretim faktörlerinin tamamının üretim faaliyeti içerisinde yer alması tam istihdam olarak tanımlandığına göre, üretim faktörlerinin bir kısmının kullanılmayışı veya çalıştırılmayışı da eksik istihdam anlamına gelmektedir. İstihdamı dar anlamda ele aldığımızda ise eksik istihdam ekonomide çalışma istek ve yeteneğinde olup da iş bulamayanların diğer bir deyişle üretim faaliyeti dışında kalanların olması durumunu ifade etmektedir.

Böyle bir durumda çalışabilir nüfusun bir kısmı geçici veya sürekli olarak geçerli ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında iş bulamamaktadırlar. Öte yandan sermaye malları tam kapasite ile çalışmamakta, toprak teknolojik olanaklara göre en iyi biçimde değerlendirilememektedir. Böylece, ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarları, üretilmesi olanaklı bulunanın altında kalmaktadır. Kaynaklar israf edilmekte, ulaşılabilecek refah düzeyinin altında bir yaşam standardı sürdürülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, kaynakların tamamının üretim faaliyetlerinde kullanılmasının güç ve istisnai bir durum olması nedeniyle,

³ Yüksek istihdam, bir ekonomide yapısal ve geçici (friksiyonel) nedenlerle işsiz olanların dışında, tüm işgücünün üretim faaliyetlerinde yer alması durumunu ifade etmektedir.

ekonomilerde sürekli eksik istihdam durumunun söz konusu olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.5.4. İşsizlik Kavramı

Günümüz ekonomilerinde en önemli sorunların başında tam istihdamın sağlanması, diğer bir deyişle çalışma arzusu içinde olan herkese iş bulunması gelmektedir. Özellikle sosyal güvenlik kurumlarının gelişmediği ve işsizlik tazminatı ödemelerinin olmadığı ya da güç olduğu gelişmekte olan ülkelerde işsizlik, önemli sosyal sorunların da kaynağını oluşturmaktadır. Bu anlamda genellikle yapısal sorunlarını büyük oranda çözmüş olan gelişmiş ülkelerde kısa dönemli işsizlikler büyük tahribatlara yol açmadan atlatılırken, işsizlik döneminin uzaması sonucu önemli sorunlara neden olabilmektedir.

Bir ülkede emeğin tam istihdamı ile gerçek olarak istihdam edilenler arasındaki farka, işsizlik denilmektedir. İşsizlik çalışma istek ve yeteneğinde olmasına rağmen çalışmayan ve aktif olarak iş arayan yetişkin işçi sayısıdır. Bununla beraber, çalışma isteğine ve yeteneğine sahip olup cari ücret düzeyinden çalışmayı kabul etmesine rağmen iş bulamayan şahsa ise işsiz denilmektedir.

ILO'nun onayladığı ve önerdiği işsizlik tanımına göre ise; “Belirli bir gün ya da hafta zarfında, belirli bir yaş kümesinin üzerinde bulunan aşağıdaki kategorilere giren kişiler işsiz kabul edilirler”. Bu tanıma göre işsizler (Lordoğlu, Özkaplan ve Törüner 1999: 275);

1. İş akdi sona eren, ya da işten geçici olarak çıkarılan, herhangi bir işe sahip olmayan ve ücretli bir iş arayanlar,
2. Daha önce hiçbir zaman istihdam edilmemiş olan ya da önceki statü durumu itibariyle bağımlı olmayan veya emekli edilmiş ancak belirli bir dönem için çalışmaya elverişli olan kişiler,
3. Belirli bir döneme nazaran gelecek bir tarihte yeni bir işe başlama konusunda anlaşma yapmış olup da, halen bir işe sahip olamayan ve çalışmaya elverişli olan kişiler,
4. Geçici ve belirsiz bir süreyle ve kendilerine herhangi bir ödeme yapılmadan tensikata tabi olan kişilerdir.

Bir diğer ifade ile işsizlik: İşsizlik ile ilgili bilginin toplandığı hafta işi olmayan, işe başlamaya hazır ve iş arayıp bulamayan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bunun dışında TÜİK'in istatistiklere konu olduğu için esas aldığı, işsiz tanımı içine istihdam halinde olmamak, ücretli veya ücretsiz bir saat bile çalışmamak, iş arama kanallarını kullanmış olmak, 15 gün içinde iş başı yapmaya hazır olmak girmektedir. Bu çerçevede 4 temel unsur önem taşımaktadır.

1. DURUM: İstihdam dışı bulunmaktır.

2. GEREKSİNİM: İşsizin mevcut ücret oranında çalışma gereksinimi içinde olmasıdır.

3. DAVRANIŞ: Kişinin işe hazır ve çalışmak arzusu içinde bulunmasıdır.

4. EYLEM: Aktif olarak iş arama çabası göstermesidir.⁴

İşsizlik her şeyden önce, işsiz kalan kişinin çalışma gücünün biriktirilmesinin mümkün olmaması nedeniyle, üretim kaybına neden olduğundan ekonomik anlamda refah kaybına neden olmaktadır. Bu durumda işsizliğin en büyük yükünü, işsizler üslenirken, işsizliğin uzun sürmesi bu insanların hem umutlarını hem de huzurlarını yitirmelerine de neden olabilmektedir. Nitekim bu anlamda yapılan araştırma sonuçları, işsizliğin uzun sürdüğü dönemlerde boşanma ve suçluluk oranlarında hızlı artışların gerçekleştiğini göstermektedir.

İşsizlik halen gerek ekonomik ve gerekse sosyal yönden gelişmişlik derecesi ne olursa olsun, bütün ülkelerin en önemli sorunu olmaya devam etmektedir. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhranla birlikte, milyonlarca insanın işini kaybetmesi ile bir sorun haline dönüşen işsizlik, önemini giderek artan bir oranda muhafaza etmektedir.

1.5.4.1. İşsizlik Oranı

İşsizlik oranı, aktif nüfusun (15 – 65 yaş arası nüfus) işsiz olan ve iş arayan bölümünün toplam aktif nüfusa oranı olarak ifade edilmektedir.

O halde;

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{İşsizlerin Sayısı}}{\text{Toplam İşgücü}} \times 100 \text{ 'dür.}$$

⁴ www.tuik.gov.tr , (16.10.2007)

İşsizlik oranı işgücü piyasasının en kritik göstergelerinden birisidir ve genel olarak da ekonominin durumunun önemli bir ölçüsüdür. İşgücü piyasasına yönelik geliştirilebilecek iktisat politikalarının da en önemli başvuru kaynaklarından birisidir. Bununla birlikte, ekonominin genelini gerçekçi bir şekilde değerlendirebilmek için ve işgücü piyasası politikalarının başarısı için işsizliğin doğru bir şekilde tanımlanması ve ölçülmesi gerekmektedir. Uygulamada, işsizlik oranının tanımlanması ve ölçülmesi önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Her ne kadar teoride işsizlik oranı doğru bir şekilde tanımlanıyor görünse de uygulamada kişileri istihdam edilen, işsiz ve işgücü dışındakiler şeklinde sınıflandırmak zordur (Yüceol, 2005: 119).

ILO, ülkeler arasında ve zaman içinde işsizlik oranlarıyla ilgili karşılaştırmaları etkinleştirebilmek ve bireyleri söz konusu emek piyasası durumları içinde sınıflandırabilmek için 1954' den itibaren kılavuzlar hazırlamakta ve tanımları revize etmektedir. Günümüzde bunlar en azından belirli bir düzeyde, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından adapte edilmiştir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerin toplumsal ortamında, işsizlik oranı o ülkelerin emek kaynaklarından ekonominin kullanamadığı, değerlendiremediği bölümünü yeterli olarak yansıtabilirken, gelişmekte olan ülkelerin toplumsal ortamında, o ülkenin emek kaynaklarından ekonominin kullanamadığı değerlendiremediği bölüm, benzer tarif ve yöntemlerle ölçülse de açık işsizlik oranında yeterince yansımamaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde emek kaynaklarından ekonominin kullanamadığı, değerlendiremediği bölüm değişik ve karmaşık şekillere bürünmekte, çok az bir bölümü açık işsiz olarak ortaya çıkmaktadır (Yüceol, 2005: 119).

Mevcut işgücünün bir kısmı çeşitli nedenlerden dolayı kısa süreli olsa işsiz kalabilmektedir. Bu nedenle her ekonomide doğal sayılabilecek bir işsizlik oranı her zaman için mevcut olacaktır. Bu konuda farklı görüşlere rastlamak mümkündür. Mesela; toplam işgücü içinde işsizlerin oranının % 3'ü bulması genellikle iktisatçılar tarafından normal karşılanırken, sendikalar işsizlik oranının % 1, en fazla da % 2 olması durumunu tam istihdam hali olarak kabul etmişlerdir. İşveren çevrelerine göre ise işsizlik oranının % 5 olması durumu bile ekonominin tam istihdamda olduğunu göstermektedir.

1.5.4.2. İşsizlik Türleri

İşsizlik türlerini açıklarken aslında işsizliğin ekonomik nedenlerini de ortaya koymuş olacağız. İşsizliğin ekonomik nedenleri göz önüne alındığında işsizlik türleri,

friksiyonel işsizlik, yapısal işsizlik, konjonktürel işsizlik ve mevsimlik işsizlik olmak üzere dört ana grupta incelenebilir. Bu işsizlik türlerine geçmeden önce, gizli işsizlik ve açık işsizlik, iradi işsizlik ve gayri iradi işsizlik kavramlarına da açıklık getirmekte fayda görüyoruz.

Gizli ve Açık işsizlik: Bundan önceki kısımlarda işsizlik tanımları yaparken, “cari ücret düzeyinde çalışma istek ve yeteneğine sahip olup da iş bulamayan kişilerin” işsiz olarak ifade edildiğini belirtmiştik. Nitekim bu şekilde ekonomide iş arayıp da iş bulamayan insanların olması durumunda söz konusu olacak işsizlik türüne “açık işsizlik” denilmektedir. Açık işsizlik iş bulma arzusunda olup, iş bulamayanları ifade ettiğinden dolayı aslında ekonomik anlamda çözümü gereken işsizlik türlerinin başında gelmektedir. Bununla birlikte bir ülkedeki işsizlik oranı hesaplanırken de, o ekonomide iş arayanların sayısı, yani açık işsizlikler esas alınmaktadır.

Bazı durumlarda ekonomide hesaplanan işsizlik oranı gerçeği yansıtmayabilir. Özellikle ekonomide bulunan bazı sektörlerde; tarım, kamu iktisadi teşebbüsleri ve küçük aile işletmeleri gibi, gereğinden fazla işgücü çalışmaktadır. Böyle bir durumda teknolojinin sabit kabul edilmesi durumunda bu sektörlerde çalışan işçilerin bir kısmının işten çıkarılmaları halinde bile toplam üretim miktarında bir değişimin olmadığı görülebilir. Marjinal verimliliği sıfır ve hatta bazı durumlarda negatif olan, yani normalde çalışıyor görünüp de üretime hiçbir katkısı olmaya bu işsizlik türüne de, gizli işsizlik denilmektedir.

Bu tür işsizliğin tespit edilmesi açısından sağlıklı istatistik yapılması genellikle zordur. Çünkü işçiler fiilen çalışıyor görünmektedirler. Genellikle gelişmekte olan ülkelere özgü olarak karşımıza çıkan bu işsizliğin temel sebebi, yüksek nüfus artışına karşın sermaye birikiminin yeterli olmaması nedeniyle, istihdam alanlarının sınırlı olmasıdır.

İradi İşsizlik-Gayri İradi İşsizlik: İşsizlik denince genelde gayri iradi işsizliği anlamak gerekir. Cari ücret düzeyinde çalışma isteği ve yeteneğine sahip olduğu halde iş bulamayan kimseye gayri iradi işsiz denir. Örneğin gizli işsizlik ve ilerleyen kısımlarda açıklayacağımız konjonktürel işsizlik, teknolojik işsizlik, mevsimlik işsizlik gayri iradi işsizliğin çeşitleridir. Bu tür işsizliğin nedeni yukarıda da açıkladığımız gibi hem talep yetersizliği hem de sermaye birikimi yetersizliğidir.

Buna karşılık iradi işsizlik, cari ücret düzeyinden daha yüksek bir ücret istendiği ya da mevcut olan iş olanaklarından daha iyi iş olanakları arandığı için iş bulunamaması durumudur. Dolayısıyla iradi işsizliği gerçek anlamda bir işsizlik saymak doğru olmayacaktır. Çünkü bu gruba dahil olan işsizler, cari ücret ve mevcut iş olanaklarından çalışmayı kabul etmiş oldukları takdirde iş bulabileceklerdir. Bu tür işsizliğin nedeni olarak da, kişilerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için güvencelerinin olması, iş, iş koşulları ve ücret düzeyini beğenmemek, bu yüzden işsizlik sürecinin uzaması nedeniyle tembelleşerek çalışma arzularını kaybetmeleri sayılabilir.

Doğal işsizlik: Bundan önceki kısımlarda, her ekonomide mutlaka doğal nedenlerden kaynaklı bir miktar işsizliğin olacağını, bu nedenle de aslında tam istihdamdan değil yüksek istihdam düzeyinden bahsedilebileceğini belirtmiştik. O halde:

Yüksek istihdam = Tam istihdam – Doğal işsizler’ dir.

Friksiyonel işsizlik: Bu tür işsizlik daha iyi çalışma imkânları ve daha yüksek ücret elde etmek amacıyla işçilerin yer ve meslek değiştirmelerinden doğabilir. Bu anlamda, friksiyonel işsizliği, iradi işsizler grubuna dâhil etmek mümkündür. Emek arz ve talebi arasındaki kısa süreli dengesizlikler, emek sahipleri ile müteşebbislerin emek piyasası hakkındaki bilgisizlikleri, işgücünün mobilite noksanlığı friksiyonel (arızı) işsizliğin temel nedenleri arasındadırlar.

Bu grup işsizler, iş arzuları olduğu sürece kısa bir süre zarfında yeni bir işe girebilirler. Bu süre ekonomik kurumlar tarafından belirlenir ve kurumsal değişimler bu tür işsizliğin düzeyini etkiler. Örneğin; bir ülkede işsizlik sigortası uygulamalarına başlanması veya mevcutsa işsizlik sigortası miktarının artırılması, işsizlerin iş bulma sürelerini uzatabilmekte iken, iş ve işçi bulma kurumunun iyi örgütlenmiş olması ve etkin çalışması, iş bulma süresini o denli azaltmaktadır (Kunt, 1997: 37).

Friksiyonel işsizlik diğer işsizlik türlerinin aksine sadece maliyet yüklemeyiz. Aksine fayda sağlar. Birey, kısa süreli bir işsizlik halinde, daha kapsamlı bir iş araştırması yapacağından, kendisi için en verimli işi bulma şansını yakalamış olacaktır. Birey, kendisine uygun bir iş bulana kadar işsiz kalacağından, bu durumdaki friksiyonel işsizliğe, “arama işsizliği”de denilmektedir.

Yapısal İşsizlik: Emek arz ve emek talebi arasındaki uyumsuzluğun uzun sürmesi halinde ortaya çıkan işsizlik durumuna “yapısal işsizlik” denmektedir.

Endüstriyel, mesleki, demografik, doğal ve kurumsal yapı değişikliklerinin rol oynaması sonucunda ortaya çıkan yapısal işsizlik belli endüstrilerde, mesleklerde ve bölgelerde ortaya çıkabilir. Yapısal işsizliğe neden olan etkenlerin başında endüstriyel yapıdaki değişimler gelmektedir: Bazı ürünlere olan talebin azalması veya ortadan kalkması; ileri teknolojinin üretim sürecine girmesiyle mesleki niteliklerin uyuşmaması işsizliğe neden olacaktır. Bu tür uyumsuzluklardan niteliksiz işgücü daha fazla etkilenmektedir. Emeğin mobilitesinin düşük olmasından kaynaklanan uyumsuzluklar da işsizliğe neden olabilecektir. Nüfus yapısındaki değişikliklerden doğan yapısal uyumsuzluklar da önemli bir faktördür: Nüfusun yaşlanması veya genç bir nüfusa sahip olmak uyum esnekliğini etkilemektedir (Ataman, 2003: 1).

Diğer yandan, günümüzde birçok ülkede uygulanmakta olan “asgari ücret” uygulamaları da, yapısal işsizliğin nedenleri arasında gösterilebilir. İşçilerin çalıştırılabileceği en düşük ücret düzeyini ifade eden asgari ücretin yüksek olarak belirlenmesi, becerisi yüksek olan işgücünün istihdamını arttırırken, deneyimsiz ve fazla beceriye sahip olmayan işçiler ise iş bulamamalarına neden olabilecektir.

Konjonktürel İşsizlik: Liberal kapitalizmi benimsemiş olan ülkelerde, ekonomik hayat konjonktürel olarak canlanıp daralmakta, diğer bir deyişle bu ekonomilerde toplam üretim ve dolayısıyla milli gelir zaman içerisinde iniş çıkışlar göstermektedir. Ekonomilerde çeşitli nedenlerden dolayı kaynaklanan dalgalanmalar neticesinde ortaya çıkan işsizlik türüne, konjonktürel işsizlik denilmektedir (Aktan, 2002: 5).

Ekonomik canlanmanın olduğu dönemlerde talep artışına paralel olarak, istihdam ve milli gelir artmaktadır. Belli bir zaman sonra, üretimin artması sonucu mal ve hizmet arzı, talebi aşmaya başlayınca, ekonomide yaşanan bu canlanma yerini yavaş yavaş durgunluğa bırakmaya başlayacaktır. Bunun sonucunda stoklarda artış meydana gelirken üretim gerileyecek, işgücüne olan talep azalacak ve bütün bu olumsuzluklar işsizliğin artmasına neden olabilecektir. Bu şekilde özellikle talep yetersizliği nedeniyle toplam üretimde bir daralma veya durgunluk olduğunda, birçok işçi işini kaybeder ve ekonomi tekrar canlanıp büyüme aşamasına geçene kadar bu kimseler işsiz kalırlar. Dolayısıyla konjonktürel işsizliğin asıl nedeni talep yetersizliği olarak ifade edilebilir. Bir gayri iradi işsizlik türü olan konjonktürel işsizlik, yaşanan durgunluğun yoğunluğuna göre birkaç yıl sürebilmektedir.

Mevsimlik İşsizlik: Gayri iradi işsizlik türleri içerisinde sayılabilecek mevsimlik işsizlik, bazı sektörlerde, mevsimlere bağlı olarak işgücü talebinde meydana gelen artış ve azalışlara bağlı olarak ortaya çıkan bir işsizlik türüdür. Başka bir deyişle iktisadi faaliyetlerin yılın belli bölümlerinde yoğunluklarını kaybetmelerinden ve sadece yılın belirli bölümlerinde talep edilen mal ve hizmetlerin üretildiği iş kollarında ortaya çıkan işsizlik türüdür.

Gelişmiş ve sanayi üretiminde ileri olan ülkelerde mevsimsel işsizlik, genellikle mal ve hizmet talebindeki değişimlerden ileri gelmektedir. Bu durum sınai üretimin yapısı ile ilgilidir. Ekonomisi büyük oranda tarıma dayalı azgelişmiş ülkelerde ise mevsimsel işsizlik, gelişmiş ülkelerin aksine malın talebi ile değil arzı ile ilgili olup, üretimdeki mevsimsel değişimlerden kaynaklanmaktadır (Uyar, 2005: 31). Şu an gelişmiş diye nitelendirdiğimiz ülkelerde mevsimlik işsizlik ihmal edilebilir seviyelere inmesine rağmen, gelişmekte olan ülkelerde çeşitli nedenlerden dolayı hala problem olmaya devam etmektedir.

Ekonomik etkinlikler mevsimlik dalgalanmalar gösterebilir. Çalışma olanaklarının arttığı mevsimlerde istihdam düzeyi yükselir, azaldığı mevsimlerde istihdam düzeyi düşer. Mevsimlik işsizlik en belirgin şekilde tarım kesiminde görülmektedir. İnşaat ve turizm sektörlerinde de mevsime bağlı işsizlik görülmektedir. Mevsimlik işsizlik doğal nedenlerin yanında, ulusal ve dini bayramlar gibi sosyal nedenlerle de olabilir. Bu işsizlik türü alınacak bir takım tedbirler ve gelişmeler (mesela; tarımda makineleşmenin sağlanması, seracılığın yaygınlaşması, kırsal nüfus oranının azalması, teknolojik gelişmeler ve yaz turizmine ek olarak kış turizminin de yaygınlaşmaya başlaması gibi) yoluyla azaltılabilmektedir.

1.6. Enflasyon Kavramı

İkinci Dünya savaşını takip eden yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir makro ekonomik sorun haline dönüşen enflasyon, ortaya çıkışına neden olan faktörler ve türleri bakımından birbirinden farklılıklar göstermekle birlikte, daha ziyade ekonomideki arz ve talep dengesinin talep lehine bozulması sonucunda ortaya çıkan bir olgudur.

Enflasyon “*şişme*” anlamına gelen Latince bir kelimedir. Şişme, fiyatlar genel düzeyindeki artışları ifade etmek için kullanılmıştır. Günümüze kadar enflasyon konusunda genel kabul gören bir tanım yapılamamakla birlikte, yapılan tanımlarda

daha çok enflasyonun nedenlerine bakılarak farklı noktalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte enflasyonun literatürde en çok kabul gören tanımı; sürekli fiyat artışı veya paranın sürekli değer kaybetmesidir (Meral 2005: 310). Bir başka tanıma göre ise enflasyon; bir ekonomide toplam talebin toplam arzı aşması sebebiyle, fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak yükselmesi olgusudur. Bu tanımda başlıca üç nokta üzerinde durmak gerekir;

Birinci nokta, enflasyon sadece bir malın fiyatındaki artışla değil, ekonomideki bütün malların fiyatlarındaki artışla ilgili bir kavramdır. Bu nedenle, fiyatlar genel seviyesi ekonomideki bütün malların fiyatlarının genel bir ortalamasını ifade etmektedir. Diğer bütün malların fiyatları değişmediği halde sadece bir veya bir kaç malın fiyatlarında görülen yükselmeler enflasyon sayılmaktadır.

İkinci nokta, enflasyonun tanımında yer alan fiyat artışının sürekli olmasıdır. Bazı malların fiyatlarında görülen geçici fiyat artışları enflasyon olarak algılanamaz. Bu durumda ekonomideki hemen hemen bütün malların fiyatlarında sürekli bir yükselmelerin bulunduğu durum enflasyon olarak adlandırılabilir.

Üçüncü nokta da şöyle açıklanabilir: Enflasyon olgusunda, toplam talep ile toplam arz arasındaki denge bozulur. Bu bozulma toplam talebin toplam arzı aşması şeklinde olabileceği gibi, toplam arzın toplam talebin altına düşmesi şeklinde de olabilir. Birinci durumda toplam arz sabitken toplam talebin artmasına talep şoku, ikinci durumda toplam talep sabitken toplam arzın azalmasına arz şoku denir. Her iki durumda da ekonomideki toplam talep ile toplam arz arasında belirli bir fiyat (cari fiyat) seviyesinde kurulmuş olan denge bozulmakta ve daha yüksek bir fiyat seviyesinde tekrar sağlanmaktadır. Toplam talep ile toplam arz arasındaki dengesinin bozulması ve yeni dengenin daha yüksek fiyatlarda kurulması olgusu sürekli bir hal aldığı anda ekonomi enflasyonist sürece girmiş demektir.

1.6.1. Enflasyon Teorileri

Enflasyon olgusu oldukça karmaşık bir yapı arz etmesinden dolayı, araştırmacıların üzerinde fikir birliğine varamadıkları ve üzerinde en çok çalışma yapılan makro ekonomik konuların başında gelmektedir. Enflasyon teorileri başlıca Klasik, Keynesyen, Monetarist ve Yapısalcı iktisat ekollerinin görüşleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

1.6.1.1. Klasik Yaklaşım

Ekonominin sürekli olarak tam istihdam denge düzeyinde bulunduğu, ekonomide faiz oranlarının tasarruf arzı ve yatırım talebi tarafından belirlendiği, tam rekabet piyasa şartlarının geçerli olduğu, fiyat ve ücretlerin esnek olduğu ve paranın yalnızca işlem ve ihtiyat güdüsü ile talep edildiği varsayımları üzerine kurulu olan Klasik yaklaşımın enflasyon hakkındaki görüşleri, paranın miktar teorisine dayanmaktadır. Miktar teorisi, Irving Fisher'in mübadele denklemine dayanan yaklaşımı ve A. Marshall ile A.C.Pigou'ya atfedilen Cambridge denklemi yaklaşımı olmak üzere iki şekilde incelenmektedir (Artan, 2004: 27).

Fisher'in Mübadele Denklemi: Amerikalı iktisatçı Irving Fisher'in adı ile anılan Miktar Teorisine göre; ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarı ile mevcut para arzı arasında, fiyat seviyesi tarafından oluşturulan bir denklik vardır. Para miktarı M , paranın dolaşım hızı V , fiyatlar genel düzeyi P ve üretim Q olmak üzere, Miktar Teorisi formül olarak;

$M \cdot V = P \cdot Q$ olarak ifade edilmektedir. Buradan;

$P = M \cdot V / Q$ elde edilir.

Bu eşitliğe bağlı olarak, bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinde bir artı görüldüğünde, bunun nedeni ya para hacmindeki, ya da paranın dolaşım hızındaki veyahut da her ikisinde birden meydana gelen yükselişten kaynaklanmış olacaktır. Kısa dönemde paranın dolaşım hızının ve üretim hacminin değişmediği kabul edildiğinde, fiyatlar genel seviyesinde artışa neden olacak tek faktörün piyasadaki para hacminde meydana gelecek bir genişlemenin olduğunu söylemek mümkün olacaktır (Yiğitbaşı, 1996: 58–59).

Cambridge Denklemi Yaklaşımı: Cambridge yaklaşımında, kişilerin ne kadar para tutmak istedikleri üzerinde durulmaktadır. Cambridge denklemi;

$M = k \cdot P \cdot T$ olarak ifade edilmektedir. Burada M ekonomideki para miktarını, P fiyatlar genel düzeyini, T işlem hacmini belirtmektedir. $P \cdot T$ nominal işlem hacmini (nominal milli geliri), k ise bu gelirden nakit olarak tutulan oranı ifade etmektedir. Dolayısıyla $k \cdot P \cdot T$ nominal para talebidir ve para piyasası dengede iken para arzına (M) eşittir (Akgönül, 1982: 56–57).

Fisher denklemiyle karşılaştırıldığında, Cambridge denklemindeki tek fark, ilkinde yer alan paranın dolanım hızı yerine ikincisinde insanların ellerinde tutmak istedikleri paranın gelirlerine oranını gösteren k 'ya yer verilmektedir. Fisher denkleminde değişmediği kabul edilen paranın dolanım hızı gibi, Cambridge denkleminde de kısa dönemde para talebinin değişmediği kabul edilmektedir. Dolayısıyla her iki denklemde de aynı sonuca ulaşılmaktadır, yani, fiyatlar genel düzeyi ile para miktarı arasında aynı yönde bir ilişki olduğu ifade edilmektedir.

1.6.1.2. Keynesyen Yaklaşım

Ekonominin daima tam istihdam düzeyi dengesinde bulunduğunu, paramın sadece mal ve hizmet değişimini sağlayan bir araç olduğunu kabul eden, dolayısıyla enflasyonu sadece para miktarındaki değişmelerle açıklayan klasik düşünce sistemine karşılık Keynes, her şeyden önce ekonominin daima ve kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengeye geleceği fikrine karşı çıkmış, tam istihdam denge durumunun tesadüfi bir durum olacağını, ekonomilerin daha çok eksik istihdamda dengeye geleceklerini ifade etmiştir. Eksik istihdam koşulları altında işleyen bir ekonomide para arzında meydana gelen değişmelerin fiyatlar genel düzeyinden çok, istihdam ve milli geliri etkileyeceğini, para miktarındaki değişmelerin ancak tam istihdam düzeyine gelindiğinde fiyatlar genel düzeyini etkileyebileceğini belirtmektedir.

Keynes'in Genel Teori'deki enflasyon analizi, ekonominin tam istihdamda bulunması durumunda klasik yaklaşım (miktar teorisi) ile aynı sonuçlara ulaşmaktadır. Keynes enflasyonla ilgili görüşlerini "enflasyonist açık" kavramı ile ifade etmiştir. Keynes enflasyonist açığı; tam istihdam noktasının veya üretim kapasitesinin sınırının ötesinde, efektif talebin toplam arzı aşan kısmı olarak tarif etmiş, bu açık dolayısıyla fiyatlar genel düzeyinin yükselme eğilimi göstereceğini belirtmiştir. Dolayısıyla keynesyen yaklaşımda enflasyonun, talep enflasyonu olarak algılandığını söylemek mümkündür (Artan, 2004: 29).

Burada klasik yaklaşımdan ayrılan önemli bir farklılık vardır. Keynesyen yaklaşımda enflasyonun ortaya çıkmasına yol açan harcama artışlarının finansmanı, para arzı artırılarak karşılanabileceği gibi, bu harcamalar vergilerle veya açık piyasa işlemleriyle piyasadan para çekilerek de karşılanabilir. O halde Keynesyen yaklaşımda para arzında bir artış olmasa dahi, efektif talebin başka yollarla yükseltilmesiyle de bir enflasyonist açıkla karşılaşılabilecektir (Yüksel, 1989: 10). Ancak, 1950'li yıllardan

sonra, Keynesyen yaklaşımda ifade edilenlerin aksine, ekonomilerin tam istihdam düzeyine ulaşmadan sık sık enflasyonla karşı karşıya kalmaları modelin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Keynesyen iktisatçılar bu eksikliği daha sonra Keynesyen Ekolün yıkılmasına zemin hazırlayacak “Phillips Eğrisi” yaklaşımı ile aşmışlardır. Phillips Eğrisi yaklaşımı ilk kez, 1958 yılında A.W.Phillips tarafından ortaya atılan ve ekonomideki işsizlik oranları ile ücret düzeyi arasındaki ilişkiyi yansıtan bir yaklaşımdır. Phillips Eğrisi yaklaşımı bir yıl sonra Lipsey ile teorik bir temele oturmuş, Samuelson ve Solow’un katkılarıyla enflasyon ile işsizlik arasındaki değiş-tokuşu analiz eder hale dönüşmüştür (Artan, 2004: 30).

Phillips eğrisi analizine göre, Π enflasyon oranını, U işsizlik oranı ve α ($\alpha < 0$) enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki değiş-tokuşu göstermek üzere, $\Pi = \alpha \cdot U$ şeklinde ifade edilmektedir. Bu ilişkiye göre yüksek enflasyon oranı düşük işsizliğe, yüksek işsizlik oranı ise düşük enflasyon oranına tekabül etmektedir. Dolayısıyla, işsizlik oranında meydana gelecek bir azalış (istihdam oranının artması durumu), faktör piyasasında talebin artmasına neden olacak ve bu da sonuçta talep enflasyonuna neden olacaktır (Artan, 2004: 30).

1.6.1.3. Monetarist Yaklaşım

1973–74 ve 1978–79 yıllarında dünyayı sarsan petrol krizi sonucu ortaya çıkan maliyet enflasyonu ve stagflasyon olayı, M. Friedman, E. Phelps ve A. Schwartz gibi iktisatçıların öncülük ettiği Monetarist (Parasalıcı) yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Monetarist yaklaşımın, gerek Phillips analizi ve gerekse stagflasyon olayı hakkında yaptığı açıklamalar, enflasyon teorilerine farklı bir bakış açısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Monetarist yaklaşımda, serbest piyasa ekonomisinin doğası gereği istikrarlı bir yapıya sahip olduğu, herhangi bir istikrarsızlıktan sonra ekonominin otomatik olarak dengeye geldiği ve işsizlik oranının doğal düzeyine döndüğü ileri sürülmektedir. Monetaristler enflasyonun parasal genişlemenin fazlalığından kaynaklanan bir olay olduğunu ileri sürmektedirler. Friedman’a göre enflasyon; *her zaman ve her yerde parasal bir olgudur*. Para arzında meydana gelecek bir artışın, hasıla artışı aştığı sürece enflasyona neden olacağını belirten monetaristler, kısa dönemde fiyatlar genel düzeyinin enflasyonist bekleyişler tarafından, uzun dönemde ise, yalnızca parasal genişleme tarafından belirleneceğini ileri sürmektedirler (Dileyici, 2001: 43–44).

Monetaristler, talep enflasyonunu açıklamada, Keynesyen yaklaşımın aksine, parasal faktörlere ağırlık vermektedirler. Bu yaklaşım çerçevesinde, enflasyonun temel nedeni olarak para arzındaki hızlı yükselişleri temel alan Monetaristler, enflasyonun önlenmesi konusunda ise, en etkili tedbirin para arzının kısılması olduğunu belirtmektedirler. Keynesyenler gibi Monetaristler de, para arzının artış hızındaki bir değişimin ilk önce reel değerleri etkileyeceğini kabul etmektedirler. Ancak, Monetaristler, bu etkinin geçici bir dönem için söz konusu olabileceğini düşünmekte olup, uzun dönemde fiyatlar genel düzeyini etkileyen tek faktörün, para arzının büyüme hızındaki değişme olduğunu kabul etmektedirler. Yani, talep enflasyonu, temelde parasal bir olay olarak gözlemlenmektedir (Erkuş, 2007: 18).

Monetarist yaklaşıma göre, çalışanlar ve işverenler enflasyonist gelişmelere karşı oldukça duyarlıdır. Ancak kendilerini ilgilendiren unsurların farklı olması nedeniyle tepkilerini farklı zamanlarda gösterirler. Genel olarak uyumcu beklentiler esasına dayanan bu yaklaşım, Monetarist görüş çerçevesinde, Beklentili Phillips Eğrisi (BPE) yaklaşımı ile ifade edilmektedir. Genel olarak, fiyatlar genel seviyesinde meydana gelecek bir artışa ilk olarak üreticilerin tepkide bulunacağı, çalışanların tepkilerinin ise daha uzun bir zaman alacağı vurgulanmaktadır. Ekonomi doğal işsizlik oranında (DİO) dengede iken, para arzında meydana gelecek bir artış, modern miktar teorisi gereği fiyatlar genel düzeyi (FGD)'nin yükselmesine neden olacaktır. FGD' nin yükselmesi işverenlerin üretim artışına gitmelerine ve işsizlik oranının DİO' nun altına düşmesine neden olacaktır. Ancak uzun dönemde, FGD' deki artışların işçiler tarafından algılanıp, daha yüksek ücret talep etmeleri ile birlikte işsizlik yine DİO düzeyine geri dönecektir. Fakat para arzındaki artışlar geri emilmediği için FGD yükselmiş olacaktır. Bu durumda işsizlik oranının düşürülmesine yönelik olarak para arzının tekrar artırılmaya çalışılması, uzun dönemde daha yüksek bir enflasyona neden olacaktır. Kısaca Monetarist yaklaşım, kısa dönemde istihdamı artırmak için daima daha yüksek bir enflasyon gerekeceğini ifade etmektedirler. Sonuç olarak, modern miktar teorisinde olduğu gibi BPE analizi de, para arzındaki kontrolsüz artışları enflasyonun ana nedeni olarak görmektedir (Artan, 2004: 33).

1.6.1.4. Yapısalci (Strüktüralist)Yaklaşım

Az gelişmiş ülkelerde enflasyonla mücadelede Monetarist önlemler alınmasına karşın, bazı ülkelerde bu konuda başarılı elde edilememesi, Monetarist politikalar üzerinde bazı eleştirileri gündeme getirmiştir. Sadece para arzındaki artışlarla enflasyon

olgusunun açıklanamayacağını ve çözümünün de sadece ekonomideki gelişmelerle paralel bir para arzı artışı olmadığını savunan bazı iktisatçılar, Monetarizme bir tepki olarak Strüktüralizm adını verdikleri bir görüşü gündeme getirmişlerdir. 1950’lerde Latin Amerika ülke ekonomilerinin karşılaştığı darboğazları Monetarist perspektiften farklı bir biçimde açıklayan yapısalcı görüş, çoğunluğu Latin Amerika kökenli olan iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir (Erkuş, 2007: 23).

Yapısalcı iktisatçılara göre kurumsal, ekonomik ve sosyo-politik darboğazların ya da sınırlamaların söz konusu olduğu ülkelerde hızlı büyümeye teşebbüs etmek enflasyonu kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle eksik rekabet koşullarının hakim olduğu ve fiyat mekanizmasının kendisinden beklenen işlevi yerine getiremediği bir ekonominin sosyo-ekonomik yapısında temel değişiklikler gereklidir.

Yapısalcı yaklaşıma göre, ekonomide herhangi bir anda atıl kapasite ve talep yetersizliğinin olduğu sektörlerle, talep fazlası ve artan fiyatların olduğu sektörler bir aradadır. Bilgi eksikliği, yanlış politika uygulaması, sermaye yetersizliği ve arzı düşüren diğer etmenlerden dolayı, ekonomik krizi hafifletmek için üretici güçlerin tepkisinden önce fiyatların dengesizliği görülecektir. Böylece talep fazlası olan sektörlerdeki fiyat artışları, fiyatların düşme yönünde yapışkan olması nedeniyle, arz fazlası olan sektörlerin düşen fiyatları tarafından denetlenemeyecek ve fiyatlar genel düzeyinde sürekli bir artış ortaya çıkacaktır.

Özetlersek, yapısalcılar, parasal daralmanın ekonomik büyümeyi yavaşlatarak enflasyona neden olacağı görüşünden hareketle, enflasyonun temel nedeninin ekonomik yapıda kronikleşmiş rahatsızlıklardan kaynaklandığını ifade etmekte ve parasal genişlemenin enflasyonun nedeni olmadığını, bunun aksine parasal büyüklüklerin enflasyonist baskılara uyum göstermesinin bir sonucu olduğunu belirtmektedirler.

1.6.2. Enflasyonun Ölçülmesi

Teoride “enflasyon” kavramı son derece açık bir tanıma sahip olmakla beraber, uygulamada “enflasyonun” hesaplanmasında ve ifade edilmesinde önemli sorunlar göze çarpmaktadır. Enflasyonun ölçülmesi ve paranın, mal ve hizmetler karşısında görelî değerinin ne şekilde değiştiğinin anlaşılması, diğer bir deyişle fiyatlardaki gelişimin yaşam standardı maliyetindeki değişimleri ölçmek amacıyla “fiyat endeksleri” kullanılmaktadır. Fiyat değişimlerinin ölçümü, belirli bir sepet malın maliyetindeki değişimlerin gözlenmesi yoluyla yapılmaktadır. Bu şekilde

yapılan ölçümler için tek bir ürünün fiyatlarında zaman içindeki gelişmelerin gözlenmesinde herhangi bir sorun yoktur. Ancak, fiyat endekslerinin birden fazla ürünü temsil etmeyi amaçlaması halinde sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Temel bir yıl (dönem) için tespit edilen bir ürün sepetini tüm dönemler için sabit olarak kabul eden ve fiyat değişimlerini bu sepet üzerinden izlemeyi esas alan Laspeyres Fiyat Endeksi 1864 yılından bu yana kullanılmaktadır. Bununla beraber, bu yöntem, baz yılı için alınan sepetin tüm dönemler için sabit kalması toplumun değişen tercihlerini yansıtamamaktadır. Bu sorunun aşılabilmesi amacıyla 1874 yılında Paasche Fiyat Endeksi bir alternatif olarak tanımlanmıştır. Buna göre, Paasche Endeksinde Laspeyres'in sabit baz yılı endeksine karşılık en son dönemde şekillenmiş ürün sepetinin kullanılması ve bunun geçmiş dönemlere de uygulanması önerilmiştir. Ekonomi teorisinin desteği ile Fischer, 1922 yılında bu iki endeks yaklaşımını kullanarak "İdeal Fischer Endeksi" kavramını ortaya atmış ve sorunun belirli uygulama alanları çerçevesinde (dış ticaret fiyat endeksleri gibi) giderilmesine katkıda bulunmuştur.

Endeksleme hususunda görülen bu tartışmalara karşın ekonominin genelini kapsayan bir "fiyatlar genel seviyesi" göstergesi oluşturulurken veri elde etme olanakları göz önüne alındığında uygulaması neredeyse imkansız olan Fischer Endeksi'nin yerine tüm ülkelerde temel yaklaşım Laspeyres endeksinin kullanılması yönünde olmuştur. Bu şekilde tüm gelişmiş ekonomilerde fiyatlar genel seviyesi, Laspeyres tipi bir yaklaşımla "Tüketici Fiyatları Endeksi" ve/veya "Toptan Eşya Fiyatları Endeksi" vasıtasıyla ölçülmektedir. Bu bağlamda bu tür endeksleri, geleneksel fiyat endeksleri olarak adlandırmak mümkündür (TCMB 2001: 1-2).

1.6.3. Fiyatların Artış Oranına Göre Enflasyonun Türleri

Bir ülkedeki yıllık fiyat artış oranına göre enflasyon, ılımlı, aşırı ve hiper olmak üzere üçe ayrılır. Bunlar;

1.6.3.1. İlimli Enflasyon: Bir ekonomide fiyatlar yavaşça yükseliyorsa ılımlı enflasyon söz konusudur. Her ülkenin yapısına göre normal sayılabilecek bir enflasyon oranını ifade eden ılımlı enflasyon, gelişmekte olan ülkeler için yıllık %6'nın, gelişmiş ülkeler için ise yıllık %4'ün altındaki fiyat artışlarını ifade eder.

Fiyatların ılımlı bir şekilde yükseldiği ekonomilerde halkın paraya olan güveni tamdır. Böyle bir durumda halk, değeri hızla düşmediği için tasarruflarını likit olarak bankada, hatta vadesiz tasarruf hesabında tutmakta sakınca görmemektedir.

1.6.3.2. Aşırı ya da Dört Nala Enflasyon: Fiyatlar yıllık iki ya da üç rakamlı olarak örneğin, %20, %100, %200 oranında yükseliyorsa dörtlü enflasyon söz konusudur. Düşük oranlı dörtlü enflasyon genellikle İtalya gibi endüstrileşmiş ülkelerde görülürken, yüksek oranlı dörtlü enflasyon Türkiye yanında, Brezilya, Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerinde görülmektedir.

Bir ülkede bir kez dörtlü enflasyon yerleşince çok önemli bazı ekonomik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Genel olarak halk ve firmalar paranın hızlı değer kaybına karşı kendilerini koruyabilmek için büyük mücadele vermektedirler. Para likit olarak tutulmak istenmemektedir. Böyle bir durumda tasarruflar ya enflasyonun üzerinde faiz getirisi garanti olan değerli kâğıtlara yatırılmakta ya da gayrimenkul ve hatta dayanıklı tüketim mallarının satın alınmasında kullanılmaktadır.

1.6.3.3. Hiperenflasyon: Dörtlü enflasyon ortamında ekonomilerin yaşamlarını sürdürmelerine ve hatta bazı önemli gelişmeler göstermelerine karşın, hiperenflasyon için hiçbir olumlu şey söylemek mümkün değildir. Bu enflasyon türünde fiyat artışları o denli büyük ve süratlidir ki, fiyat artışları gün aşırı ve hatta aynı gün içinde bile yaşanır.

I. Dünya savaşından sonra Almanya’da, II. Dünya savaşından sonra ise Macaristan ve Çin’de yaşandığını bildiğimiz hiperenflasyon, bu ülkelerde ulusal paranın tasarruf aracı olma fonksiyonunu yerine getirmesi bir yana, kıymet ölçüsü olma fonksiyonunu bile kaybetmesine neden olmuştur. Yaşanan hiperenflasyonlar da saptanan ortak özellikler şunlar olmuştur

- Paranın dolaşım hızı çok büyük bir hızla artmıştır.
- Nispi fiyatlar son derece bozulmuştur
- Gelir ve servet dağılımı son derece bozulmuş büyük bir ahlaki çöküntü yaşanmıştır.

1.6.4. Enflasyonun Nedenleri ve Nedenlerine Göre Enflasyon Türleri

Bir ekonomide ortaya çıkan sürekli fiyat artışları, çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Ortaya çıkışına neden olan etkenler göz önüne alındığında enflasyon,

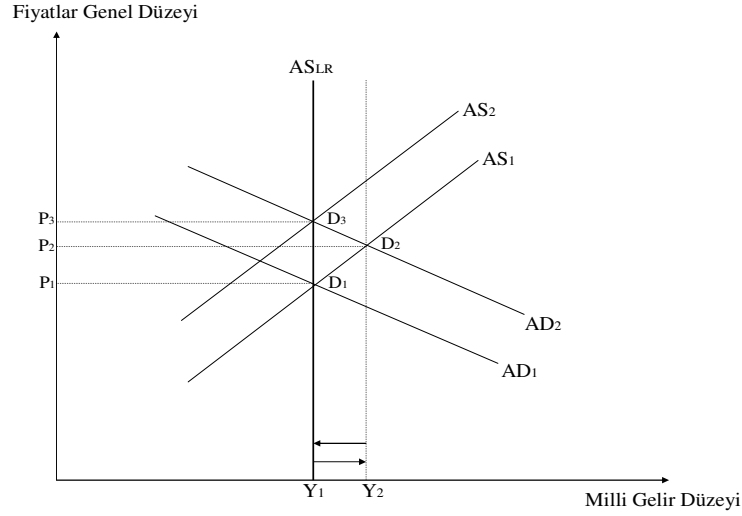
talep enflasyonu ve maliyet enflasyonu olmak üzere iki başlık altında toplanabilir. Bir de, bu iki tür enflasyona ek olarak enflasyon beklentilerinden kaynaklanan enflasyondan da söz edilebilir.

1.6.4.1. Talep Enflasyonu

Talep enflasyonu, cari fiyatlar genel düzeyinde, üretilen mal ve hizmetlerin toplam talebi karşılayamaması durumunda, fiyatların yükselmesidir. Bu tür enflasyon toplam talepteki sürekli artışlardan kaynaklanır. Firmalar talepte meydana gelen artışlara kısmen fiyatları yükselterek, kısmen de üretimi artırarak karşılık verirler. Firmaların mal ve hizmet fiyatlarını ne kadar yükseltecekleri ise artan üretim sonucu maliyetlerin ne kadar yükseleceğine bağlıdır. Bir başka deyişle toplam arz eğrisinin şekline bağlıdır (Soloman, 2004: 64).

Keynesgil talep enflasyonu teorisi, fiyat düzeyindeki değişimleri enflasyonist açıyla izah etmektedir. Ekonomi tam istihdamda iken, toplam talepte meydana gelecek bir artış, piyasada bulunan mal ve hizmetlere aşırı bir talep yaratacak ve fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine yol açacaktır. Mal ve hizmet talebinde meydana gelen artış aynı zamanda faktör talebinde de bir artışa neden olacak ve faktör maliyetlerinin de artmasına neden olacaktır.

Tüm talep enflasyonu görüşleri enflasyonun nedeninin toplam talepteki artışlar olduğunu kabul etmekle birlikte, toplam talepteki artışlara neyin sebep olduğu konusunda fikir ayrılıkları yaşamaktadırlar. Örneğin; Monetarist iktisatçılara göre toplam talepteki artışların temel nedeni para arzındaki genişlemedir. Neo Keynesgil iktisatçılara göre ise parasal genişlemenin yanı sıra, tüketim, yatırım ve devlet harcamalarında meydana gelecek artışlar da enflasyona neden olabilecektir.

Şekil 1.3.: Talep Enflasyonu

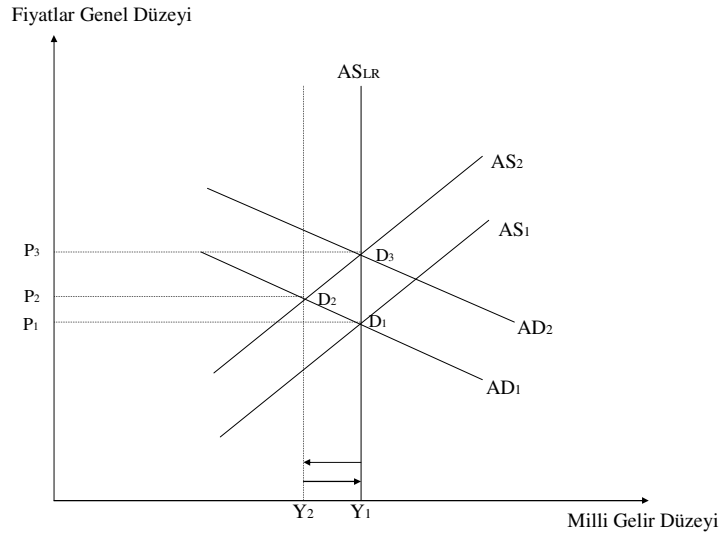
Şekil 1.3.'ye göre; ekonominin bir an için toplam arz (AS_1) ve toplam talep (AD_1) eğrilerinin kesiştiği D_1 noktasında tam istihdamda dengede olduğunu varsayalım. Daha önce belirtilen sebeplerden dolayı ekonomide bir talep artışı olur ise, toplam talep eğrisi sağa doğru kayacak ve AD_2 haline gelecektir. Bu durumda ekonomide yeni denge noktası D_2 olacaktır. Bu noktada fiyatlar P_1 'den P_2 'ye yükselecek, gelir ise Y_1 'den Y_2 ' ye yükselecektir. Ancak bu nokta ekonomide geçici denge noktasıdır. Ekonomi başlangıçta tam istihdamda dengede olduğu için gerçekleşecek olan gelir artışı reel olmayıp nominal bir artış olacaktır. Ekonomideki talep artışı üreticiler için yatırım kapasitesini arttırmayı cazip kılacaktır. Ancak artan fiyatlar sadece mal ve hizmet fiyatlarını değil aynı zamanda üretim faktörlerinin fiyatlarını da yükselteceğinden üretim maliyetleri yükseltecek, üretim maliyetlerinin yükselmesi ise toplam arz eğrisini AS_1 'den AS_2 'ye kaydırarak toplam arzın azalmasına neden olacaktır. Şimdi ekonomi yeni denge noktası olan D_3 denge noktasında dengeye gelmiştir. Böylece D_3 denge noktasında ekonomi, yeniden tam istihdam seviyesi olan Y_1 noktasına geri gelmiş ve fiyatlar genel seviyesi de daha yüksek bir fiyat düzeyi olan P_3 halini almış olacaktır (Lipsev v.d., 1993: 574).

1.6.4.2. Maliyet Enflasyonu

Önce maliyetlerin yükselmesi, sonra fiyat artışlarının bunu izlemesi ve bunun ardından da talebin yükselmesi ile ortaya çıkan süreç, maliyet enflasyonu olarak kabul edilmektedir.

Firmalar maliyet artışları ile karşılaştıklarında, kısmen fiyatları arttırarak ve böylece maliyet artışlarını tüketicilere yansıtarak, kısmen de üretimi kısma yoluna giderek cevap verirler. Burada firmaların fiyatları ne kadar arttıracakları, üretimi ne kadar kısacakları talep esnekliğine bağlı olarak değişecektir. Eğer talep esnekliği düşük ise yani talep eğrisi daha dik bir konumda ise, fiyat artışları yüzünden firmanın satışlarındaki düşüş azalacak ve böylece firmalar açısından maliyetlerdeki artışı tüketicilere yansıtmak kolaylaşacaktır (Soloman, 2004: 66).

Maliyet enflasyonu talepten bağımsız olarak ortaya çıkan üretim maliyetlerindeki yükselmelerdir. Bu enflasyon türü daha çok toplam üretimle ilgili olduğu için arz enflasyonu olarak da bilinmektedir. Maliyet enflasyonu; işçilerin ücretlerinde olası bir artış yüzünden olabileceği gibi, firmaların daha çok kar elde etme güdüsüyle fiyat artırmak istemesi, ithal hammadde kullanan firmalarda hammadde fiyatlarındaki yükselme, vergi oranlarındaki artış sonucunda firmaların vergi yükünün artması gibi durumlarla karşılaşan üreticinin olası maliyet artışlarını mal fiyatlarına yansıtması durumunda maliyet enflasyonu oluşabilir.

Şekil 1.4.: Maliyet Enflasyonu

Şekil 1.4.'de olduğu gibi ekonominin D_1 noktasında tam istihdamda dengede bulunduğunu varsayalım. Yukarıda saymış olduğumuz nedenlerden herhangi birisi yüzünden, üretim maliyetlerinde meydana gelen bir artış üreticilerin toplam üretimlerinin azalmasına, diğer bir deyişle toplam arz eğrisinin AS_1 konumundan AS_2

konumuna geçmesine, milli gelir düzeyinin ise Y_1 'den Y_2 'ye gerilemesine neden olacaktır. Bu durumda denge noktası D_1 'den D_2 'ye kayarken fiyatlar genel düzeyi de P_1 'den P_2 'ye yükselmiş olacak ve eksik istihdam ile enflasyon bir arada yaşanmaya başlayacaktır. Bu durum iktisat literatüründe “Stagflasyon” olarak adlandırılmaktadır.

Stagflasyon durumunda ekonomide ya arz eğrisi sağa kayacak şekilde, toplam arz artırılmalı ya da toplam talep artırılarak toplam talep eğrisinin sağa doğru kayması sağlanmalıdır. Buna göre; ekonomide Merkez Bankası para arzını artırarak, toplam talebi sağa kaydırıp AD_2 halini almasını sağlayabilir. Bu durumda yeni denge noktası D_3 olarak gerçekleşecek ve ekonomi P_3 seviyesine yükselerek daha yüksek bir fiyat seviyesinde dengeye ulaşacak ve ekonominin gelir seviyesi ise başladığı gibi Y_1 düzeyine yükselmiş olacaktır. Diğer bir yöntem ise; politika izlemeksizin, eksik istihdam nedeniyle düşen ücretlerin arz eğrisini AS_2 seviyesinden sağa doğru kaydırarak AS_1 seviyesine getirmesidir. Böylece ekonomi yeniden P_1 fiyat seviyesine ve Y_1 gelir düzeyine ulaşacaktır. Denge noktası ise eksik istihdam seviyesinde ki D_2 noktasından D_1 noktasına gelecektir (Lipsey v.d., 1993: 683).

1.6.5. Enflasyonun Olumsuz Etkileri

Büyük sosyal ve ekonomik sorunlara yol açan enflasyonun, toplumsal ve ekonomik yönden, birçok olumsuzluğun nedeni olduğu bilinmektedir. Gelir dağılımındaki adaleti bozarak, sosyal sorunların kaynağı olan enflasyon, aynı zamanda tasarrufların azalmasına, yatırımların düşmesine, dış ödemeler dengesinin bozulmasına ve nihayet kaynakların üretim alanları arasında rasyonel olmayan bir şekilde dağılmasına neden olmaktadır. Enflasyonun olumsuz etkileri bununla da sınırlı değildir. Enflasyonun sosyal tahribatlarının yanında istihdam ve milli gelir üzerinde de olumsuz etkilerde bulunmaktadır.

1.6.5.1. Enflasyonun Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Enflasyonun neden olduğu olumsuzlukların başında gelir dağılımı adaletsizliği gelmektedir. Enflasyon genellikle sabit gelirli olanların reel gelirini, dolayısıyla tasarruflarını azaltır. Enflasyonun olduğu toplumlarda bazı kesim, satın alma güçlerini enflasyona karşı korurken, işçi, memur ve emekliler başta olmak üzere sabit gelirli diğer kesim, satın alma güçlerini enflasyona karşı koruyamazlar. Oysa imalatçılar, tüccarlar, esnaf gibi serbest meslek sahipleri, piyasadaki fiyat hareketlerine göre, arz ettikleri mal ve hizmetlerin fiyatında istedikleri gibi ayarlama yapabilmektedirler. Bunun sonucunda

enflasyon sebebiyle, memur ve işçi sınıfı başta olmak üzere sabit gelirliler kesim gittikçe fakirleşirken, serbest meslekle uğraşan yani kar geliri elde eden kesim ise gittikçe zenginleşecektir. Dolayısıyla enflasyon toplumdaki gelir dağılımını zenginler lehine, fakirler aleyhine bozmaktadır. Bir başka ifadeyle enflasyon, zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapmaktadır (Turhan, 2007: 13).

Diğer taraftan gelir dağılımındaki adaletsizliklerin artması, zamanla toplumdaki orta gelirliler sınıfının yok olmasına, ahlaki ve manevi değerlerin aşınmasına, yolsuzluk, rüşvet ve suç işleme oranlarının artmasına ve hatta aile bağlarının zayıflayarak boşanma oranının yükselmesine de neden olmaktadır.

1.6.5.2. Enflasyonun Tasarruf Hacmi ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Bir ülkede iç tasarruflar gönüllü ve zorunlu tasarruflar olmak üzere kısımdan oluşur. Enflasyon yapısı gereği zorunlu bir tasarruftur. Enflasyonist dönemlerde fiyatlar genel düzeyinin sürekli yükselmesi, kişilerin satın alma güçlerinin sürekli azalmasına, özellikle sabit gelirlilerin önemli ölçüde gelir kaybına uğramalarına ve geleceğe ilişkin fiyat beklentilerinin olumsuz olması nedeniyle tüketim kararlarının ertelenmeden alınmasına neden olmaktadır.

Enflasyonist dönemlerde faiz oranlarının enflasyonun üzerinde seyretmesi gerekir. Nitekim enflasyon, reel faizler negatif olduğunda tasarrufların reel değerini azaltacak, enflasyonist dönemde ulusal paranın değer kaybetmesi de eklenince kişilerin paradan kaçmaya başlamasına ve gelirlerinin bir kısmını tasarruf etme yerine tüketime yönlendirmelerine neden olacaktır.

Diğer taraftan, enflasyon ile birlikte zenginliklerine zenginlik katan yüksek gelirliler kesimin tasarruf eğilimleri giderek artacaktır. Ancak bu kesim yapmış oldukları tasarruflarını reel sektörlerde değil (ileriye dönük beklentilerin olumsuz olmasından), gayrimenkul, altın ve döviz gibi daha çok servetin el değiştirmesi ile sonuçlanan spekülasyon amaçlı alanlara kaydıracaklardır. Sonuç olarak enflasyon, ekonomide tasarruf hacminin azalmasına, var olan tasarrufların spekülasyon alanlarına kaymasına, üretken yatırımların azalmasıyla birlikte ekonomik büyümenin azalmasına ve işsizliğin çığ gibi büyümesine neden olmaktadır.

1.6.5.3.Enflasyonun Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Enflasyonist dönemlerde iç fiyatların yükselmesi, döviz kurlarında gereken düzenlemenin yapılmaması/yapılamaması durumunda ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olacaktır. Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması, ithal mallarının ucuzlamasına, diğer taraftan da ihraç etmiş olduğumuz malların uluslararası piyasalarda daha pahalı hale gelmesine neden olacaktır. Bu durum ithalatın artmasına, ihracatın azalmasına neden olacağından ödemeler dengesinin bozulmasına ve açık vermeye başlamasına neden olacaktır.

Böyle bir durumla karşı karşıya kalan ülke, ödemeler bilançosu açıklarını kapatabilmek için ya ithalatı kısıcı politikalar izlemeye başlar ya da devalüasyona (ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin düşürülmesi) başvurur. Bu Politikalar sırasıyla ülkede, özellikle hammaddesi dışardan gelen ürünlerin üretimlerinde tıkanmalara ve ithal girdi fiyatlarının yükselmesine neden olacağından, mevcut enflasyonun daha da şiddetlenmesi ile sonuçlanacaktır.

1.6.5.4.Enflasyonun Kaynak Tahsisi Üzerindeki Etkisi

Enflasyonist dönemlerde, ekonomide üretim kapasitesinde artış yaratacak orta ve uzun vadeli reel yatırımlar, faiz oranlarının ve riskin (geleceğe yönelik beklentilerin olumsuz olması nedeniyle) artması nedeniyle cazibesini kaybeder. Böylece tasarruflar kısa vadeli spekülative alanlara kaymaya başlar. Dış ticaretin sınırlandırılması (Dış ödemeler bilançosu açıkları nedeniyle) sonucunda ithal edilemeyen bazı mallar yurt içinde üretilmeye başlanacak, iç piyasada rekabetin azalması, yerli endüstrilerin hantal çalışmalarına ve ekonomideki kıt kaynakların israf edilmesine neden olacaktır. Sonuç olarak enflasyon, rekabetten uzak bir piyasada kaynakların üretken oldukları alanlardan, daha az üretken oldukları alanlara kaymasına neden olarak, ekonomideki kaynak tahsisini olumsuz etkileyecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME - ENFLASYON İLİŞKİSİ VE TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME VE ENFLASYON

Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, uzun yıllardan beri iktisat literatüründe tartışma konusu olmuştur. Bu ilişkinin niteliği konusunda zaman içerisinde farklı görüşler ortaya atılmıştır. 1980'li yıllara kadar enflasyonun büyümeyi olumlu etkilediği fikri hakimken, son 20 yılda yapılan ampirik çalışmalar ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda ise bugün çoğu iktisatçı enflasyonun büyümeyi olumsuz etkilediğine inanmaktadırlar. Ancak halen bu konu hakkında tam bir görüş birliğine varıldığını söylemek de mümkün değildir (Karaca, 2003: 247)

Enflasyon-ekonomik büyüme ilişkisi konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde temelde iki nokta üzerinde durulduğu görülmektedir. Birincisi; öncelikle ampirik olarak enflasyonla ekonomik büyüme arasında bir ilişki var mıdır? İkincisi ise, eğer böyle bir ilişki var ise bu ilişkinin yönü nedir? Bunun yanı sıra ilişkinin yönü değişik zaman dilimleri ve değişik ülke deneyimleri açısından farklılık arz etmekte midir? Ekonomik büyümeyi arttıran optimal enflasyon oranı nedir? Bu tür sorulara verilen yanıtlar, yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular açısından da oldukça farklılık arz etmektedir (Berber ve Artan, 2004: 2).

2.1. Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Teorik Yaklaşımlar

İktisat literatüründe büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkinin tespitine yönelik olarak yapılan çalışmaların, ele alınan analiz dönemine, farklı ülke deneyimlerine, analizde kullanılan verilere ve yapılan ekonometrik yöntemlere göre farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Ancak, iktisat literatüründe yapılan ampirik çalışmaların sonuçları bize çoğunlukla, büyüme ile enflasyon arasında orta ve uzun dönemde negatif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

2.1.1. Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

İktisat yazınında enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkilerin pozitif veya negatif yönlü olabileceği görülmektedir. 1970 öncesinde yapılan ampirik çalışmalarda çoğunlukla, yaşanan/yaşanacak bir ılımlı enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olacağı sonucuna ulaşılmıştır. 1970 sonrasında ise enflasyon

oranlarında hızlı bir yükselme görülmüş ve bu dönemde, artan enflasyon oranlarının ülkelerin büyüme oranları üzerinde negatif etkilerinin olduğunu gösteren birçok ampirik bulgulara rastlanmıştır (Turhan, 2007: 43)

Son yıllarda yapılan çalışmalarda ise, enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkiyi daha net ortaya koyabilmek amacıyla doğrusal olmayan (nonlinear) veya yapısal kırılma etkisini dahil eden yeni yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Genel olarak bu yöntem, eşik değer olarak tanımlanan belli bir ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif, eşik değeri geçen enflasyonun ise negatif etkilerinin olabileceğini açıklamaktadır (Turhan, 2007: 43)

2.1.1.1. Enflasyonun Büyüme Üzerinde Negatif Etkilerinin Olduğunu İleri Süren Çalışmalar

Enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif yönde etkileyeceğini savunan görüşleri, şu şekilde sıralamak mümkündür (Berber ve Artan, 2004: 3);

- Enflasyon gelecekle ilgili olumsuz beklentilerin ortaya çıkmasına neden olmakta, bu ise ekonomide yapılacak yatırımları ve sonuçta ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.
- Yüksek enflasyon oranları, yüksek enflasyon değişkenliğine neden olmakta, ortaya çıkan belirsizlik ise ekonomik birimlerin piyasadaki sinyalleri doğru algılamakta zorlanmalarına neden olmaktadır. Bu suretle de piyasada oluşan belirsizlik ortamı reel yatırımların azalmasına ve büyümenin de bundan olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır.
- Piyasadaki sektörler bazında fiyatlar farklı oranlarda artacağından enflasyon, geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasını engelleyerek kaynak etkinliğini ve kaynak dağılımını bozacaktır.
- Enflasyon ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olmakta ve sonuçta ihracatı olumsuz yönde etkilemektedir.
- Enflasyon finansal varlıklarının değerini düşürdüğü için, bireysel tasarruflar değerli maden ve gayrimenkule yönelmekte, bu durum ülkedeki finansal derinliği dolayısıyla da yatırımları olumsuz etkilemektedir.
- Son olarak enflasyondaki yükselmeler sermayenin maliyetini arttırarak yatırımları ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin negatif olduğu sonucunu veren ampirik çalışmalar ve elde edilen sonuçlar aşağıda kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.

Faria ve Carneiro (2001), Brezilya'nın 1980–1995 yılları arasındaki verilerinin, ekonometrik analizini yapmışlar ve analiz sonucunda kısa dönemde enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde negatif etkilerinin olduğu açıklanmıştır. Arai vd, (2002), 1960–1995 yılları arasında, 115 ülkenin verilerini kullanarak yapmış oldukları panel veri analizi sonucunda enflasyonun petrol fiyatlarında yaşanan şoklardan dolayı büyüme üzerinde negatif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Turhan, 2007: 46).

Gylfasson (1998), 1985–1994 yılları arasında 160 ülkeyi kapsayan verilerin yatay kesit analizi sonucunda, yüksek enflasyon oranlarının büyüme üzerinde negatif etkilerinin olduğunu bulmuştur(Turhan, 2007: 43). Aynı şekilde Kormendi ve Meguire (1985), Fischer (1993), ve Barro'da (1995) enflasyon ile büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğunu ileri sürerken, Bruno ve Easterly (1998) enflasyon ve ekonomik büyüme arasında güçlü negatif yönlü ilişkinin sadece yüksek enflasyonla sonuçlanan kriz dönemlerinde söz konusu olduğunu ileri sürmektedirler (Berber ve Artan, 2004: 5).

Motley (1993), 1960–88 dönemini yedi yıllık dört ayrı döneme bölerek yatay kesit veriler ile enflasyon-büyüme ilişkisini 78 ülke için incelemiş ve uzun dönemde, OECD ülkelerinde, enflasyon oranının yüzde 5'ten sıfıra düşürülmesi ile kişi başına gayri safi milli hasılanın yüzde 1'den yüzde 3'e yükseleceğini, aksi halde uzun dönemde enflasyonun büyümeye etkisinin negatif olacağını tahmin etmiştir. Haslag (1997), neo-klasik büyüme modelleri çerçevesinde 1965–90 dönemi 82 ülke için reel kişi başına gayri safi yurt içi hasıla ile enflasyon ilişkisini incelemiş ve enflasyon oranının yüzde 10'un üstünde olduğu ülkelerde iki değişken arasında ilişkinin negatif olduğu, yüzde 10'un altında olduğu ülkelerde de ilişkinin anlamlı olmadığı sonucuna varmıştır (Terzi ve Oltulular,2004: 20).

Caporin ve Maria (2002), IMF üyesi 171 ülke ile Dünya Bankası üyesi 227 ülkeyi kapsaya çalışmalarında, 1979–1997 dönemi için, söz konusu ülkelerde enflasyonla ekonomik büyüme arasında negatif ve doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır. Gylfasson ve Hebertson (2001), 1960–1992 yılları arasında, Penn World ve Dünya Bankası'nın verilerinden yararlanarak, 170 ülkenin ekonomik verilerinin, panel veri modeline göre ekonometrik analizini yapmışlardır. Sonuç

olarak enflasyon ile ekonomik büyüme arasında hem istatistiksel hem de ekonomik açıdan anlamlı ve güçlü bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, enflasyon oranlarının %5 düzeyinden %50 düzeyine çıkması, Dünya Bankası verilerine göre ekonomik büyüme üzerinde %0,6; Penn World verilerine göre ise %1,3 oranında azalmaya neden olmaktadır (Turhan, 2007: 44).

Burdekin vd., (2000), Andres vd., (2002), Gilman vd., (1999), bazı gelişmiş, gelişmekte olan ve OECD ülkesinin verilerini zaman serisi analize göre incelemişler ve enflasyonla ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan ve negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Judson ve Orphanides (1996), Klump (2003), yatay kesit yöntemini kullanarak çok sayıda ülkeyi kapsayan çalışmalarının sonucunda, ekonomik büyüme ile enflasyon oranları arasında negatif ve istatistiksel olarak çok güçlü bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır. Chari vd. (1996), ABD’de, 1960–1987 yılları arasındaki verilerin incelenmesi sonucunda, uzun dönem enflasyon oranıyla, uzun dönem ekonomik büyüme oranı arasında negatif bir ilişkinin olduğunu ve enflasyon oranlarındaki %10 seviyesinde bir artışın, ekonomik büyüme üzerinde %0,5 seviyesinde bir azalmaya neden olduğunu bulmuşlardır. Dotsey ve Sarte (1997), kesit veri analizi sonucunda, ekonomik büyüme ile enflasyon arasında uzun dönemde negatif bir ilişkinin olduğunu ve gelişmiş ülkelerde %10, gelişmekte olan ülkelerde ise %60 seviyesinde bir enflasyon oranı ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır (Turhan, 2007: 44).

Fry (1981), Pasifik Havzasında bulunan, Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayvan ve Tayland’ın içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin 1962–1981 yılları arasındaki verilerini, 1962–1971 dönemi ve 1972–1981 dönemi olmak üzere iki ayrı döneme ayırarak EKK yöntemiyle analiz etmiştir. Sonuç olarak, analize alınan ülkelerde uzun dönemde reel büyüme oranları ile enflasyon oranları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Turhan, 2007: 45).

Fischer (1993), yapmış olduğu çalışmasında enflasyon, bütçe açıkları, ticaret hadleri ve enflasyonun standart sapması gibi makroekonomik faktörlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini yatay-kesit ve panel veriler yöntemlerini kullanarak test etmiştir. Elde ettiği sonuçlara göre; enflasyon oranındaki %10’luk bir artış ekonomik büyümeyi %0,4 oranında azaltmaktadır. Ayrıca Fischer, enflasyon oranı ile ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin olup olmadığını da araştırmış, yüksek enflasyona oranla, düşük ve ılımlı enflasyonun ekonomik büyüme

üzerindeki negatif etkisinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır (Berber ve Artan, 2004: 5).

Artan (2006), 23 gelişmiş ve 40 gelişmekte olan ülkenin 1977–2001 dönemine ait verilerini, yatay kesit ve panel veri analizi yöntemlerini kullanarak test etmiştir. Elde ettiği sonuca göre; enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğunu ve bu negatif etkinin gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun hissedildiğini belirtmiştir (Turhan, 2007: 45).

Ericsson vd., (2000), G-7 olarak bilinen (Kanada, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Japonya ve ABD) ülkelerin 1960-1989 yılları arasındaki verilerinin ekonometrik analizini yapmışlardır. Sonuç olarak; söz konusu ülkeler için, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde negatif bir ilişkinin olduğunu, buna karşılık uzun dönemde ise hiçbir ilişki olmadığını belirtmişlerdir (Turhan, 2007: 46).

Frenkel ve Mehrez (1998) yaptıkları çalışmada, 1960–1992 yılları arasında Latin Amerika ülkeleri, İsrail ve Türkiye gibi yüksek oranda enflasyon yaşanan ülkelerin yanı sıra, İtalya, Yunanistan, Portekiz, Yeni Zelanda, İspanya, İngiltere, Avustralya, İrlanda ve İzlanda gibi yıllık %10-%30 arasında değişen oranlarda enflasyon yaşanan, 9 gelişmiş ülkenin verileri kullanılarak yapılan, panel veri analizi sonucunda; enflasyonun finansal sektörler ve ekonomik büyüme üzerinde negatif etkilerinin olduğunu bulmuşlardır.

Ghosh ve Knöbl (1997), geçiş ekonomilerinde enflasyon düzeyi ve enflasyonun gerekliliğini araştırdıkları çalışmalarında, %10'dan daha düşük düzeyde enflasyon oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin fazla belirgin olmadığı, %10 düzeyinde bir enflasyon oranında ise enflasyonla ekonomik büyüme arasında negatif ilişkinin daha belirgin hale gelmeye başladığı sonucuna ulaşmışlardır.

Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test eden diğer çalışmalarda ise, Mboweni (2000), De Gregorio (1996), Ahmad ve Mortoza (2005), Bruno ve Easterly (1996), Li ve Zou (2002), Edward (1983) ve Mon ve Gronlie (1998), çeşitli ülkelerin verilerini kullanarak yapmış oldukları analizlerde, enflasyonla ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, Wai(1951) ve Bhatia (1961), yapmış oldukları çalışmalarda enflasyonla ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki bulamazken, Thirlwall ve Barton (1971), 1958–1967 dönemi için gelişmiş ülkelerde pozitif, gelişmekte olan ülkelerde ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan, Paul, Kearney ve Chowdhury (1997) tarafından yapılan ve 1960–1989 yılları arasında 70

ülkeyi kapsayan çalışmalarının sonucuna göre; ele alınan ülkelerin %40'ında enflasyon ile ekonomik büyüme arasında her hangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmazken, ülkelerin %20'sinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi, geriye kalan ülkelerde ise çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (Berber ve Artan, 2004: 5).

2.1.1.2. Enflasyonun Büyüme Üzerinde Pozitif Etkiye Sahip Olduğunu İleri Sürten Çalışmalar:

Enflasyon- büyüme ilişkisinin pozitif yönde olduğuna ilişkin görüş, gerek II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerde gözlenen yüksek enflasyon ve yüksek büyüme hızı deneyimleriyle gerekse bu döneme damgasını vuran ve Keynesyen Okulu şahlandıran daha sonra ise Keynesyen Okulun tartışılmasına yol açan Phillips Eğrisi yaklaşımı ile beslenmiştir.

Keynesyen ve Paracı Okula mensup bazı iktisatçılar aşağıdaki nedenlerden dolayı enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini ileri sürmektedirler (Berber ve Artan, 2004: 3):

- Enflasyondaki artış kişisel servetlerin azalmasına neden olduğu için kişiler enflasyon öncesi servet dengesine ulaşabilmek için tasarruf eğilimlerini artırırlar. Sonuç olarak artan tasarruflar faiz oranlarını düşürmek ve yatırımları arttırmak suretiyle ekonomik büyümeyi artırır.
- Enflasyon yatırım kaynaklarını finansal sektörlerden reel sektöre doğru kaydırmakta bu da sermayenin yoğunluğunu arttırmak suretiyle ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır.
- Enflasyon döneminde bireyler reel tasarruf düzeylerini koruyabilmek için ellerinde daha fazla para tutmak zorunda kalmaktadırlar. Sonuç olarak bu durum senyoraj geliri ya da enflasyon vergisinin artmasına neden olarak hane halkından devlete doğru yapılan gelir transferi sonucunda devletin gelirlerinde önemli ölçüde artışlar meydana gelmekte, devlet ise artan gelirleri yatırımların finansmanında kullanarak ekonominin büyümesine neden olmaktadır.
- Enflasyon dönemlerinde nominal ücretlerin enflasyona ayak uyduramaması veya hükümetlerin istikrar politikaları çerçevesinde reel ücretleri düşürme isteği marjinal tasarruf eğilimleri düşük olan kesimlerin reel gelirlerini azaltırken marjinal tasarruf eğilimleri yüksek olan

kesimlerin reel gelirlerini arttırmak suretiyle ekonomik büyüme olumlu etki yapmaktadır.

Enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilerinin olduğunu açıklayan ampirik çalışmalar ve elde edilen sonuçlar aşağıda özet olarak açıklanmaya çalışılmıştır (Turhan, 2007: 46):

Heylen vd. (2004), 1975–2000 yılları arasında 86 ülke için enflasyonun beşeri sermaye ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Sonuç olarak enflasyon krizlerinin beşeri sermaye üzerinde olumlu etkileri olduğu beşeri sermaye artışlarının da ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olacağı ifade edilmiştir. Buna göre %25 veya %40 düzeyinde enflasyon oranının beşeri sermaye ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilerinin olacağı belirtilmiştir.

Gillman vd. (2002), OECD ve APEC ülkeleri için 1961–1997 yılları arasındaki verileri kullanarak yaptıkları panel veri analizinde normal ve yüksek enflasyon oranlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilerinin olduğunu bulmuşlardır.

Thirwall ve Barton (1971), 1958–1967 yılları arasında 51 ülkenin ve daha sonra refah seviyesi yüksek 17 ülkenin yatay kesit verilerinin analizinin sonucunda 51 ülke için ilişki bulamazken 17 ülke için istatistiksel yönden anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Mallik ve Chowdhury (2001), kısa ve uzun dönemli enflasyon büyüme ilişkisini ko-entegrasyon ve hata düzeltme modelinden yararlanarak dört Asya ülkesi (Bangladeş, Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka) için test etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; a) enflasyon ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir ve hızlı büyümek için enflasyon kaçınılmazdır. b) Enflasyonun büyümeyi etkileme derecesi büyümenin enflasyonu etkileme derecesinden daha büyüktür. Dolayısıyla uluslararası öncü ekonomik kuruluşların hızlı ekonomik büyüme için enflasyonun düşürülmesi gerektiğine ilişkin görüşleri gerçekte bağdaşmamaktadır. Malik ve Chowdhury hızlı büyümeye çalışan ekonomileri “bıçak sırtında” dengede olan ekonomiler olarak ifade etmekte ve ekonomilerin enflasyon tuzağına düşmeden hızlı bir büyüme gerçekleştirmelerinin de oldukça zor olduğunu ifade etmektedirler (Berber ve Artan, 2004: 7).

Romer (1996), ABD’ de 1884- 1994 yılları arasındaki verilerin (1942–1951 yılları hariç) ekonometrik analizini yapmıştır. Sonuç olarak; enflasyonla ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve enflasyondaki %0,10 oranında bir yükselmenin ekonomik büyüme üzerinde %1 oranında yükselmeye neden olduğunu

belirtmiştir. Ayrıca bu ilişkinin istatistiksel açıdan %95 düzeyinde anlamlı olduğunu öne sürmüştür (Turhan, 2007: 47).

Black, Dowd ve Keith (2001), enflasyon ekonomik büyüme ilişkisini ılımlı bir enflasyona sahip olan ABD ekonomisi için eyaletler bazında test etmişlerdir. 1963–89 dönemi ile 1983–1994 dönemi yatay kesit analizi sonucunda ılımlı enflasyonun yaşandığı ve enflasyon oranlarındaki trendin aşağı doğru olduğu dönemlerde enflasyon ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir (Berber ve Artan, 2004: 7).

Feldstein (1996), 1970 ile 1994 yılları arasında ABD'ye ait verilerin ekonometrik analizi sonucunda enflasyon oranların düşük düzeyde seyretmesinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilerinin olacağını belirtmiştir (Turhan, 2007: 47).

Nell (2000), Güney Afrika'da 1960 ile 1999 yılları arasındaki verilerin zaman serisi analizi sonucunda tek haneli enflasyon yaşanan bölgelerde enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilerinin olabileceğini öne sürmüştür (Turhan, 2007: 47)

2.2. Türkiye'de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisini Açıklayan Çalışmalar ve Elde Edilen Sonuçlar

Türkiye 35 yılı aşkın bir süredir yüksek enflasyonla yaşamaktadır. Ekonominin büyüme oranı ise son yıllarda çok istikrarsızlaşmış ve uzun dönem ortalaması düşmüştür. Bu durum enflasyonun büyümeyi olumsuz etkilediği görüşünün iktisatçılar arasında yaygınlaşmaya başlamasına neden olmuştur. Ancak ekonomik kamuoyunun diğer ajanları arasında, enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu görüşü hala yaygın gibi görünmektedir. Uygulanan istikrar programları sırasında ekonominin büyüme oranında düşme belirtileri görülünce hemen enflasyonla mücadeleden vazgeçilmesinin istenmesi, bu izlenimi vermektedir (Karaca, 2003: 248).

Türkiye'de enflasyon-büyüme ilişkisini inceleyen ampirik araştırmalar ve elde edilen sonuçlar bu ilişkinin negatif olduğu görüşünü desteklemektedir. Örneğin; Berument ve Güner (1997), uyguladıkları GARCH modeliyle enflasyonun büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kirmanoglu (2001), 1960–2002 dönemi Türkiye ekonomisinde son 25 yılda yaşanan yüksek enflasyonun özel yatırımlar ile büyümeyi negatif etkilediğini ileri sürmüştür. 1970–2000 dönemi ve gelişmekte olan 29 ülkeyi kapsayan aynı çalışmada

enflasyon-büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı ifade edilmiştir. Enflasyon oranının eşik değerinin %13 olduğunu ve bu eşik değer üstünde enflasyon oranındaki artışın büyüme oranını olumsuz etkileyeceğini ifade etmiştir. Panel verileri ile yapılan çalışmanın sonucunda, enflasyonun %13 olduğu tahmin edilen eşik değer üstünde bir enflasyonun olduğu ülkelerde, enflasyon oranının iki katına çıkması durumunda (% 30'dan % 60'a) gayri safi yurtiçi hasılanın uzun dönemde ortalama yıllık büyüme hızının % 1,3 oranında azalacağı tahmin edilmiştir.

Aşırım (1995), 1968–94 yılları arasında, Türkiye ekonomisi için Phillips Eğrisini Lucas Hipoteziyle incelemiş, nominal fiyat değişimlerinin reel büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ileri sürerek, enflasyon oranının büyümeyi negatif etkilemesiyle beraber Türkiye gibi fiyat oynaklığının yüksek olduğu ülkelerde, nominal fiyat değişimlerinin reel büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır (Terzi ve Oltulular, 2004: 21).

Kalkan (1999), 1982–98 dönemi üçer aylık verilerle enflasyon, büyüme, özel yatırımlar, döviz kuru ve para arzı değişkenlerini kullanarak yaptığı çalışmada Türkiye'de enflasyonun yatırımlar ve kurlar kanalıyla büyümeyi olumsuz etkilediğini ifade etmiştir.

Yalçın (1999), 1983–94 dönemi yatay kesit verileri kullandığı araştırmasında sektörel fiyat artışlarının sektörlerin büyüme oranlarını olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. TÜSİAD (2002) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye ekonomisi için, panel ve zaman serisi verileri ile enflasyon-büyüme ilişkisi incelenmiş ve Türkiye'nin enflasyonu yarıya düşürmesi durumunda (yüzde 40'tan yüzde 20'e) uzun dönemde yıllık büyüme oranının ortalama yüzde 1,8 ile yüzde 2,8 oranında artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Doğruel (2002), enflasyonun standart sapmasının arttığı dönemlerde büyüme oranının azaldığını, enflasyon oranının yükseldiği dönemlerde de ortalama büyüme oranının azaldığını ifade etmiştir. Karaca (2003), 1987–2002 dönemi üçer aylık verileri kullanarak yapmış olduğu çalışmasında, enflasyondan büyümeye doğru negatif bir nedensellik olduğunu ve enflasyon oranında meydana gelecek 1 puanlık artışın büyüme oranını yüzde 0.37 puan düşüreceğini bulmuştur.

Çetin (2004), 1985:01–2003:11 dönemine ait verileri, Granger Nedensellik Analizini kullanarak test etmiştir. Elde ettiği sonuçlara göre; yüksek enflasyon oranlarının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiler yarattığını belirtmiştir. Berber ve Artan (2004), enflasyonla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1987:1–2003:2

dönemi için test etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; Enflasyon oranındaki %10'luk bir artış, büyümeyi %1,9 oranında düşürmektedir. Ayrıca, yapılan Granger Nedensellik Analizi sonucuna göre ise, enflasyondan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Keksek ve Özhan (2004), 1950–2002 dönemine ait verilerin ekonometrik analizini yapmışlardır. Elde edilen bulgulara göre; enflasyonun büyümeyi negatif yönde etkilediği, enflasyon oranındaki %10'luk bir yükselmenin, ekonomik büyüme üzerinde %1,6 ile %2,3 değerleri arasında bir azalmaya neden olacağını tespit etmişlerdir.

Terzi ve Oltulular (2004), 1923–2003 dönemi Türkiye ekonomisine ait yıllık verileri kullanılarak enflasyon ve sektörel (hizmet, tarım ve sanayi) büyüme oranları arasındaki ilişkileri, birim kök ve nedensellik analizleri ile incelenmişlerdir. Yapmış oldukları ekonometrik analizler neticesinde üç önemli sonuç elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre; (1) Nedensellik ilişkisi enflasyondan sektörel büyümeye doğru olup, enflasyon oranı tarım ve sanayi sektörlerindeki büyüme oranlarını negatif etkilemektedir; (2) Bulgular sadece hizmet sektöründen enflasyona doğru çift yönlü bir nedenselliğin olduğunu ve enflasyondan hizmet sektörüne doğru negatif olan nedenselliğin aksine hizmet sektöründen enflasyona doğru olan nedenselliğin yönünün pozitif olduğunu göstermektedir; (3) Sonuçlar yüksek oranlı enflasyonun Türkiye ekonomisinde büyümenin önünde önemli bir engel oluşturduğu görüşünü desteklemektedir.

Kaya ve Yılmaz (2006), enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye'nin yedi bölgesinin, 1983–2001 dönemine ait verilerini, panel veri, eşbütünleşme ve nedensellik testlerine göre ve bölgesel düzeyde analiz etmişlerdir. Sonuç olarak; Marmara bölgesi dışındaki diğer altı bölgede enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif etkilediği saptanmıştır. Ayrıca, genel olarak enflasyon ile ekonomik büyüme arasında negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu ifade edilmiştir.

Artan (2006), 1987:1–2003:3 dönemine ait verileri kullanarak, enflasyon, enflasyon belirsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Yapmış olduğu ekonometrik analiz sonucunda, ekonomik büyüme üzerinde enflasyon belirsizliğinin negatif etkilerinin, enflasyona göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre enflasyon belirsizliğinde %1 oranında bir artış, ekonomik büyüme üzerinde %3,95 oranında bir azalmaya neden olurken, enflasyon oranındaki

%1'lik bir artışın ise, büyüme üzerinde %0,56'lık bir azalmaya neden olduğunu saptamıştır.

Sarçan (2006), Türkiye ekonomisinde enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünü 1987–2005 dönem aralığı için üçer aylık veriler yardımıyla test etmiş, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında incelenen dönem için her hangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Turhan (2007), Türkiye ekonomisinde, 1988:1–2005:4 dönemine ait üçer aylık verileri kullanarak enflasyonla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Granger nedensellik analiziyle test etmiştir. Elde ettiği sonuçlara göre; Türkiye’de yapılan diğer çalışmaların aksine, büyüme oranının seçilen enflasyon göstergesine karşı duyarlı olduğunu, TEFE ve TÜFE endeksleri ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığını, ancak GSMH deflatörü cinsinden enflasyon oranı ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü negatif bir ilişkinin olduğunu saptamıştır. Ayrıca yapmış olduğu regresyon analizi sonuçları ile incelenen dönemde enflasyon oranındaki %10'luk bir artışın ekonomik büyümeyi %2,3 oranında azalttığını da göstermiştir.

2.3. Türkiye’de Gerçekleşen Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Tarihsel Gelişimi: 1980–2005 Yılları Arasındaki Dönem

1970’li yıllarda sabit kur düzeninin terk edilmesinin ardından petrol fiyatlarının yükselmesiyle yaşanan bunalım ve enflasyon dalgasından sonra, ABD ve İngiltere’de yeni iktidarlar Keynesci, refah devletçi politikaları terk ederek neo-liberal bir strateji benimsemişlerdir. ABD’nin yönlendirmesiyle uluslararası kuruluşlar da uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılmasını ve ülkelerin iç uygulamalarında da piyasa süreçlerine daha fazla ağırlık vermelerini talep etmeye başlamışlardır. Böylece Keynesci ve ithal ikameci stratejiler terk edilirken dünya ekonomisi yeni bir küreselleşme dönemine girmiş oluyordu (Pamuk, 2007: 18). Türkiye ise küreselleşme akımına 1980 yılında uygulanan 24 Ocak istikrar politikası ile katılmıştır (Şahin, 2006: 243).

Dünya ölçeğinde ülkelerin GSYİH’larının gösterdiği eğilimlere bakıldığında, 20. yüzyılın son çeyreğinde iktisadi büyümenin yavaşladığı görülmektedir. Güneydoğu ve Doğu Asya gibi başarılı örneklerin varlığına karşılık, Afrika, Güney Amerika ve Orta Doğuda pek çok ülkenin ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığı, bu bölgelerde büyümenin çok yavaşladığı, hatta kişi başına gelirlerde gerilemenin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bir önceki dönemde gelişen bölgelerin hemen

hepsi büyüme eğilimini yakalayabilmiş iken, yeni dönemde küreselleşmeye ayak uydurabilenlerle ayak uyduramayanlar arasında önemli farklılıkların ortaya çıktığı, uluslararası düzenin kurallarına, küreselleşmeye ayak uyduramamanın maliyetinin arttığı görülmektedir. Dünya ölçeğindeki veriler, 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde düşük gelirli ülkelerle yüksek gelirli ülkelerin arasındaki farkın yavaş da olsa kapanma eğilimi içinde olduğunu göstermekteydi. Ancak, son çeyrek yüzyılda bu eğilim ortadan kalkmış, Güneydoğu ve Doğu Asya dışındaki düşük gelirli ülke ve bölgelerle yüksek gelirli ülke ve bölgeler arasındaki fark tekrar açılmaya başlamıştır (Pamuk, 2007: 19).

Çalışmamızın bu bölümünde, Türkiye’de yaşanan enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tarihsel gelişimi, 1980–1993 ve 1994–2005 dönemi olmak üzere iki alt döneme ayırarak incelenecektir.

2.3.1. 1980–1993 Dönemi

1980’li yıllarda ekonomide yaşanan; enflasyon, borç sıkıntısı, üretimde daralma ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanamaması gibi konular damgasını vurmuştur (Turhan, 2007: 64). Bütün bu sorunların yanı sıra, 1980’lerin ikinci yarısından itibaren iş başına gelen koalisyon hükümetleri de uzun dönemli iktisat politikaları izlemekte ve bütçe disiplini sağlamakta başarılı olamamışlardır (Pamuk, 2007: 19).

1970’li yılların başında yaşanan petrol şokunun ardından yapılması gereken yapısal ve mali reformların yapılamaması, gereken önlemlerin zamanında alınamaması ve bu dönemde uygulanan sabit kur politikası sonucunda Türk lirasının aşırı değerlenmeye başlaması, reel ücretlerde meydana gelen artışlar, cari işlemler açığına ve dış finansman ihtiyacının artmasına neden olmuştur (Şahin, 2006: 244, Turhan, 2007: 64).

Takip eden yıllarda yaşanan finansman sıkıntıları, yüksek enflasyon, ihracatın ithalatı karşılama oranının giderek azalmaya başlaması, yurtiçi tasarrufların yetersizliği nedeniyle yatırımların yapılamaması, başta kısa vadeli olmak üzere ülkeye büyük yük getiren dış borç sorunu, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin başarısızlıkla sonuçlanması, özel sektörün yetersiz kalması ve ekonominin bütün yükünün kamu kesiminin omuzlarında kalması vs. gibi bir takım sorunlar, sonuçta Türkiye’de 24 Ocak ekonomik istikrar kararlarının alınmasına neden olmuştur (Turhan, 2007: 64).

24 Ocak ekonomik istikrar tedbirlerinin temelini; dış açıkların kapatılması ve yabancı sermayenin özendirilmesi, özel sektörün ön plana çıkarılarak kamunun yükünün

azaltılması, mevcut kapasitenin kullanılması, enflasyonun düşürülerek istikrarlı bir büyüme ortamının sağlanması, ihracatın özendirilerek döviz darboğazının aşılması bu amaçla kurların serbest bırakılması, tasarruflarda artış sağlanması, ekonomide yatırımların yapılmasını sağlayacak uygun bir faiz oranının belirlenmesi vs. gibi ekonomiyi normalleştirmeye yönelik bir dizi politikalar oluşturmaktadır (Şahin, 2006: 245; Turhan, 2007: 64).

Alınan bu kararlarla birlikte Türkiye ekonomisinde büyük bir değişim başlamıştır. Uzun yıllardan beri uygulanmakta olan İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi terk edilerek, ihracata dayalı ve serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu bir sistem uygulanmaya başlanmıştır. Devletin ekonomideki rolünün azaltılarak yerine özel sektörün teşvik edildiği bu dönem, Türk ekonomi tarihinde bir milad olarak kabul edilmektedir(Turhan, 2007: 64).

1980 öncesi istikrar politikalarının sebep olduğu bütün dengesizliklerin ve krizlerin en önemli nedeni olarak, döviz dar boğazının bir türlü aşılabilmesi gösterilebilir. 1980 öncesinde ihracatın artırılarak döviz dar boğazının aşılabilmesi amacıyla 1946, 1958 ve 1970 tarihlerinde devalüasyon kararları alınmış ihracat artırılmaya çalışılmıştır. Ekonomilerin büyümesi konusunda en önemli faktörlerden birisi de ihracattır. İhracatın artırılması konusunda sadece döviz kurlarında çeşitli düzenlemelere gitmek tek başına yeterli değildir. 24 Ocak kararlarıyla birlikte ihracatın teşvik edilmesi gümrüklerin indirilmesi, döviz konusunda tüm kısıtlamaların kaldırılması temel öncelikler arasında yer almıştır

Tablo 2.1.'de görüleceği üzere, 24 Ocak 1980 istikrar kararlarından sonra enflasyon hem TEFE'de, hem de TÜFE'de düşüşe geçmiş, ancak 1983 yılından itibaren tekrar yükselişe geçerek, yüksek enflasyon rakamları Türkiye ekonomisinde kronik bir hale gelmeye başlamıştır. 1993 yılına kadar geçen sürede ortalama TEFE büyüklüğü %51,22, TÜFE büyüklüğü ise %54,40 olarak gerçekleşmiştir.

Yine tablo 2.1.'de Türkiye'de 1980–1993 dönemine ilişkin büyüme rakamları incelendiğinde, istikrar kararlarının alındığı ilk yılda GSMH büyüme hızında -%2,8'lik bir daralma yaşanmasına rağmen, takip eden yıllarda istikrarlı olmasa bile olumlu büyüme rakamlarına ulaşılabilmiştir. 1987 yılında %9,8 büyüme oranıyla bu dönemin en yüksek düzeyine ulaşılırken, 1993 yılına kadar geçen süreçte ortalama yıllık büyüme hızı ise %4,61 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.1.: Türkiye’de 1980–1993 Fiyat Endekslerindeki Değişim Oranları(1987=100) ve GSMH Büyüklüğü(1987 Fiyatlarıyla)

Yıl	TÜFE Değişim Oranı (%)	TEFE Değişim Oranı (%)	GSMH Değeri (YTL)	Büyüme Hızı (%)
1980	101,4	107,2	50 869 915,2	-2,8
1981	34	36,8	53 316 849,3	4,8
1982	28,4	27	54 963 215,7	3,1
1983	31,4	30,5	57 279 000,1	4,2
1984	48,4	50,3	61 349 829,9	7,1
1985	45	43,2	63 989 098,7	4,3
1986	34,6	29,6	68 314 878,2	6,8
1987	38,9	32,1	75 019 388,0	9,8
1988	73,7	68,3	76 108 142,6	1,5
1989	63,3	63,9	77 347 305,1	1,6
1990	60,3	52,3	84 591 716,9	9,4
1991	65,9	55,4	84 887 074,4	0,3
1992	70,1	62,1	90 322 517,0	6,4
1993	66,1	58,4	97 676 585,7	8,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923–2005: s,539–646

2.3.2. 1994–2005 Dönemi

1993 yılından itibaren döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar, mali piyasalarda giderek artan dengesizlikler, yüksek düzeyde seyreden enflasyon oranları, geleceğe dair kötümser beklentilere neden olmuştur. 1994 yılının ilk aylarında yüksek düzeydeki kamu kesimi açıklarının Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmesi ve aynı zamanda hazinenin iç borçlanma ihalelerinin iptal edilmesi, piyasalarda likidite artışına neden olmuştur. Artan likiditenin fiyatlar üzerinde baskı oluşturmaması için döviz satış yönteminin seçilmesi ve faiz oranlarının piyasaya uygun hareket edememesi nedeniyle, kurlar üzerindeki baskı büyük oranda artmış ve bununla birlikte bankaların yüksek düzeyde açık pozisyon vermesinin de etkisiyle Merkez Bankası rezervleri hızla erimiştir (Turhan, 2007: 67).

Türkiye’de Batı ekonomilerinde yaşanan durgunluğun dış ticaret hacmini, özellikle ihracatı negatif etkilemesi, uluslararası finansal piyasaların küreselleşmesine uyum sağlanamaması, Türk lirasının aşırı değerlenmesi, yurt içi tasarruf oranının düşük düzeyde gerçekleşmesi, sıcak para girişinin hızlandırılması amacıyla yüksek reel faiz politikasının izlenmesi, cari işlemler açığının; 1992 yılında 942 milyon dolardan, 1993 yılında 6.4 milyar dolara yükselecek şekilde hızla artması ve yine bu dönemde yaşanan terör olaylarına karşı, yüksek düzeyde gerçekleşen

savunma ve güvenlik harcamaları, yeni istikrar kararlarının alınmasına zemin hazırlamıştır (Turhan, 2007: 68).

Bütün bu olumsuzluklar sonucunda; 5 Nisan 1994'de yeni bir istikrar politikası uygulama kararı alınmıştır. 5 Nisan kararlarının alınma amaçlarını maddeler halinde sıralarsak (Şahin, 2006: 224);

- Öncelikli hedef mali piyasalarda istikrar sağlamaktır. Bunun içinde öncelikle yapılması gerekenler; döviz kurlarındaki yükseliş beklentilerini ortadan kaldırarak, TL'den kaçışı ve borsadaki düşüşü önlemek, mevduat faizlerini yükselterek likit fonları bankalara veya borsaya çekmektir.
- Piyasalara istikrar kazandırmak amacıyla kamu kesimi tarafından üretilen malların fiyatlarında ayarlamalara gidilmesi.
- Kamu kesiminin gelir-gider dengesini kurarak, devletin borçlanma ihtiyacını düşürmek.
- Döviz piyasalarında arz ve talep dengesinin tesisi, döviz kurlarının istikrara kavuşması ve iç ekonomik dengelerin yeniden sağlanabilmesi amacıyla Ödemeler Bilançosu açıklarının daraltılması gerekiyordu.
- Programın bir başka amacı ve aynı zamanda politika aracı da KİT'lerin özelleştirilmesiydi.

5 Nisan kararlarıyla beraber; döviz kurları serbest piyasaya bırakılmış ve sonuçta aşırı değerli Türk lirası dolar karşısında değer kaybederek üç ay içinde 1 Dolar = 15 bin TL kurundan 1 Dolar = 32 bin TL seviyesine yükselmiştir. Fiyatlardaki yükselmenin önüne geçebilmek için, KİT ürünlerine aşırı zamlar yapılmış, maaş ve ücretler neredeyse dondurularak halkın alım gücü zayıflatılmış ve böylece talep düzeyi düşürülerek harcamalar kısılmak istenmiştir. Talepte meydana gelen daralma tüm sektörleri ciddi bir şekilde etkilemiştir. Şöyle ki; imalat sanayinde kapasite kullanım oranı % 18'lik bir düşüşle % 64 düzeyinde gerçekleşmiş ve Türkiye ekonomisi çok ciddi bir daralma dönemine girmiştir (Turhan, 2007: 68).

Türkiye 1999 yılının sonuna doğru ekonomik açıdan son derecede karamsar bir görünüm içine girmiştir. Ekonomik büyüme % - 6.1 olmuş, yani ekonomi yüzde 6.1 oranında küçülmüş, enflasyon (TEFE) % 70'e ulaşmış, bütçe açıkları büyümüş ve taşınamaz noktaya gelmiş, hazine faizlerinin yıllık ortalama bileşik oranı % 106'ya ulaşmıştır. Yaklaşık 30 yıldır iki haneli yüksek enflasyon yaşayan Türkiye'nin bu yapısı artık sürdürülemez bir noktaya doğru hızla ilerlemeye yönelmişti. Bundan

sonraki aşama artık hiper enflasyona geçiş aşaması olarak görünmeye başlamıştır (Eğilmez 2001)⁵.

Bütün bu olumsuz gelişmeler 22 Aralık 1999 tarihinde IMF İcra Direktörleri Kurulu'nca onaylanarak yürürlüğe giren Stand-By anlaşması kapsamında kamuoyuna duyurulan Enflasyonu Düşürme Programı ile yaşanan bu olumsuzluklara çare bulunmaya çalışılmıştır (Kadioğlu, Kotan ve Şahinbeyoğlu, 2001: 2). Uygulamaya konulan bu programın 3 temel ayağı vardı: (1) Bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması, (2) Önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur (crawling peg) uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi, (3) Yapısal reformların yapılması ve özelleştirmenin hızlandırılması. Aslında özetlersek bu programın temel amacı, enflasyonun düşürülmesi ve sürdürülebilir bir büyüme oranının sağlanması idi (Eğilmez, 2001).

Programın başarısı konusunda, daha açıklandığı günlerde bazı olumsuz görüşler ortaya çıkmıştır. Türkiye geçmişte IMF ile 16 anlaşma yaparak çeşitli ekonomik politikalar uygulamış, ancak bunlarla enflasyonu indirememiş, üstelik bunların bir bölümünü de yarıda kesmek zorunda kalmıştır (Uygun, 2001: 10). Geçmişteki başarısız program uygulamaları yeni programın da başarısı konusunda şüpheler uyandırdı. IMF politikalarının Arjantin, Brezilya, Tayland gibi ülkelerde başarısız olması, programın enflasyon düşerken ekonomik büyümeyi hızlandıracağına belirtilmesine rağmen böyle bir sonuca ulaşamayacağına dair negatif beklentiler, 2000 yılının şubat ayında ülkeden dışarı oldukça yüksek oranda yabancı sermaye çıkışının olması, bankacılık sektöründe düzenlemelerin yetersiz kalması nedeniyle, kamu bankaları da dahil olmak üzere batık bankaların sayısının artması, cari açığın hızlı bir şekilde yükselmesi ve yükselen cari açığın sürdürülebilmesi için gerekli olan dış kaynakların yabancı sermaye yatırımları yerine dış borçla karşılanması yoluna gidilmesi, Kasım 2000 programına güven duyulmamasının nedenleri arasında gösterilmekteydi (Turhan, 2007: 68).

Kasım ayında uygulamaya konulan program bekleneni verememiştir. Çünkü likidite sıkışıklığına bağlı olarak faizlerin aşırı derecede yükselmesi, reel döviz kurunun aşırı değerlenmesi, TMSF'ye devredilen bankaların mali durumlarının iyice bozulması, enflasyon hedefinin tutturulamaması ve devalüasyon beklentilerinin engellenememesi sonucunda sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçiş

⁵ "Kasım 2000 Krizi Üzerine", www.mahfiegilmez.nom.tr. (21.10.2007)

yapılmıştır. Böylece 2000 yılında uygulanmaya başlanan program yerine Şubat 2001’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı(GEGP) uygulanmaya başlanmıştır.

GEGP’nin temel hedefi, kamu borçlarının yükselmesine yol açan borç dinamiğini ve sürdürülemez hale gelen borç krizini ortadan kaldırıp, Türkiye ekonomisini dış yardıma muhtaç olmayacak bir yapıya kavuşturmak şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca yurt içi talebin daraltılması için kamu kesimi harcamalarını kıstak ve ihracatın teşvik edilmesi için ücret maliyetlerinde ve tarımsal ürün fiyatlarından sağlanacak tasarruflar ön görülmüştür. Bununla beraber sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal dönüşümler, döviz kuru nominal çıpasına dayalı para programı, bankacılık sektörü reformu, mali saydamlık, mali yönetim ve son olarak özel yerli ve yabancı sermayenin Türkiye ekonomisindeki rolünün artırılması hedeflenmiştir.

Tablo 2.2.: Türkiye’de 1994–2005 Yıllarına Ait Fiyat Endekslerindeki Değişim Oranları(1987=100 ve 2003=100) ve GSMH Büyüklüğü(1987 Fiyatlarıyla)

Yıl	TÜFE Değişim Oranı(%)	TEFE Değişim Oranı (%)	GSMH Değeri (YTL)	Büyüme Hızı (%)
1994	106.3	120.7	91 733 010.0	-6,1
1995	88	86	99 028 241.0	8
1996	80.4	76	106 079 778.0	7,1
1997	85.7	81.8	114 874 197.0	8,3
1998	84.7	71.8	119 303 117.0	3,9
1999	64.9	53.1	112 043 830.0	-6,1
2000	54.9	51.4	119 144 472.0	6,3
2001	54.4	61.6	107 783 063.0	-9,5
2002	45	50.1	116 337 624.0	7,9
2003	25.3	25.6	123 164 990.0	5,9
2004	10.6	11.1	135 308 023.0	9,9
2005	7.72	2.66	145 650 603.0	7,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923–2005: s, 539–646

Tablo 2.2.’de Türkiye’de 1994–2005 dönemine ait gerçekleşen enflasyon oranları, GSMH değerleri ve büyüme hızı gösterilmektedir. Buna göre tablo incelendiğinde; 5 Nisan Kararlarının alındığı yıl TÜFE değerinin % 106,3, TEFE değerinin ise % 120,7 oranıyla cumhuriyet tarihinin en yüksek rakamlarına ulaştığı görülmektedir. 24 Ocak istikrar kararlarında olduğu gibi 5 Nisan Kararlarının alındığı 1994 yılında enflasyon 3 haneli olarak gerçekleşmiş takip eden yıllarda ise düşüşler yaşanmıştır. 1999 yılından itibaren ülkede yeniden bir kriz havası oluşmasına rağmen, enflasyonda ciddi artışlar görülmemiş ve 2001 Şubat krizinin

sonrasında uygulama kararı alınan GEGP'yla beraber fiyatlar genel düzeyinde sürekli azalmalar yaşanmıştır. 2005 yılında ise gerek TÜFE ve gerekse TEFE değerleri beklenenden daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. GEGP öncesinde 1994 ile 2001 yılları arasında gerçekleşen TEFE ve TÜFE değerleri yıllık ortalama % 76 düzeyinde gerçekleşmiş programın uygulamaya konduğu andan sonraki yıllarda ekonomide gerçekleşen TEFE ve TÜFE değerleri ortalama % 22 düzeyinde seyretmiştir. Bu durumda GEGP'nın fiyat istikrarının sağlanması bakımından başarılı olduğu söylenebilir.

Yine tabloya göre GSMH büyüme hızı 5 Nisan kararlarının alındığı yıl olan 1994 senesinde % -6,1 düzeyinde bir daralma yaşanmıştır. Takip eden yıl olan 1995 yılında ise % 8 dolayında çok yüksek sayılabilecek GSMH büyüme hızı yakalanmıştır. GSMH büyüme hızındaki dalgalanmalar 1999 yılına kadar devam etmiş ve 1999 krizinde yeniden daralma yaşanarak % -6,1'lik bir GSMH büyüme hızı yaşanmıştır. 2000 yılının kasım ayında yürürlüğe giren programın beklentileri karşılayamaması ve Şubat 2001 krizinin de etkileriyle, GSMH büyüme hızı % -9,5 ile 1945 yılından beri en düşük değer olarak gerçekleşmiş ve bu değer son 50 yılın en önemli ekonomik daralma düzeyi olmuştur. 1994 yılı ile 2005 yılı arasında gerçekleşen yıllık ortalama GSMH büyüme hızı % 3'tür. Ayrıca 1994 ile 2001 yılları arasındaki dönemde ortalama GSMH büyüme hızı % 1,48 olarak gerçekleşirken 2001 yılında uygulamaya konulan GEGP'dan sonra GSMH büyüme hızı yeniden yükselmeye başlamıştır. Program sonrasında yıllık ortalama büyüme hızı % 5,9 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında GSMH büyüme hızı % 5 olarak hedeflenmesine rağmen beklentilerin üstünde gerçekleşerek % 7,6 düzeyinde bir büyüme hızı yakalanmıştır. Bu rakamlar dikkate alındığında GEGP'nın istikrarlı büyüme hızının yakalanması bakımından başarılı olduğu kabul edilmektedir.

2.4. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Enflasyonla Mücadelede

Uygulanan İstikrar Programları

Dünya ekonomisi 1970'lerin başında yaşadığı ekonomik bunalım sonucu yeni bir yapılanma dönemine girmiştir. Türkiye ekonomisi de yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bu yeni yapıya 1980 yılından beri uyguladığı iktisat politikaları ile uyum sağlamaya çalışmaktadır. Türkiye bu amaçla 24 Ocak 1980 İstikrar Programı başta olmak üzere, sırasıyla 5 Nisan 1994 ve 2000–2001 istikrar programlarını uygulamaya koymuştur.

İstikrar politikaları, ekonomik kriz içindeki ülkelerde krizin atlatılması ve bozulan ekonomik dengelerin yeniden tesisi için uygulanan bir dizi önlemler paketidir. Temel hedefi genellikle ödemeler dengesini iyileştirmek, kamu açıklarını azaltmak ve enflasyonu düşürmek olan geleneksel istikrar politikaları, Ortodoks ve Heteredoks İstikrar Programları olarak ikiye ayrılmaktadır. Uygulanan istikrar politikaları tarihsel açıdan değerlendirildiğinde, 1980 öncesinde uygulanan istikrar programlarının Ortodoks ve paraya dayalı, 1980 sonrası uygulanan istikrar politikalarının ise Heteredoks ve döviz kuruna dayalı istikrar politikaları olduğu görülmektedir.

Çalışmamızın bu kısmında öncelikle, uygulanan istikrar programlarının genel özelliklerine kısaca değinilerek, 1980 sonrası dönemde Türkiye’de uygulanan istikrar programları sırasıyla değerlendirilecektir.

2.4.1. Ortodoks İstikrar Programları

Ortodoks İstikrar Politikaları, fiyat istikrarının sağlanabilmesi için bütçe giderlerinin azalmasına yönelik sıkı maliye politikası ve ekonomideki fazla talebi azaltıcı sıkı para politikası uygulaması prensibine dayanır. Diğer taraftan sıkı maliye ve para politikası uygulamalarına ek olarak, sabit döviz kuru rejimi ile dış ticarete konu olan mallarda da fiyat istikrarı sağlanmaya çalışılır (Parasız, 1995: 56).

Uygulamada, programın başlangıcında ödemeler dengesini sağlamak amacıyla, ilk önce büyük oranda devalüasyon yapıp kur sabitlenmektedir. Ancak devalüasyon’un amacına ulaşabilmesi için kur ayarlamalarının yanı sıra ihraç mallarının dış talep esnekliğinin güçlü olması, ihraç edilebilir mal varlığının olması ve ülkenin teknolojik düzeyinin dış rekabeti kaldırabilecek düzeyde olması gerekmektedir. Uygulanan ortodoks istikrar politikalarının başarıya ulaşması, alınacak yapısal uyum politikalarıyla mümkün olabilmektedir. Nitekim Latin Amerika deneyimleri, programın başlangıcında görülen kısmi dengelerin kalıcı olmadığını ve ülkelerin daha sonraki dönemlerde daha ağır sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olduğunu göstermektedir.

2.4.2. Heteredoks İstikrar Programları

Genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilmekte olan Heteredoks İstikrar Programlarını, Ortodoks İstikrar Programlarından ayıran en önemli özellik, sağlanacak toplumsal uzlaşma ile ücret, faiz ve döviz kurunun kısmen veya tamamen dondurulması ve gelirler politikası uygulamasıdır.

Heteredoks politikalar, ücret, faiz, döviz gibi iktisadi araçların yanında, idari önlemlerin de alınmasını gerekli kılmaktadır. Heteredoks İstikrar Politikaları özellikle bekleyişleri nispeten istikrarlı ve riskli yapan sürekli-yüksek ve kronik enflasyonlu ekonomiler için uygundur (Akat, 1992). Heteredoks istikrar politikalarının hedef aldığı konsept yüksek kronik enflasyondur. Buna göre, iktisadi ajanların geçmiş dönem enflasyonunun cari dönemde de gerçekleşeceğine inanmaları ve bekleyişlerini bu doğrultuda ayarlamaları durumunda dünkü enflasyon bugünkü enflasyon olarak gerçekleşecektir. Dolayısıyla bu tür politikalarla öncelikle enflasyon beklentilerinin kırılması hedeflenmektedir. Bu nedenle ücret ve fiyatların dondurulması, uygulanan politikaların başarıya ulaşması konusunda büyük önem arz etmektedir (Bahçeci, 1997: 5–9).

2.4.3. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları

1980 sonrası dönemde, özellikle 1973–74 ve 1978–79 dünya petrol fiyatlarındaki ani sıçramaların da etkileriyle 1973 yılından itibaren yükselen bir trende sahip kronik enflasyon, Türk ekonomisinin temel özelliği haline gelmiştir. Bu dönemde dış ticaret hadlerindeki olumsuz gelişmelere rağmen dış ticaret politikalarında bir değişikliğe gidilmemiş, cari işlemlerde meydana gelen açıklar dış borçlarla karşılanmaya çalışılmıştır. IMF ile yaşanan anlaşmazlığın ardından dış kredilerin kesilmesi ile Türkiye dış borç krizine girmiş, iç ve dengelerin hızla bozulması sonucu enflasyon 1979 yılında %64 seviyelerine ulaşmıştır (TÜSİAD, 2002: 21).

1979 yılının sonlarına doğru ekonomide bunalımın boyutlarının genişlediği bir sırada, bunalımdan çıkmak için 24 Ocak Kararları olarak bilinen tedbirler paketi uygulamaya konulmuştur. 24 Ocak 1980 kararlarının tamamen orijinal bir istikrar programı olduğu söylenemez. Bu program daha önceki yıllarda Türkiye’de uygulamaya konulan istikrar programlarına benzediği gibi, IMF’nin gözetiminde Latin Amerika ülkelerinde uygulanan Ortodoks İstikrar Programları ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, 24 Ocak İstikrar Programı Türkiye’de daha önce uygulanan istikrar kararlarında olmayan bazı özelliklere sahiptir. Şöyle ki; bundan önce uygulanan istikrar programları daha çok kısa vadeli tedbirleri içerirken, 24 Ocak İstikrar Tedbirleri kısa vadeli amaçlarla beraber uzun vadeli amaçlara da sahipti (Şahin, 2006:192).

Uluslararası Para Fonu ile yapılan standby anlaşması çerçevesinde uygulamaya konulan 24 Ocak İstikrar Kararlarının arkasında yatan temel felsefe,

ekonomide devlet müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması ve fiyat mekanizmasına geçerlilik kazandırmaktır. Bu temel düşünce çerçevesinde, öncelikle ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, enflasyonun düşürülmesi ve döviz darboğazının giderilmesi amacı ile Türk ekonomisinin yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak, piyasa aksaklıklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan neoliberal politikalar uygulamaya konulmuştur.

24 Ocak İstikrar Kararlarında, enflasyonla mücadele konusunda para arzının daraltılması öngörülmektedir. Bu kapsamda öncelikle kamu kesiminin açık finansman alışkanlığının ve açık finansmana yol açan uygulamaların ortadan kaldırılması veya kısıtlanması amacıyla bazı önlemlere başvurulmuştur (Alkan 2004: 77). 24 Ocak kararları doğrultusunda öncelikle, dış ticarete serbestleşmeye gidilerek, kaynakların etkin dağılımını ve üretim faktörlerinin verimliliğini düşüren dış ticaret engelleri kaldırılmıştır. Bununla birlikte finansal piyasalarda serbestleşmeye gidilerek, faiz oranlarının piyasa koşullarına bırakılması ve kambiyo rejimi serbestleştirilerek bankaların ve yerleşiklerin döviz işlemleri yapabilmelerine olanak tanınmıştır. Bu yapısal reformların yanı sıra, reel devalüasyonlar doğrultusunda işletilen kur politikası, pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen dış ticaret politikası, iç talebin daraltılmasına yönelik sıkı para ve maliye politikaları ile düşük ücret politikaları uygulanmıştır.

Bu uygulamalar sonucunda 1980–83 döneminde piyasada arz ve talep dengesi büyük oranda sağlanmış, ödemeler bilançosu açıkları küçültülmüş, döviz darboğazından çıkılmış, dış ödemelerde rahatlatma sağlanarak enflasyon gerileme sürecine girmiştir. 24 Ocak 1980 kararları sonrasında, 1983 yılı sonbaharında yapılan seçimler ve işbaşına gelen hükümetle beraber daha liberal ve daha dışa açılımcı politikalar uygulamaya başlanmıştır. Kısa sürede döviz kuru, faiz haddi, dış ticaret ve yabancı sermaye politikalarında esaslı değişikliklere gidilmiştir. Sermaye Piyasası Yasası yenilenmiş, İMKB faaliyete geçirilmiştir. Bankalar arası para piyasası oluşturulmuş ve MB açık piyasa işlemlerine başlamıştır. Bu arada, ekonomideki durgunluğu aşmak ve daha yüksek büyüme hızına ulaşmak amacıyla genişlemeci bir para ve maliye politikası izlenmiştir. Bu politikalar sonucunda gerek kamu harcamalarında ve gerekse para arzında meydana gelen artışlar, kamu kesimi finansman açığının büyümesine ve bu açığın iç borçlanma ile karşılanmasına neden olmuştur. Para arzı genişlemesinde etkili olan bir başka faktör ise döviz piyasasındaki serbestleşmeye paralel olarak döviz tevdiat hesaplarındaki

genişlemedir. Bütün bu nedenlerden dolayı, para arzının kontrol edilememesi, iç talebin sınırlandırılmaması, buna karşılık kredi faizlerinin ve ithal girdi fiyatlarının sürekli yükselmesi, 1984'den itibaren enflasyonun yeniden kontrolden çıkmasına neden olmuştur (Şahin, 2006: 201–202).

Sonuç olarak yukarıda kısaca değindiğimiz hedef ve uygulamalara rağmen tipik bir Ortodoks yaklaşım özelliği gösteren bu istikrar kararları ile enflasyonun düşürülmesinde ciddi ve sürekli bir başarı elde edildiğini söylemek güçtür.

2.4.4. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları

Türkiye ekonomisinde, özellikle 1989 yılından sonra, kamu kesimi gelir-gider dengesi önemli ölçüde bozulmuştur. Bu dönemde kamu kesimi gelirleri arttırılmadığı gibi, kamu harcama ve giderleri de kontrol altına alınamamıştır. Kamu kesimi giderleri normal gelirlerle karşılanamayınca TCMB kaynaklarına başvurulmuş ve yoğun biçimde iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir. 1985 yılında çıkarılan bütçe yasa tasarısı ile hükümete konsolide bütçe gelir-gider farkının iki katına kadar iç borçlanma yetkisi verilmiştir. Dolayısıyla devlet bu dönemde borçlanabilmek için faizleri yüksek tutmak zorunda kalmıştır. (Şahin 2006: 220).

1990'lı yıllardan sonra uygulanmaya başlanan genişleyici maliye politikası uygulamaları, bir yandan faiz oranlarının yükselmesine, diğer yandan Türk parasının aşırı değerlenmesine ve buna bağlı olarak dış ticaret açığının rekor düzeylere ulaşmasına neden olmuştur. Cari işlemler açığının hızla artması ve buna paralel olarak hükümetin faiz oranlarını düşürmeye çalışması, özellikle dış açığı sürdürülemez olarak göre yabancı sermayenin hızla yurt dışına çıkmasına yol açmış ve bu durum zaten önemli ölçüde bozulan makro dengelerin alt üst olmasına neden olmuştur.

Yukarıda kısaca değindiğimiz olumsuz gelişmeler sonuçta, Türkiye ekonomisini finansal bir krizin eşiğine getirmiş ve 5 Nisan 1994 tarihinde hükümetin yeni bir ekonomik istikrar programı açıklamasına neden olmuştur. Bu program, kısa vadeli hedefler için Ortodoks şok tedavisi öngören, uzun vadeli hedefler için Heteredoks aşamalı politikalar içeren karma tedbirlerden oluşmaktadır (Parasız, 1995: 174).

5 Nisan 1994 istikrar kararlarının alınış amaçlarına bakıldığında bu kararların;

- Mali piyasalarda istikrarı sağlayarak, TL'den kaçışı durdurmak ve borsada düşüşü önlemek için döviz kurlarındaki yükseliş beklentisini ortadan kaldırmak,

- Piyasalara istikrar kazandırmak için fiyat artışlarının durdurulması,
- Kamu kesimi gelir-gider dengesinin kurulması ve devletin borçlanma ihtiyacının düşürülmesi,
- Ödemeler bilançosu açıklarının daraltılması ve
- KİT'lerin özelleştirilmesi olmak üzere, beş ana başlıkta toplandığı

görülmektedir.

Yukarıda ana hatlarıyla belirtmiş olduğumuz amaçlara ulaşma konusunda, öncelikli olarak mali piyasalarda istikrarı sağlamak amacıyla fiyatlarda ayarlamaya gidilmiş, kamu kesimi gelir- gider dengesini kurmak, devletin borçlanma ihtiyacını düşürmek ve devlet bütçesi üzerindeki faiz yükünü hafifletmek amacıyla devlet bütçesinde yaygın ve katı bir tasarruf uygulaması başlatılmıştır. Bu kapsamda, kamu kuruluşlarının savunma ve güvenlik harcamaları hariç, cari harcamalarda %30 oranında kısıtlamaya gidilmiş, kamu hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli mal ve hizmet alımları kısıtlanmış ve kamu kesiminde kadrolu personel alımı ve geçici işçi istihdamı durdurulmuştur. Buna ek olarak, kamu kesiminde ücret ve maaşların bütçe imkanları ile sınırlı olarak artırılacağı da ilan edilmiştir.

Kamu gelirlerini artırmak için KİT ürünlerine, maliyetlerini karşılayacak ölçüde, hatta daha yüksek oranlarda zam yapılmıştır. KİT'in zararına mal satmaları önlenmeye çalışılmıştır. Yeni vergiler ihdas edilmiştir. Çeşitli hizmetlerden alınan resim ve harçlar yükseltilmiş, akaryakıt tüketim vergisi oranı %50'den %70'e çıkarılarak akaryakıt istikrar fonundan genel bütçeye aktarılan pay artırılmıştır. 5 Nisan Kararlarıyla bunalımın temel nedeni olarak görülen borç-faiz kısır döngüsünün kırılması hedeflenmiştir. Devletin ihtiyacı olan gelirlerin bir kısmının özelleştirmeden sağlanması öngörülüyordu. Ancak özelleştirme gerçekleştirilemediğinden, yeni vergilerden de beklenildiği ölçüde gelir elde edilemediğinden borçlanma bu dönemde devam etmiş, hükümet yıllık %406 faizle hazine bonusu çıkararak borçlanmaya devam etmek zorunda kalmış, kamu kesimi açıklarının kapatılmasında TCMB kaynaklarına başvurulmuştur (Erkuş, 2007: 86–87).

Bir istikrar programının başarılı olması için önce sorunu teşhis etmek, sonra soruna uygun tedaviler geliştirmek ve en sonunda da tedavileri uygulamak gerekmektedir. 5 Nisan Kararlarında bütün bunlar yapılmasına rağmen, uygulamada yeterli kararlılık gösterilememiştir.

Sonuç olarak; 1995, 1996 ve 1997 yıllarında kamu kesimi borçlanması artarak devam etti. Devlet borçlarını ve borç faizlerini ödemek için yüksek faizden borçlanmayı sürdürmek zorunda kalmıştır. 1995 yılında da faizi %150'yi aşan hazine bonosu ve devlet tahvili satışına devam edilmiştir. Enflasyonist baskıyı kırmak ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla uygulanan 5 Nisan İstikrar Programı bu amacını gerçekleştirememiştir. 1994 yılında %106.3 olan enflasyon 1995'te %89.1, 1996'da da %80.4 olmuştur. 1997 ve 1998 yılında enflasyonun %85 olduğunu görüyoruz. Yani ekonomide hedeflenen fiyat istikrarı sağlanamadığı gibi, ekonomide %80'ler düzeyinde enflasyonun devam ettiği görülmektedir.

2.4.5. Enflasyon İle Mücadele Programı

1999 yılı ikinci ve üçüncü çeyreğinde GSMH artış hızı pozitif dönmüş ancak 1999'un son çeyreğinde 17 Ağustos depreminin de etkisiyle yeniden negatif büyüme yaşanmıştır. Türkiye 1999 yılını % 6.1 oranında bir küçülme ve (TEFE) % 70'lere varan bir enflasyon oranıyla kapatmıştır (TCMB 2000). Türkiye, Asya ve Rusya krizlerinin ve 17 Ağustos depreminin ardından, Aralık 1999'da IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalamış ve 1999 yılının sonlarında 3 yıllık bir enflasyonla mücadele ve yapısal reform programını yürürlüğe koymuştur (Seyidoğlu, 2003: 148).

IMF ile 22 Aralık 1999'da yapılan bir stand-by anlaşması ile çerçevesi çizilen Enflasyon İle Mücadele Programı (EMP), maliye, para, kur ve gelirler politikalarının yanı sıra başta özelleştirme düzenlemelerini de içermektedir. Programın temel amaçları şunlardır (Şahin 2006: 249);

- Para, maliye, gelirler ve kur politikalarının birlikte uygulanması ile TÜFE ve TEFE bazında enflasyon oranının 2000 yılı sonunda %25 - %20, 2001 sonunda %12 - %10, 2002 sonunda %7 - %5 olması hedeflenmiştir.
- Kamu harcamaları kısılacak, büyüme hızı arttırılacak, reel faiz oranları daha ılımlı bir düzeye getirilecekti.
- Özelleştirmeye hız verilecek, yapısal reformlar gerçekleştirilecekti. (Sosyal güvenlik, vergi politikası, bankacılık reformu)
- İlk 18 aylık süreçte enflasyon hedefine yönelik kur sepeti rejimi uygulanacaktı, ikinci 18 aylık dönem ise kademeli olarak genişleyen band rejimini içermekteydi.

EMP, üç temel unsur üzerine kurulmuştur;

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması,
- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası,
- Enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikasıdır.

Bu istikrar programının önceki dönemlerde hazırlanmış olan istikrar programlarından en önemli farkı süreli bir istikrar programı olması ve enflasyonla mücadele hedefleri ve stratejileridir. Uzun dönemden bu yana Türkiye’de yaşanan yüksek enflasyon göz önünde bulundurularak enflasyonun bir anda tek haneli oranlara indirilmesi yerine üç yıllık bir program ile tek haneye indirilmesinin daha gerçekçi olacağı kabul edilmiş ve bu üç yıl için aylık olarak enflasyon oranlarının ne olacağı belirlenmiştir. Daha önce yapılmış programlarda enflasyonun düşeceği hedeflenmesine rağmen bu düşüşün hangi zaman diliminde ve ne kadar olacağı tespit edilmemiştir.

EMP’da belirlenen hedeflere ulaşılması konusunda öncelikle para ve döviz kuru politikası kapsamında; TCMB, net iç varlıkları kontrol altında tutulması, bankanın sterilizasyona gitmemesi ve döviz girişine bağlı parasal genişleme ile faiz haddinin düşürülmesi, TL’nin döviz karşısında %20 oranında değer kaybetmesi, kur değişmelerinin enflasyon tahminine göre değil, enflasyon hedefine göre belirlenerek, nominal kur çapası uygulamasının 2001 yılı Temmuz ayna kadar devam ettirilmesi ve bu tarihten sonra dalgalı kura geçilmesi planlanmıştır. TCMB, 22 Şubat 2001 tarihine kadar programda belirlenen para ve döviz kuru politikasını sadakatle uygulamıştır (Şahin, 2006: 250).

Programın önemli bir ayağı kamu kesimi temel dengesinin iyileştirilmesidir. Bu amaçla maliye politikası çerçevesinde; öncelikle bazı vergi yasalarında değişiklikler yapılarak, sermaye gelirleri ve bazı servet unsurları vergilendirilmiştir. Buna ek olarak, cari harcamalarda ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılacak transfer harcamalarında, GSMH’ nin oranı olarak toplam %0,8 puanlık bir tasarruf yapılması ve kamu kesiminde maaş ve ücretlere yapılacak zammın, kira artışlarının ve KİT ürünlerindeki fiyat ayarlamalarının hedeflenen enflasyon oranı içinde tutulması planlanmıştır. Bu arada, kamu kesimi gelir-gider dengesinin iyileştirilmesi konusunda özelleştirme sonucunda elde edilecek gelirler, programın başarısı içinde oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir (Şahin, 2006: 251).

Son olarak, program kapsamında yapısal reform olarak gerçekleştirilmesi planlanan iyileşmeler şunlardır: Finansal sektörün yeniden düzenlenmesi, özelleştirme programı, sosyal güvenlik reformu, tarımsal destekleme reformu, yerel yönetimler reformu, finansal sektörün yeniden düzenlenmesi bağlamında bankacılık kesiminin yeniden yapılandırılması, sermaye yapısının güçlendirilmesi ve denetiminin uluslararası ilkelere göre yapılması, kamu bankalarının görev alanlarının tanımlanması ve görev zararlarının önlenmesi, bütçe içi ve bütçe dışı fonların, bir kaçı dışında tasfiye edilmesi (Şahin, 2006: 251).

Programın uygulama sonuçları değerlendirildiğinde; 2000 yılında enflasyon oranı son on dört yılın en düşük seviyesine çekilmesine karşılık, enflasyon hedefi tutturulamamıştır. Uygulama döneminde enflasyon oranında meydana gelen gerçekleşmenin, nominal döviz kurunda meydana gelen değişmeyi yaklaşık olarak 15 puan aşması, başlangıçta aşırı değerli olan reel döviz kurunu, daha da değerli hale getirmiştir. Bu gelişme iç talebi ve kısa vadeli borçlanmayı teşvik etmiş, cari işlemler açığını büyütüştür. Planlanan yapısal reformlar gerçekleşmemiş, özelleştirme programı, koalisyon ortakları arasındaki anlaşmazlık dolayısıyla tıkanmıştır. Yine EMP, çok yüksek Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ve iç borç servisinin olduğu bir ortamda uygulamaya konulduğundan, devlet uygulama döneminde borçlarını çevirmek için yüksek faizden borçlanmayı sürdürmüştür. Bu durum faizlerin yükselmesine ve enflasyon beklentilerinin aşağı çekilememesine neden olmuştur. Burada ekonomide sürüp giden ve krizi ağırlaştıran tüm yapısal sorunları saymayı gereksiz buluyoruz. Ancak, yaşanan sorunlar kamuoyunda yavaş yavaş programın başarısı konusunda kuşku olmasına neden olmaya başlamıştır. Bütün bu olumsuz gelişmelerin üstüne, IMF' nin programın uygulanması konusunda taahhüt etmiş olduğu kredinin 3. dilimini ertelemesi, yurt dışına sermaye çıkışlarının artmasına ve likidite sıkıntısının yoğunlaşmasına neden olmuştur. Likidite sıkıntısını, borsadan çekilen fonlar ve borsa endeksinin hızla düşmesi takip etmiştir. Bu arada bankacılık sistemi ciddi sorunlar yaşamaya başlamış, kamu bankalarının görev zararları çığ gibi büyümüştür. Bankalar 2000 Kasım krizinde faiz riski ile Şubat 2001 krizinde ise hem faiz hem de kur riski ile karşı karşıya kalmışlardır (Şahin, 2006: 253).

Finansal piyasalarda yaşanan bu olumsuz gelişmelere, devlet yönetiminde yaşanan gerilimde eklenince, EMP, kredibilitelerini büyük ölçüde kaybetmiş ve dövize olan talebi hızla arttırmıştır. Faizlerdeki hızlı yükseliş dövize olan talebi azaltmaya

yetmemiştir. Sonuç olarak TCMB rezervlerinde meydana gelen azalışlar ve faiz oranlarının ulaştığı yüksek seviyeler, MB'nın kur çıpasını terk ederek, kuru serbest dalgalanmaya bırakmasına neden olmuştur. Normal olarak program devam etseydi Temmuz 2001'de serbest dalgalanmaya bırakılacak olan döviz kuru, 22 Şubat 2001 tarihinde, dalgalanmaya bırakılmış ve bununla birlikte "Enflasyonla Mücadele Programı" sona ermiştir. 2000 yılı TEFE ve TÜFE oranları sırasıyla %32,7 ve %39 olarak hedeflenenin çok üstünde gerçekleşmiştir (Yıldırım, 2003: 95).

2.4.6. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan finansal krizler sonucunda terk edilmek zorunda kalınan EMP, hükümeti yeni bir ekonomi programı hazırlamaya itmiştir. İMF ile yapılan görüşmeler ve yapılan yeni stand-by anlaşması doğrultusunda hükümet, 14 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adı altında, oldukça geniş kapsamlı yeniden yapılanma ve reform programı açıklanmıştır. Önceki program gibi GEGP' da İMF'nin önerileri doğrultusunda hazırlanmış ve İMF'nin 18–20 milyar doları bulan dış kaynak desteğini arkasına almıştır (Şahin, 2006: 254).

Yeni programın temel amacı, kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eşanlı olarak bu duruma bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmaktır. Eski düzene dönmek artık gerçekten mümkün değildir. Bu doğrultuda (www.tcmb.gov.tr)⁶;

- Program, öngörülen hedeflere ulaşılması ve ekonominin yeniden yapılandırılması konusunda kesin bir siyasi taahhüdü ve desteği içermektedir.
- Kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin bir daha geri dönüşü olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.
- Bütün bunlarla, katlanılan fedakarlıkların boşa gitmesinin önlenmesi ve piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanması amaçlanmaktadır. Yeni program bu temel ilkeler çerçevesinde;

⁶ Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, www.tcmb.gov.tr, (19.11.2007)

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı biri biçimde sürdürmeyi,
- Bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırılmayı, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmayı,
- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirmeyi,
- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmeyi ve,
- Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmayı; kendisine alt hedefler olarak seçmiştir.

Programın 2001 yılı sonu itibariyle uygulama sonuçları ise şöyle olmuştur; 2001 yılında TEFE yüzde 88,5, TÜFE ise yüzde 68,5 ve büyüme oranı da yüzde -9,5 olarak gerçekleşmiştir. 1999 sonunda imzalanan 3 yıllık stand-by anlaşmasının süresi dolduğu için, 2002–2004 yıllarını kapsayan yeni bir stand-by anlaşması yapılmıştır. Bu yeni anlaşma ile Türkiye, faiz dışı fazlanın (FDF) GSMH'ya oranının üç yıl boyunca yüzde 6,5 olacağını taahhüt etmiştir. 2002 yılı enflasyon hedefi yüzde 35, 2003 yılı enflasyon hedefi yüzde 12 ve 2004 yılı enflasyon hedefi yüzde 8 olacaktır. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması tamamlanacaktır. İleri ki bir tarihte, enflasyon hedeflemesine geçilecektir (2006 yılında geçilmiştir).

2001 yılı, kriz dönemi olduğu için GEGP'yi 2002 yılından itibaren değerlendirmek daha doğru olacaktır. 2002 yılında, yüzde 35 olarak hedeflenen TÜFE, beklentilerin altında yüzde 29,7 olarak gerçekleşmiştir. TEFE ise yüzde 30,8 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık yüzde 5 olarak öngörülen büyüme hızı, yüzde 7,9 olmuştur. İhracat ise 36 milyar dolar olarak gerçekleşerek, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 69,9 olmuştur. Bütçe açığının GSMH'ye oranı yüzde 14,6 olarak gerçekleşmiştir. FDF'nin GSMH'ye oranı ise yüzde 4,3 olmuştur. KKBG'nin GSMH'ye oranı da yüzde 12,7 olmuştur.

2003 yılında TÜFE yüzde 18,4 ve TEFE yüzde 13,9 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranı ise yüzde 5,9 olmuştur. İhracat 47,3 milyar dolar olmuş, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise yüzde 68,1 olmuştur. Bütçe açığının GSMH' ye oranı

yüzde 11,2 olarak gerçekleşmiştir. FDF'nın GSMH'ye oranı ise yüzde 5,1'i bulmuştur. KKBG/GSMH oranı da yüzde 9,4'e düşmüştür.

2004 yılı enflasyon oranları TÜFE'de yüzde 9,3 ve TEFE'de 13,8 olmuştur. Büyüme hızı rekor sayılabilecek düzeyde, yüzde 9,9 olarak gerçekleşmiştir. İhracat 63,1 milyar dolar olmuş ve bir önceki yıla göre, yaklaşık yüzde 34 oranında artmıştır. Fakat ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 64,8'e düşmüştür. Bütçe açığının GSMH'ye oranı 7,1'e düşmüş, FDF/GSMH ise yüzde 6,1 olarak gerçekleşmiştir. KKBG/GSMH oranı ise yüzde 5,9'e gerilemiştir.

2005 yılında TÜFE yüzde 7,7'ye düşerken, TEFE ise yüzde 2,66'a gerilemiştir. Büyüme oranı ise yüzde 5,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. İhracat 73,4 milyar dolar yükselirken, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 63'e gerilemiştir. Bütçe açığı GSMH'nin yüzde 2'ine düşmüş, FDF/GSMH ise yüzde 7,4 olarak gerçekleşmiştir. KKBG / GSMH'ya oranı yüzde 3,6'ya düşmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME – İŞSİZLİK İLİŞKİSİ

3.1. Büyüme –İşsizlik İlişkisi Üzerine Teorik Yaklaşımlar

Büyüme hızları devamlı ve sürekli artış gösteren toplumlarda işsizlik sorununun olmaması gerekmektedir. Fakat işsizlik sorunu çok boyutlu bir konu olması nedeniyle sadece ekonomide büyüme ile ilişkilendirmek veya tek başına işsizlik sorununu ele alıp çözümlenmeye çalışmak ekonomik politika yanlışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle iktisat politikası modellerinde işsizlik tek başına analiz edilmemekte ve çözümlenmemektedir (Göktaş Yılmaz, 2005: 64).

Arthur Okun, İkinci Dünya Savaşı döneminde ABD ekonomisi için doğal işsizlik oranı olarak kabul edilen %4 işsizlik oranını aşan her %1'lik artışın reel GSYİH'yi %3 oranında azalttığı sonucuna varmıştır. Arthur Okun'un büyüme ile işsizlik oranı arasında bulmuş olduğu bu ilişki, kendisinden sonra yapılan diğer çalışmalarla da kanıtlanmış ve bu ilişki Okun Kanunu olarak adlandırılmıştır (Demir ve Bakırcı, 2005: 3).

Freeman (2000), ABD ekonomisinde 1957–1997 dönemi için, bölgesel ve ulusal düzeyde yıllık ve üçer aylık verileri kullanarak Okun Kanunu'nun test etmiştir. Yüksek dalgalanma gösteren ve oto korelasyon olan elemanın bozucu etkisini önleyen “bandpas filtre” ile “kuadratik trend” teknikleri kullanılarak yapılan araştırmanın sonucuna göre; büyüme oranındaki doğal büyüme oranını aşan yaklaşık her %2'lik artışın işsizlik oranını %1 oranında azalttığı görülmüş, dolayısıyla büyüme ile işsizlik arasındaki Okun Kanunu ilişkisi doğrulanmıştır (Demir ve Bakırcı, 2005: 3).

Harris ve Silverstone (2001), OECD üyesi yedi ülkeyi kapsayan ve aşağı ve yukarı doğru sapmaların hesaba katıldığı “asimetrik hata düzeltme modelini” kullanarak yapmış oldukları çalışmada, büyüme ile işsizlik oranı arasında, Kanada dışındaki diğer ülkeler için uzun dönemli bir ilişki bulunduğunu, uzun dönemli bu ilişkiden sapılması durumunda yeniden dengeye ulaşılması konusunda da ülkeler arasında farklılıkların bulunduğunu tespit etmişlerdir (Demir ve Bakırcı, 2005: 3).

Sögner ve Stiassny (2000), OECD üyesi 15 ülkeyi kapsayan bir çalışma yapmışlardır. Yapmış oldukları bu çalışmada, GSYİH'daki değişmelere işsizliğin göstermiş olduğu tepkinin, analize alınan ülkeler arasında önemli farklılıklar

gösterdiği sonucuna varmışlardır. Şöyle ki; İsviçre, Almanya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Japonya, Hollanda, Norveç ve İsveç'te, Okun Kanunu'ndan önemli sapmaların olduğu, Avusturya, Belçika, Kanada, İtalya ve ABD için Okun ilişkisinin daha istikrarlı olduğu ortaya çıkmıştır. Emek arz ve talebinin büyümenin fonksiyonu olduğu düşünülerek, Okun Kanunundaki değişme arz ve talep yanlı değişmelere bağlanmıştır. Pek çok ülke için Okun katsayılarındaki değişmelerin, emek talebinin GSYİH'daki sapmalara karşı artan tepkisinin neden olduğu ileri sürülmüştür (Demir ve Bakırcı, 2005: 3).

Izyumov ve Vahaly (2001), eski planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş yapan 25 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, söz konusu ülkeleri reform öncüsü (AB'ye üyelik sürecindeki 10 ülke) ve reform tembeli ülkeler diye iki gruba ayırmışlardır. 1991–1994 ve 1995–2000 dönemleri olmak üzere iki dönem için yapmış oldukları çalışmanın sonucunda; reform öncüsü ülkelerde her iki dönem için de Okun İlişkisi'nin doğrulandığını, reform tembeli ülkeler için ise, savaştan etkilenen ülkelerin analiz dışı bırakılması durumunda sadece ikinci dönem aralığı için Okun İlişkisi'nin doğrulandığı sonucuna ulaşmışlardır (Demir ve Bakırcı, 2005: 4).

3.2. Türkiye'de Büyüme-İşsizlik İlişkisini Açıklayan Çalışmalar ve Elde Edilen Sonuçlar

Türkiye'de büyüme ile işsizlik oranları arasındaki ilişkinin açıklanmasına yönelik yapılan çalışma sayısı oldukça yetersizdir. K.Yıldırım ve D. Karaman (2003), Türkiye'de 1975–1995 dönemi için büyüme ile işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik bir çalışma yapmışlardır. Elde ettikleri sonuca göre; dönemin trend büyüme oranı olan %4,3'ü aşan her %1'lik bir büyümenin işsizlik oranını %0,13 oranında azalttığı ve bazı yıllarda yüksek oranlı büyümeye rağmen işsizlik oranının arttığı, bazı yıllarda ise bunun tam tersi olduğunu gözlemlemişlerdir (Demir ve Bakırcı, 2005: 4).

Gürsel vd. (2002), Türkiye'de 1992–1997 dönemini kapsayan çalışmalarında, büyüme oranındaki %1'lik bir artışın tarım dışı sektörde istihdamı statik modelde %0,425 dinamik (uzun dönemli) modelde ise %0,285 oranında arttırdığı sonucuna varmışlardır. İstihdam artışı işsizliği azaltacağından, elde edilen sonuçların Okun Kanunu'nda öngörülen ters ilişkiyi zayıfta olsa doğruladığı görülmektedir (Demir ve Bakırcı, 2005: 4).

O. Demir ve F. Bakıcı (2005), Türkiye’de büyüme ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi Okun Kanunu çerçevesinde, üç farklı yöntemle (ortalama, trend ve içselleştirme) elde edilen doğal büyüme oranlarını kullanarak test etmişlerdir. 1988–2004 dönemini kapsayan çalışmalarından elde ettikleri sonuçlar; her üç yöntemle elde edilen Okun denklemlerinin, büyüme – işsizlik ilişkisini açıklama gücünün birbirine çok yakın ve aynı zamanda çok zayıf olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan büyüme ile işsizlik oranı arasındaki ilişkinin zayıf olmasını, nüfus artışı, kırdan kente göç ve ev kadınlarının iş hayatında gittikçe daha çok rol alması gibi istihdamı ve işsizliği birlikte arttıran güçlü baskıların olmasına bağlamışlardır.

Ö. Göktaş Yılmaz (2005), Türkiye’de (1978–2004), büyüme ile işsizlik oranları arasındaki ilişkinin yönünü, Granger ve Hsiao’nun nedensellik testleri yardımıyla araştırmıştır. Yapılan araştırmada; Türkiye ekonomisinde büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı, sadece işsizlik oranından büyüme oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye ekonomisinde işsizlik, ekonomik büyümeyi belirleyen faktörler arasında yer almakta fakat ekonomik büyümenin yüksek veya düşük oranda gerçekleşmesi işsizliğin oluşmasında veya işsizliğin önlenmesinde her hangi bir etkiye sahip bulunmamaktadır.

3.3. Türkiye’de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik

Türkiye’de işgücü piyasası 1980 yılından başlayarak ortaya çıkan değişmeler esas alınarak incelendiğinde, 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan yapısal uyum programları ile birlikte işgücü piyasasında önemli değişimlerin olduğu görülmektedir. 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte devlet, özelleştirme uygulamaları ile yerli ve özellikle yabancı sermayenin teşvik edilmesi yoluyla sanayi ve hizmetler sektörünün geliştirilmesi yolunda politikalar izlemiştir. Bu durum devletin ekonomik hayattaki ve işgücü piyasası üzerindeki düzenleyici etkisinin azalması ve dolayısıyla işgücünün korunmasından vazgeçilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu süreçte benimsenen liberal ekonomik politikaların uygulamaya konulması sonucu, Güney ülkelerinin çoğunda olduğu gibi Türk işgücü piyasasında karşılaştırmalı üstünlük ucuz işgücüne dayandırılmıştır.

Sağlıklı ve etkin bir işgücü piyasası, sürdürülebilir büyüme ve refah açısından vazgeçilmez bir ön koşuldur. Bu açıdan işgücü piyasasının yapı ve niteliklerinin bilinmesi ve bu yapı ve niteliklerin geliştirilmesine yönelik politikaların

oluşturulması önemlidir (Türkan, 2005: 6). Türkiye ekonomisinde işgücü ile ilgili bilgiler genel olarak TÜİK tarafından gerçekleştirilen “Hanehalkı İşgücü Anketi” sonuçlarına dayandırılmaktadır. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde Türkiye’de işgücü piyasasının özellikleri ile birlikte istihdam ve işsizliğin boyutları hakkında önemli sonuçlara ulaşılabilmektedir.

3.3.1. Türkiye’de Nüfusun Genel Özellikleri

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye’de 1980 yılında 44. 737 bin olan nüfus, 1990 yılında 56.473 bine, 2000 yılında 67.804 bine ve 2005 yılında ise ülkemizde nüfus 72.065 bine ulaşmıştır.

Türkiye’de nüfusun gelişimine bakıldığında; 1980’li yıllarda %2,4 olan nüfus artış hızının, 1990’larda %1,8’e ve 2000–2005 döneminde ise %1,4’e düşmesi dikkat çekicidir. TÜİK tarafından yapılan araştırmaya göre, Türkiye’de nüfus artış hızı ilerleyen yıllarda daha da düşeceğini tahmin etmektedir. Nüfus artış hızındaki bu azalmanın en önemli nedeni olarak kırdan kente doğru gerçekleşen göçler ve kentsel alanlarda genel nüfus artış hızındaki gerilemeler gösterilmiştir⁷.

Türkiye’de nüfusun yaş ortalamasına bakıldığında, 1975 yılında 19,46, 1980 yılında 19,88, 1985 yılında 20,91, 1990 yılında 22,21 ve 2000 yılında 24,83 olduğu görülmektedir. Ayrıca 2000 yılında kadınlar için yaş ortalaması 25,30 iken erkekler için 24,41’dir. Türkiye’de nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında ise 12 yaş üstü nüfusun 1980’li yıllardan bu tarafa hızlı bir artış gösterdiği dikkat çekmektedir. 1980 yılında 0–14 yaş arası nüfus 17,5 milyon, 15–64 yaş arası nüfus 25 milyon ve 65 yaş üstü nüfus 2,3 milyon iken, 2005 yılında 0–14 yaş arası nüfusun 20 milyona, 15–64 yaş aralığındaki nüfusun 46,5 milyona ve 65 yaş üstü nüfusun 4,8 milyona yükseldiği görülmektedir. Bu rakamlara bakıldığında Türkiye’de genç nüfusun işgücü piyasasının temel özelliklerinden birini oluşturduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Türkiye gibi iş gücünün tarım ağırlıklı bir yapı gösterdiği ülkelerde genç nüfusun ücretsiz aile çalışanı olarak istihdam edildiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla tarımda çalışanların yıllar itibariyle azalma eğilimine girdiği Türkiye gibi ülkelerde, kentsel alanlardaki işsizlik baskılarının yoğunlaşması kaçınılmaz olmaktadır⁸.

Türkiye’de nüfusun genel özellikleri ile ilgili gözden kaçırılmaması gereken diğer bir nokta ise 15 ve daha yukarı yaştaki çalışma çağındaki nüfusun işgücüne katılım

⁷ TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı, İstatistik Göstergeler 1923–2005, 2005, (16.10.2007)

⁸ TÜİK, Türkiye İstatistik Göstergeler: 1923–2005, www.tuik.gov.tr 2005, (16.10.2007)

oranlarıdır. 2005 yılı itibariyle Türkiye’de toplam işgücü miktarı 24 milyon 585 bin kişidir ve işgücüne katılma oranı % 48,3 olarak gerçekleşmiştir. Bunun anlamı, çalışabilecek yaştaki her 100 kişiden ancak 48 kişinin çalışmakta veya iş aramakta olduğudur. Bu oran OECD ülkelerinin oldukça gerisinde kalmaktadır. 2002 yılında OECD ülkelerinde ortalama % 71,1 olan işgücüne katılma oranı ABD’de % 76,1, Japonya’da % 78’dir (TÜSİAD, 2004: 29). Türkiye’de işgücü kaynağının yaklaşık yarısı işgücüne katılmaktadır ve bu da insan gücü kaynağının verimli kullanılmadığını göstermektedir. Etkin nüfus ya da bunun bir göstergesi olan işgücüne katılım oranları sürekli düşmektedir ve 1988 yılında % 57,5 olan bu oran, 2005’de % 48,3’e inmiştir. Düşük ve giderek azalan işgücüne katılım oranları, Türkiye’de üreten kesimin giderek daha fazla kişiyi geçindirmek zorunda kalması ve üretime katılım sonucu elde edilen gelirin de daha fazla kişi arasında paylaşılması anlamına gelmektedir.

İşgücüne katılma oranını ülkeler arasında farklılaştıran etkenler ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına bağlı olarak değişmektedir. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, işgücüne katılma oranının düşmesinin sebepleri arasında erken emeklilik, gençlerin okulda daha uzun süreler okumaları ve yüksek öğrenime daha fazla sayıda girmeleri gösterilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de işgücüne katılma oranının düşük olması, enformel sektörün yaygın olmasına, ücretsiz aile işçiliğinin ve kendi hesabına çalışmanın önemli ölçüde sürdürülmesine ve sosyo-kültürel nedenlerden dolayı kadınların bir işte çalışmalarının engellenmesine de bağlanabilmektedir⁹

Türkiye’de yetişkin nüfusun (15 yaş ve üzeri) okuma-yazma oranlarına bakıldığında ise; 1980 yılında toplam 27 milyon 303 bin kişiden 17 milyon 907 bininin okuma yazma bildiği, 9 milyon 384 bininin ise okuma yazma bilmediği görülmektedir. 2000 yılına gelindiğinde ise toplam 47 milyon 584 bin olan yetişkin nüfusun 41 milyon 149 bininin okuma yazma bildiği geriye kalan 6 milyon 424 bin kişinin ise okuma yazma bilmediği görülmektedir. Rakamlar göz önüne alındığında yetişkin nüfusun okuma yazma oranında hızlı bir yükselişin yaşandığını ama yinede yeterli seviyeye ulaşamadığı görülmektedir.

Yine Türkiye’de “15–64” yaş grubundaki her 100 kişi için “0–14” ve “65 ve yukarı” yaş grubundaki kişi sayısını gösteren “yaş bağımlılık oranına” bakıldığında ise; 1980 yılı için toplam yaş bağımlılık oranının % 78,12 olduğu görülmektedir. Bunun %69,67’sini genç bağımlılık oranı (0–14 yaş), geriye kalan %8,45’ini de yaşlı

⁹ VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, www.dpt.gov.tr, (20.11.2007)

bağımlılık oranı (65 ve üzeri yaş) oluşturmaktadır. 2000 yılına gelindiğinde ise toplam yaş bağımlılık oranı %55,10 olarak gerçekleşmiştir. Bunun %46,27'sini genç bağımlılık oranı geriye kalan %8,83'ünü ise yaşlı bağımlılık oranı oluşturmaktadır. Türkiye'de yaş bağımlılık oranının hem toplamda hem de genç yaş grubunda sürekli azalması olumlu bir gelişme olarak gösterilebilir.

3.3.2. İstihdam

Türkiye'de, 2005 yılı itibariyle çalışma yaşındaki nüfusu oluşturan 50 milyon 826 bin kişiden, 22 milyon 46 bin kişi istihdam edilmektedir. Toplam istihdamın 16 milyon 346 binini erkekler oluştururken 5 milyon 700 binini de kadınlar oluşturmaktadır.

Bununla beraber, istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında 80'li yıllarda sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payı %11,6 iken 90'lı yıllarda artarak %13,3 ve 2005 yılında ise %18,43'e çıkmıştır. Aynı şekilde tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı 80'li yıllarda %60 iken daha sonraki yıllarda azalarak 90'lı yıllarda %53,7'ye, 2005 yılında ise % 32,67'ye gerilemiştir. Hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payı ise 80'li yıllarda %23 iken daha sonraki yıllarda hızla artarak 90'lı yıllarda %27,9'a, 2005 yılında ise %43,9'a yükselmiştir. Sektörel istihdam oranlarına bakıldığında, gelişmiş ülkelerde yüzde 3–4 düzeyinde olan tarım sektörünün payının Türkiye'de çok yüksek olduğu görülmektedir. Aynı şekilde gelişmiş ülkelerde toplam istihdam içinde yaklaşık %70'lerle en büyük paya sahip olan hizmetler sektörünün ise Türkiye'de toplam istihdama olan katkısının yıllar itibariyle arttığı, ancak yinede istenilen seviyede olmadığı dikkati çekmektedir.

Tablo 3.1.: Türkiye’de İşgücü Piyasasının Özellikleri: 1990–2005

Yıllar	Aktif Nüfus (15+) (Bin Kişi)	Aktif Nüfus Artış Oranı (%)	Toplam İşgücü (Bin Kişi)	Toplam İstihdam (Bin Kişi)	İstihdam Oranı (%)	İstihdam Artış Oranı (%)
1990	35.601	3.7	20.150	18.539	52.1	-
1991	36.229	1.7	20.684	19.022	52.5	2.6
1992	37.149	2.5	20.815	19.085	51.4	0.3
1993	37.923	2.1	19.772	18.047	47.6	-5.4
1994	38.816	2.3	21.176	19.401	50.0	7.5
1995	39.797	2.5	21.500	19.893	50.0	2.5
1996	40.791	2.4	21.803	20.387	50.0	2.5
1997	41.808	2.4	21.824	20.362	48.7	-0.1
1998	42.820	2.4	22.399	20.872	48.7	2.5
1999	43.820	2.3	23.187	21.413	48.9	2.6
2000	44.756	2.1	22.006	20.557	46.0	-3.9
2001	45.704	2.1	22.396	20.492	44.6	-0.1
2002	46.650	2.0	22.825	20.403	43.5	-0.8
2003	48.912	4.8	23.640	21.147	43.2	1.3
2004	49.906	2.0	24.289	21.791	43.6	3.0
2005	50.826	1.8	24.565	22.046	43.4	1.1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı işgücü anketi sonuçları, Türkiye İstatistik Göstergeler: 1923–2005, s:156

3.4. Türkiye’de İşsizliğin Boyutu ve İşsizliğin Nedenleri

Türkiye, hızla artan nüfusa istihdam olanakları yaratamamaktan kaynaklanan bir işsizlik sorunu ile karşı karşıyadır. Diğer bir ifade ile Türkiye’de işsizlik, ekonomik kalkınma süreci içinde hızlı nüfus artışı ve kentleşmenin beslediği işgücü ve arz - talep arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Türkiye’de işsizliğin genellikle istihdam içinde farklı şekiller almak suretiyle, düşük gelir, fakirlik, çalıştığı halde asgari gelirden yoksun ve milli gelire katkı yapmayan yapay istihdam biçimleri şeklinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Uyar, 2005: 73).

Bununla birlikte, sanayileşmede istenilen düzeye ulaşamaması, tarım toplumu niteliğinin belli ölçüler içinde ağırlığının sürmesi ve hızlı artan genç nüfusun istihdamı sağlayacak yatırımların yapılmaması gibi nedenlerle işsizlik yapısal bir nitelik taşımaktadır. Türkiye’de işsizliğin bu yönü ile faktör dengesizliğinden kaynaklandığı söylenebilir (Uyar, 2005: 73).

Türkiye’de işsizliğin daha çok tarım dışı sektörlerde yüksek oranda olması dikkat çekicidir. Türkiye’de kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçiliğinin yaygın olması bu durumu açıklamaktadır. Diğer taraftan son yıllarda, tarım sektöründe yaşanan değişim süreci içinde tarım sektöründe faaliyet gösteren işgücü miktarı aynı

kaldığı halde, bu sektördeki işgücü fazlası hızlı kentleşmenin de etkisiyle tarım dışı alanlara doğru hızla kaymaktadır. Kentlerde, tarıma benzer şekilde sanayi sektöründe bir artış görülmeksizin kentleşen nüfusun hizmet sektörlerinde kayıt dışı istihdam şekline dönüştüğü görülmektedir.

Kayıt dışı ekonomi ile yakından ilişkili olan kayıt dışı işsizlik olgusu, Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisidir. Türkiye'de ve dünyada yaşanan ekonomik ve sosyal olayları, kayıt dışı işsizliğin başlıca nedenleri arasında saymak mümkündür. Bununla birlikte, artan nüfus ve kentleşme olgusu, eve iş verme, taşeronlaştırma, işçi ve işveren üzerindeki istihdamla ilgili mali yükümlülüklerin yüksekliği ve ücretten yapılan kesintiler, sendikalı işçi sayısının giderek azalması, SSK'nın örgüt yapısından kaynaklanan sorunlar informel işsizliğin yaygınlaşmasında rol oynayan diğer unsurlardır (Yüceol, 2005: 126).

Türkiye'de işsizlik açısından önem taşıyan bir başka konu ise, gizli işsizliktir. Özellikle tarım sektöründeki istihdamın önemli bir kısmı, üretime katılıyor gözükmekle birlikte, bunların üretimden çekilmesi durumunda üretim miktarının değişmeyeceği belirtilmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu insanlar sanayi sektörü tarafından kentlere çekilerek massedilmekte iken Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise sanayi üretimindeki artış eğilimi bunu başaracak ölçüde gelişme gösterememektedir (Uyar, 2005: 74).

Gelişmiş ülkeler ile Türkiye arasında işsizlik açısından önemli farklılıklardan birisiden işsizlerde eğitim düzeyi yüksek iken, eksik istihdamdakilerde¹⁰ eğitim düzeyinin düşük olmasıdır. Türkiye'de işsizlik oranının gelişmiş ülkelere farklı olarak düşük bir düzeyde olmasının nedeni, ilk kez iş arayanların sayısının yüksek ve mevcut iş imkanlarının doyurucu olmaktan uzak olmasıdır. Diğer taraftan Türkiye'de işsizlikle ilgili rakamların gerçeği yansıtmadığı konusu sürekli tartışma konusu olmuştur. Bunun en önemli nedeni Türkiye'de, gelişmiş ülkelere olduğu gibi

¹⁰ İşsizlik oranının özellikle tarımda istihdam edilenlerin çoğunun kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olduğu Türkiye'de, işgücü durumunun değerlendirilmesinde yeterli bir gösterge olmadığı düşüncesi, eksik istihdam sorununu ön plana çıkarmaktadır. Eksik istihdamın ölçülmesinde şu anda DEİ'nin kullandığı iki ayrı grup vardır. Birinci gruptakiler, "görülebilir eksik istihdam" olarak kabul edilmekte ve referans döneminde, ekonomik nedenlerle 40 saatten daha az süre çalışıp mevcut işinde ya da ikinci bir işte daha fazla süre çalışmaya müsait olan kişiler ele alınmaktadır. İkinci gruptakiler, "görülemeyen eksik istihdam" olarak kabul edilmekte ve mevcut işinden elde ettiği gelirin azlığı ya da kendi mesleğinde istihdam edilmediği gibi nedenlerle mevcut işini değiştirmek istediğini ya da ikinci bir iş aradığını bildiren kişilerdir. Burada "görülebilir işsizlik kavramı" istatistiksel bir kavram olarak görülürken, "görülemeyen işsizlik kavramı" analitik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüceol, 2005: 123).

işsizlik sigortası uygulamasının etkin bir şekilde hayata geçirilememiş olmasıdır (Uyar, 2005: 74).

Tablo 3.2.:Türkiye’de İşsizlik ve Eksik İstihdam (1990–2005)

Yıllar	Sivil İstihdam (Bin Kişi)	İşsiz (Bin Kişi)	İşsizlik Oranı (%)	Eksik İstihdam (Bin işi)	Eksik İstihdam Oranı (%)	İşsiz+Eksik İstihdam nedeniyle atıl bulunan işgücü oranı (%)
1990	18,539	1,612	8,0	1,309	6,5	14,5
1991	19,288	1,723	8,2	1,513	7,2	15,4
1992	19,459	1,805	8,5	1,748	8,2	16,7
1993	18,500	1,815	8,9	1,568	7,7	16,6
1994	20,006	1,871	8,6	1,856	8,5	17,1
1995	20,586	1,700	7,6	1,568	7,0	14,6
1996	21,194	1,503	6,6	1,539	6,8	13,4
1997	21,204	1,551	6,8	1,398	6,1	12,9
1998	21,779	1,607	6,9	1,449	6,2	13,1
1999	22,048	1,830	7,7	2,164	9,1	16,8
2000	21,581	1,497	6,5	1,591	6,9	13,4
2001	21,524	1,967	8,4	1,404	6,0	14,4
2002	21,354	2,464	10,3	1,297	5,4	15,7
2003	21,147	2,493	10,5	1,143	4,8	15,3
2004	21,791	2,498	10,3	995	4,1	14,7
2005	22,046	2,520	10,3	817	3,3	13,6

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, s.156, 2005

Tablo 3.2.’de 1990–2005 yılları arasındaki işsizlik ve eksik istihdamdaki gelişmeler gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde, 1990’lı yıllarda işsizlik oranlarına ve işsiz sayılarındaki artışların devam ettiği, işsizliğin de bir sorun olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu veriler Türkiye’de işsizlik sorununun kendisini açık işsizlik yanında, eksik istihdam şeklinde gösterdiği yönündeki görüşleri doğrulamaktadır.

2004 Aralık ayında yayınlanan İLO “Dünya İstihdam Raporu 2004–2005” ve 15 Şubat 2005 yayınlanan “Küresel İstihdam Eğilimleri Raporu” küresel boyutta işsizlik oranının 2004 yılında %6,3’ten %6,1’e gerilemesine rağmen hala tüm ülkeler için ciddi bir sorun olmaya devam ettiğini vurgulamaktadır (Aslantepe, 2005: 1).

Küresel İstihdam Raporu açısından Türkiye’de istihdam ve işsizlik durumuna baktığımızda, özellikle son iki yıldır gelişmelerin AB de gözlenen gelişmelere benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. 2004 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan %9,9 oranındaki rekor büyümeye karşılık, işsizlikte istenen azalmanın sağlanamadığı görülmektedir (Aslantepe, 2005:1). Devlet İstatistik Enstitüsü’nün Eylül 2005 dönemi verilerine göre toplam nüfusumuz 71.469 bin olup, bu nüfusun 44.166 bini kentlerde,27.303 bini kırsal kesimde yaşamaktadır. İşgücüne dahil nüfus 25.015 bin

olup, bu nüfusun 22.721 bini istihdam edilmekte, 2.294 bini ise işsiz durumundadır. İşgücüne katılma oranı % 49,3 olup, bunun da % 44,8' i istihdam edilmiştir. Tarım dışında işsizlik oranı % 12,5, genç nüfusta ise % 17,6'dır (Özgen, 2006:1).

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "işgücüne dahil olmayanlar" rakamına eklediği 1,7 milyon, iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olan 1,7 milyon kişi ile iş bulamadıklarından mevsimlik çalışan 1 milyon kişi de işsiz sayısına eklendiğinde, işsiz sayısı 5,4 milyona oranı %20,6' ya yükseliyor.

Türkiye genelinde, kentlerde ve kırsal bölgelerde işsizlik oranları farklıdır. İşsizlik kentlerde yüksek seyretmektedir. Genç ve eğitilmiş işsizlerin durumları ayrı bir önem arz etmektedir. Üniversite veya yüksekokul mezunu olup, sayıları 1 milyona yakın genç iş beklemekte; ayrıca zeki, başarılı, dalında söz sahibi gençlerimiz yurt içinde istihdam olanağı bulamadıklarından yurt dışına yönelmektedir.

2004 yılı SSK İstatistik Yıllığı ülkemiz genelinde sosyal güvenlik kurumlarına tabi çalışan nüfusun yaklaşık 12.878 bin olduğunu gösteriyor. Bu rakamın çalışma çağındaki nüfusa oranı % 26 olup, her 4 kişiden birinin çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca aktif/pasif oranının da 2 civarında seyrettiğini biliyoruz. Bu da düşük bir orandır. Toplam nüfusu dikkate aldığımızda çalışan nüfusun 12 milyon civarında olması ise 6 kişiden birinin bir iş sahibi olduğu gerçeğini karşımıza çıkarıyor.

İstatistiği veriler, ülkemizde işsizliğin hangi boyutlarda olduğunu, çözümünü zorunlu sorunlar arasında ilk sırada yer aldığını, sorunun beklemeye tahammülü olmadığını, çözümün de sadece kamudan beklenemeyeceğini bu konuda inisiyatif sahibi her kişi ve kuruma büyük sorumluluklar düştüğünü ortaya koyuyor. Ayrıca sorunun toplumumuzun sosyal dokusunu etkileyen yanları da mevcuttur (Özgen, 2006:1).

3.5. Türkiye'de İşsiz Nüfus ve İşsiz Nüfusun Bazı Özellikleri

Türkiye'de 15 -65 yaş grubu arasındaki nüfus miktarı aktif nüfus olarak kabul edilmekte ve bunlardan ev hanımı, öğrenci, emekli, irad sahibi, yaşlı veya hasta, mevsimlik çalışan vb. dışındakiler işgücünü meydana getirmektedirler. Türkiye'de 2005 yılı itibariyle toplam işgücü 24 milyon 565 bin ve bunlar içinde işsizlerin sayısı 2 milyon 520 bin kişidir. İşsiz nüfusun işgücüne oranı (İşsizlik oranı) ise %10,3 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de kırdan kente göçlere bağlı olarak işsizlerin sayısında önemli artışlar olmuştur. 1990’lı yıllara kadar çeşitli nedenlerle yüksek düzeyde olan işsizlik oranı, 1990’lı yıllardan sonra azalma eğilimine girmiş olsa da, yaşanan ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar yüzünden tekrar yükselme eğilimine girmiştir (Yılmaz, 2005: 45).

Türkiye’de işsiz nüfusla ilgili başka bir olayda yurt dışına doğru yaşanan insan göçüdür. Başta Almanya olmak üzere çok sayıda Avrupa ülkesine çok sayıda insanımız çalışmak amacıyla göç etmek zorunda kalmışlardır.

Türkiye’de işsiz nüfusun özelliklerine baktığımızda ise; 15 ve yukarı yaşlardaki nüfusun cinsiyete göre dağılımı %50,2 kadın, %49,8 erkek gibi birbirine çok yakın olmakla birlikte, işsiz nüfusun %75,5’ini erkekler oluşturmaktadır. Bu durum çalışma yaşındaki kadın nüfusun önemli bir kısmının ev hanımı olması nedeniyle iş gücüne katılma oranının düşüklüğü ile yakından alakalıdır. Türkiye’de çalışma yaşında olmakla birlikte iş gücüne dahil olmayan nüfus içinde en büyük bölümü ev hanımları oluşturmaktadır. İş gücüne katılan erkek ve kadın nüfusta işsizlik oranları 2005 yılı itibariyle %10,3 ile birbirine eşittir (Yılmaz, 2005: 47).

Diğer taraftan Türkiye’de işsiz nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına baktığımızda en kalabalık yaş grubunun 20–24 yaş grubu olduğunu ve bunu sırasıyla 15–19 ve 25–29 yaş gruplarının izlediği görülmektedir. Bu üç grubun toplamı yani 15–29 yaşları arasında bulunanların işsiz nüfusun %62’sini oluşturduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Türkiye’deki işsizlik sorunu bir “genç işsizlik” sorunudur ve bundan dolayı da bir kat daha önem arz etmektedir.

Türkiye’de işsizlerin eğitim düzeylerine bakıldığında büyük bir kısmının ilkokul mezunu (2005 yılı itibariyle: toplam 2520 bin işsiz kişinin 60 bini okuryazar olmayan, 98 bini okuryazar olduğu halde bir ilkokul bitirmeyen, 955 bini ilkokul mezunu, 412 bini orta ve dengi meslek okulu mezunu, 402 bini lise mezunu, 306 bini lise ve dengi meslek okulu mezunu ve 287 bini de yüksekokul ve fakülte mezunu) olduğu görülür.

Tablo 3.3.’de gösterilen TUİK, hane halkı işgücü anket sonuçlarına (2005) bakıldığında, vasıflı diye nitelendirebileceğimiz, ortaokul ve lise dengi meslek okulları ile üniversite mezunlarının mesleki eğitim almış işsizlerin, toplam işsizlerin %40’ını oluşturdukları, geriye kalan %60’ının ise mesleki eğitim almamış vasıfsız kişilerden oluştuğu görülecektir.

Tablo 3.3.: Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre İşsiz Nüfus: 1988–2005 Yılı Rakamları. (Bin Kişi)

Yıl	Toplam	Okuryazar olmayanlar	Toplam	Okuryazar olup bir okul bitirmeyenler	İlkokul	Orta ve dengi meslek okulu	Lise	Lise ve dengi meslek okulu	Yüksekokul Fakülte
1988	1639	121	1518	88	769	221	267	86	87
1989	1708	161	1547	105	861	177	251	86	67
1990	1611	132	1479	72	804	192	254	85	73
1991	1722	90	1632	64	912	216	258	100	83
1992	1805	77	1728	77	923	209	316	104	99
1993	1815	64	1752	66	937	219	347	81	102
1994	1870	71	1799	75	912	239	365	105	104
1995	1699	61	1639	46	794	236	350	125	90
1996	1504	46	1458	31	654	188	353	129	103
1997	1552	33	1520	25	620	224	373	164	115
1998	1606	43	1563	35	626	212	401	140	151
1999	1829	45	1784	34	791	241	409	157	155
2000	1497	68	1429	42	628	191	273	151	144
2001	1967	60	1907	46	891	256	336	214	164
2002	2464	79	2385	44	1091	329	374	280	267
2003	2493	113	2380	64	1113	331	339	243	290
2004	2498	57	2441	59	972	364	427	303	316
2005	2520	60	2460	98	955	412	402	306	287

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, s.161, 2005

3.6. Türkiye’de İstihdam ve İşsizlikle Mücadele Politikaları

1970 sonrasında siyasi istikrar, ekonomik büyüme, tam istihdam, güçlü sosyal güvenceler ve ulusal dayanışma üzerine kurulu model köklü değişim geçirirken, sermaye ile işgücü arasındaki tarihsel uzlaşma sarsılmış, tam istihdam, sosyal koruma ve eşitsizliğin azaltılması hedeflerinin gerçekleştirilmesi zorlaşmış ve belki de hedef olmaktan uzaklaşmıştır. İstihdamı etkileyen başlıca unsurlar, hızlanan teknolojik gelişme, düşük ve orta vasıflı imalat sanayi işlerinin azalması ve yoğunlaşan uluslararası ticaret ve rekabettir. Kuşkusuz sanayi ötesi dönüşüm ve küreselleşme de istihdamı etkileyen bu unsurların etkileşimini hızlandırmaktadır (Selamoğlu, 2004).

Ekonomik büyüme, üretim kaynaklarının tam ve etkin kullanımını gerektirir. Dolayısıyla tüm aktif işgücünün etkin bir şekilde istihdam edilmesi gerekmektedir. İşsizlik ise üretimin temelinde yer alan en önemli kaynağın israf edilmesi anlamını taşımaktadır. Toplumda işsiz olanlar, milli gelire hiçbir katkısı olmadan milli gelirin bölüşümünden pay almaktadırlar. Diğer bir ifadeyle işsizlik, istihdam üzerinde ağır

bir yük oluşturmaktadır. Dolayısıyla da işsizlik, mücadele edilmesi gereken en önemli sorunların başında gelmektedir.

İşsizlikle mücadele, ekonomik büyüme ve teknolojik gelişme gibi değişkenlerin istihdam sürecini etkilediği makro boyutlu ve sahip olunan aktif nüfusun özelliklerinin dikkate alındığı mikro boyutlu olmak üzere iki boyutta düşünülebilir. Makro düzeydeki işsizlik politikalarının başarısı nispeten istikrarlı bir büyümenin sağlanmasına bağlı iken, işsizlikle mücadelede mikro düzeydeki politikaların başarısı ise, Türkiye’de işsizliğin güçlü ve zayıf yanlarının iyi analiz edilmesine bağlıdır.

Türkiye’de işsizlikle mücadele temelde üç ana etmene dayanmaktadır. Bunlar; var olan nüfus artışının gerektirdiği yüksek bir büyüme hızının gerçekleştirilmesi, gerçek büyüme hızlarına uygun bir nüfus artışına gidilmesi veya her ikisinin birlikte gerçekleştirilmesidir. Türkiye’de işsizliğin, ekonomik büyüme ile beraber kendiliğinden çözümlenebileceği fikrine karşın yeterli ekonomik büyümenin sağlanamamış olması, işsizliğin planlı dönemde sürekli ve yapısal bir nitelik kazanmasına yol açan en önemli neden olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde uygulana çalışan nüfusun tarım dışı alanlara kaydırılması politikası, tarım dışı alanlarda istenile istihdam artışı yaratılmadığı için başarıya ulaşamamıştır. Türkiye’de istihdamı artırmaya ve işsizliği önlemeye yönelik tedbirlerin alınması planlı dönemle birlikte başlamasına rağmen, işsizlik sorununun çözümünde başarıya ulaşmış bir istihdam politikasının varlığından bahsetmek güçtür. Kalkınma planlarında istihdam ve işsizlik sorunlarının çözümüne yönelik aktif ve pasif istihdam politikalarının uygulanması gerektiği belirtilmiş ancak, söz konusu araçların Türkiye koşullarında uygulanabilirliği dikkate alınmamıştır. Sorunun çözümünün ekonomik büyümede görülmesi ve konunun öncelikli sorunlar arasında yer almaması, bu dönemde işsizliğin kronik bir hal almasına neden olmuştur.

1980 sonrasında ise; istihdam sorununun çözümünde, özel girişimciliğe dayanan ve devletin işsizlikle mücadelede etkin olarak rol almadığı politikalar ağırlıklı olarak uygulanmıştır. 1980 sonrası yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle, istihdam alanında geçirilen sıkıntılı dönem, 1990’lı yıllardan itibaren işgücü arzında yaşanan yüksek artışlara rağmen düşük büyüme oranlarının yaşanması, işsizlik sorununu daha büyük boyutlara taşımıştır.

Devletin emek piyasasına istihdam politikaları aracılığı ile müdahale etmesi geleneksel olarak işsizlik sigortası, işsizlik yardımı, sosyal yardımlar gibi işsizlere

gelir desteği sağlamaya yönelik pasif istihdam politikaları şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak günümüzde işsizliğin olumsuz sonuçlarını telafi etmeyi amaçlayan bu politikaların işsizliği önleyici tedbirler içermediği ve bte üzerine büyük yükler getirdiği görüldüğünden işsizliği eğitim, iş yaratma, bilgilendirme ve işe yerleştirme faaliyetleri gibi doğrudan önlemlerle azaltmaya yönelik aktif istihdam politikalarına ağırlık verilmeye başlanmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, bu iki tür politika birbirlerine alternatif olmaktan ziyade birbirlerinin tamamlayıcısıdır (Uşen, 2007: 65–66).

Türkiye’de 1980–2005 döneminde uygulanmaya çalışılan istihdam ve işsizlikle mücadele politikalarına geçmeden önce, işsizlikle mücadelede uygulanana aktif ve pasif istihdam politikalarının hangi uygulamaları kapsadığının ortaya konulması faydalı olacaktır.

3.6.1. Pasif İstihdam Politikaları

Gelişmiş ülkelerde daha yoğun olarak uygulanan pasif istihdam politikaları, işsizliği önlemekten ziyade işsizliğin yarattığı bireysel ve toplumsal alandaki olumsuz sonuçları gidermeye yönelik politiklardır. Bu nlemler genel olarak işsizlik sigortası ve işsizlik yardımlarıdır. Pasif istihdam politikaları işsizliğin sonuçlarını telafi etmeyi amaçlayan politiklardır. Bu nedenle işsizlere belirli bir ekonomik güvence sağlamaya yönelik önlemler içermektedir. Bu tedbirler de genellikle işsizlik sigortası ve işsizlik yardımlarından oluşmaktadır.

İşsizlik yardımı gibi söz konusu pasif politikaların işgücü piyasasında geniş çaplı harcamalara neden olmasına rağmen, işgücü piyasasında aktif istihdam politikalarına ayrılan harcamalar gittikçe artmaktadır. İşsizlik yardımları ve diğer pasif istihdam politikası araçları sadece işsizleri korumamaktadır. Aynı zamanda esnek istihdamın uyarlanmasını da kolaylaştırmaktadır. Özellikle işten çıkarma olaylarında yasal olarak kullanılabilen işsizlik yardımları, kk ölçekli işletmelerde önemli ölçüde esneklik sağlamaktadır. Bununla birlikte, erken emeklilik de işletmeler için çıkış esnekliği sağlamaktadır ve işçilerin çalışma hayatları sona ererken işsiz olmalarından daha iyi bir durumda bulunmalarına olanak vermektedir. Bu şekilde arzı kısıtlayıcı önlemler örneğin iş rotasyonu gibi, işgücü piyasası problemlerinin üstesinden gelmek için uygulanmaktadır.

Ancak arz kısıtlayıcı politikaların uygulandığı ülkelerde işgücü piyasası problemlerinin kısa süreli üzüldüğü görülse de kalıcı zmler ortaya koymadığı gözlemlenmiştir. 20. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde pasif istihdam

politikalarının işsizliği önleyici tedbirler içermediği ve bütçe üzerine büyük yükler getirdiği görülmüş ve işsizliği önleyici ve sınırlayıcı çeşitli aktif istihdam politikalarına ağırlık verilmiştir. Fakat günümüzdeki pasif istihdam politikaları ile aktif istihdam politikalarının birlikte uygulanması ile işsizliğin olumsuz sonuçlarının önüne geçilebileceğini ve istihdam sorununa başarılı çözümler getirilebileceği savunulmaktadır (Karaduman, 2006: 130–131).

3.6.2. Aktif İstihdam Politikaları

Aktif istihdam politikaları özellikle işsizliğin arttığı dönemlerde yoğun bir uygulama alanı bulmuştur. Aktif istihdam politikalarının temel amacı, işsizlere yalnızca gelir desteği sağlamak yerine, onların çalışma hayatına dönüşlerini kolaylaştırmaktır. Genelde işsizlikten en fazla etkilenen gruplara ve bölgelere yöneliktir. Öncelikli hedef kitlesi; uzun dönemli, genç, kadın, göçmen ve özürlü işsizler gibi işgücü piyasasında iş bulma şansları oldukça zayıf olan gruplardır. Bu politikalar arasında, işgücünün vasıf seviyesini yükseltici eğitim programları, bilgilendirme ve işe yerleştirme hizmetleri, özellikle okuldan çalışma hayatına geçiş sürecinde büyük zorluklarla karşılaşan genç işsizlere iş deneyimi kazandıracak programlar, istihdam yaratma programları, işsizliğin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde işyerlerinin mali bakımdan desteklenmesi ve girişimciliğin özendirilmesi gibi önlemler yer almaktadır (Körpe, 2003).

Aktif istihdam politikaları, işsizliği önlemeyi ve sınırlandırmayı amaçlayan bir takım önlemleri kapsayan politikalarlardır. Mesleki eğitim, yeniden eğitim, işgücü planlaması, işgücü hareketliliğinin sağlanması ve çalışma koşullarının esnekleştirilmesi bu önlemlerin başında gelmektedir. Aktif istihdam politikalarının, eğer endüstri ve rekabet politikaları ile desteklenirse, işgücünün tüm potansiyelinin kullanıldığı bir işgücü piyasası yaratılmasında en etkin araç olacağı ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, aktif istihdam politikaları, herkesin kendi potansiyelini gerçekleştirebileceği fırsatları sağlayarak istihdam edilmelerini kolaylaştıracak politikalarlardır (Doğruel, 2004: 215–219).

Aktif istihdam politikaları kapsamında alınan önlemler, işsizliği önlemek, işsizlerin yeniden işgücü piyasasına girmelerini sağlamak ve işgücü piyasasında çalışma yaşında olup pasif durumda olan işgücünün istihdamını sağlamaya yöneliktir. Ayrıca bu uygulamalar, ekonomik kriz dönemlerinde ve bölgesel ve sektörel anlamda yeniden yapılanma söz konusu olduğunda işgücü piyasasından kopmaya başlayan kişilerin işgücü piyasası dışında kalmalarını önlemektedir.

Kişilerin yeniden işgücü piyasasına kandırılmasını sağlayan ya da istihdam edilebilirliklerini arttıran aktif politikalarının özellikle günümüz makroekonomi politikaları açısından işsizlik kısır döngüsünün kırılmasında ve uzun dönemli işsizlik ile yapısal işsizliğin önlenmesinde çok önemli bir role sahip olduğu belirtilmiştir.

3.6.3. Türkiye’de 1980–2005 Dönemi İstihdam Politikaları

Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararlarıyla beraber, o ana kadar izlenen içe dönük (ithal ikameci) sanayileşme stratejisinden, ihracata dayalı sanayileşme modeline geçilmiştir. Ekonomi politikalarındaki bu önemli değişim, Türkiye’de uygulanan istihdam politikalarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Liberal politikaların uygulanmaya konulduğu bu dönemde, ihracata dayalı stratejide büyüme, esas olarak dış ticarete rekabet imkanlarının genişletilmesine bağlıdır. Bu durum, dikkatleri nispi fiyatlar ve ücret hadlerinin değiştirilmesi üzerinde yoğunlaştırmaktadır. 24 Ocak kararlarının belirgin özelliklerinden birisi de, üretim faktörlerinin, bu arada ücretlerin piyasa şartlarına göre belirlenmesidir. Bu politika ile bir yandan iç talep kısılırken diğer yandan da üretim maliyetlerinin ücret yönünden aşağı çekilmesi sağlanıyordu. Böylece, ihraç fiyatlarının düşük tutulmasının önemli bileşenlerinden birisi devreye sokulmuş bulunuyordu.

1980 sonrası dönemde sosyal devlet anlayışından hızla uzaklaşılması ve özelleştirme girişimleri neticesinde devletin bir işveren olarak ekonomik yaşamdan yavaş yavaş çıkmaya başlaması, buna karşılık istihdam sorununun çözümünün büyük oranda özel kesime bırakılması, işsizlik sorununun giderek ağırlaşmasına neden olmuştur. Kalkınma planlarında ağırlıklı olarak zikredilen girişimciliğin teşviki ve küçük işletmeciliğin geliştirilmesi fikri, uygulanan makro ekonomik politikaların başarısızlığı sonucunda gerçekleştirilememiş, girişimcilerin üretken alanlar dışına yönelmelerine neden olmuştur. Bütün kalkınma planlarında, işsizlik ve istihdam sorunlarının genel çerçevesi çizilmiş olmasına rağmen, bu sorunların çözümüne ilişkin somut proje ve programların, çok istisnai birkaç program dışında ele alınmadığı görülmektedir.

AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye’de başarılı sayılabilecek bazı aktif istihdam politikalarına da rastlamak mümkündür. Bu çalışmalar, ağırlıklı olarak Türkiye’de doğrudan işgücü piyasası ile ilgili olan Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından yürütülmektedir. İŞKUR tarafından uygulanan aktif işgücü piyasası programlarının başında mesleki eğitim gelmektedir. Bu konuda çalışmalar ilk defa 1988 yılında işgücü eğitimi konusunda yürürlüğe giren yönetmelikle başlamış ve

İŞKUR bu alanda etkin bir rol oynamıştır. İstihdam garantili ve kendi işini kuracaklara yönelik kurslar düzenlenerek özellikle vasıfsız işçilere vasıflar kandırılması hedef alınmıştır. İşgücü yetiştirme kurslarının yanı sıra, iş ve meslek danışmanlığı ve eğitim programları da İŞKUR tarafından uygulanan aktif işgücü piyasası programları arasında yer almaktadır.

Aktif istihdam politikalarının Türkiye’deki bir diğer uygulamam alanı da özelleştirme kapsamındadır. Bu çerçevede hazırlanan “Özelleştirme Uygulamaları Teknik Yardım ve Sosyal Güvenliği” sözleşmesi, Hazine Müsteşarlığı ve Dünya Bankası tarafından 5 Mayıs 1994 tarihinde imzalanmıştır. Bu sözleşmeyle işgücü uyum programı yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bu programda İŞKUR; istihdam, mesleki eğitim ve kamu yararına çalışma programlarından, KOSGEB; küçük işletmelere danışmanlık ve teşvik çalışma programlarından, TOBB ise; yerel ekonomiyi geliştirmeye yönelik hizmetlerden sorumlu tutulmuştur. Bunun yanında, aktif istihdam politikalarının etkin bir şekilde uygulanabilmesini sağlamak amacıyla 1993 yılında başlatılan İstihdam ve Eğitim Projesi ile özel istihdam kurumlarına izin vermek suretiyle istihdam hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve etkinliğinin artırılması hedeflenmiştir. Beceri düzeyi düşük işsizlere mesleki eğitim verilerek üretken istihdamın sağlanması, standartları, sınav ve belgelendirme sistemlerinin kurulması, işgücü piyasası enformasyon sisteminin geliştirilmesi ve kadın istihdamının artırılması projenin diğer hedefleridir (DPT, 2001: 103)

Tablo 3.4.:Türkiye’de Uygulanan Aktif İşgücü Piyasası Programları

	GENEL	ÖZELLEŞTİRME İLE İLGİLİ
İŞKUR	<ul style="list-style-type: none"> • İşgücü yetiştirme kursları • İş ve meslek danışmanlığı • İsmarlama eğitim • Toplum yararına çalışma programları 	<ul style="list-style-type: none"> • İstihdam hizmetleri • Meslek eğitimi hizmetleri • Toplum yararına çalışma programları
KOSGEP	<ul style="list-style-type: none"> • Küçük ve orta ölçekli işletmelere danışmanlık 	<ul style="list-style-type: none"> • İş geliştirme merkezi ve desteği • Küçük ölçekli işletmelere danışmanlık desteği
TOBB		<ul style="list-style-type: none"> • Yerel Ekonomik Gelişme Programı

Kaynak: Varçın 2004: 102

Türkiye işgücü piyasasına yönelik etkin bir politikaya sahip olmamakla beraber, 1980’lerden sonra işgücü piyasasına karşı duyarlılığın artmaya başlaması ile

birlikte son 10 yılda önemli adımlar atılmıştır. Türkiye’de halen “işten çıkartılanlara ödenecek tazminat”, devlete ait işletmelerde çalışıp işten çıkartılan işçilere, diğer tazminatların yanı sıra özelleştirme fonundan ödenen “iş kaybı tazminatı” ve “işsizlik sigortası” olmak üzere üç pasif iş gücü piyasası politikası programı bulunmaktadır. İşten çıkarma tazminatının, kıdem tazminatı ve ihbar tazminatı olmak üzere iki bileşeni vardır.

Tablo 3.5.: Türkiye’de Uygulanan Pasif İşgücü Piyasası Programları

GENEL	ÖZELLEŞTİRME İLE İLGİLİ
<ul style="list-style-type: none"> • Kıdem Tazminatı • İhbar Tazminatı • İşsizlik Sigortası 	<ul style="list-style-type: none"> • İş Kaybı Tazminatı

Kaynak: Varçın 2004: 102

İşsizlik sigortasının kurulması, Türk Sosyal Güvenlik Sistemi’nin çok uzun yıllar gündeminde olan bir konudur. Bu bağlamda eksik istihdam, enflasyonist yapı ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gibi ekonomik ve sosyal ortama ilişkin nedenlerin yanı sıra, yapısal işsizliğin varlığı da Türkiye’de işsizlik sigortasının kabulünü güçleştiren önemli etkenler arasında yer almıştır. Bütün bu güçlüklerle rağmen 2000 yılından itibaren yürürlüğe giren işsizlik sigortası yasası ile pasif işgücü politikasının önemli bir unsuru Türkiye’de yapılandırılmıştır.

İşsizlik sigortasının işgücü piyasasını oluşturan kesimler arasında gelir dağılımında adaletsizliklere yol açabileceği kabul edilmekle birlikte, sigortanın mevcut işsizlerin iş bulma şansını asgariye indireceği ve işsizliği arttırabileceği iddiaları öne sürülmektedir. Ayrıca, Türkiye’de işsizlik sigortasının koşulları itibariyle dar kapsamlı olması, emek piyasasında katılık yaratması riskini de ortadan kaldırdığı gibi, Türkiye İş Kurumu’nun işsizlerin niteliklerini ve boş işlerin listesini daha yakından izlemesini ve kaydetmesini kolaylaştırmaktadır.

Türkiye’de özellikle 2001 yılından sonra yaşanan yüksek büyümeye rağmen, yeni iş imkanlarının yaratılması ve işgücüne katılım düzeylerinin bu gelişmelerin oldukça gerisinde kalması nedeniyle Dünya Bankası, Avrupa ve Orta Asya bölgesi tarafından, Türkiye’deki işgücü piyasasının özelliklerine yönelik bir rapor yayınlanmıştır. Dünya Bankası tarafından yayınlanan bu rapor, Türkiye’deki işgücü piyasasındaki ana gelişmeleri ve zorlukları özetlemekte ve bunlara cevap verebilecek reformlara ilişkin öneriler getirmektedir. Buna eşlik eden bir başka çalışma olan Ülke Ekonomik Raporu (Country Economic Memorandum) ise ilgili mali, sosyal, adli,

tarımsal ve diğer reformlar hakkında öneriler getirmektedir. Raporların Türkiye’de istihdam yaratma ve sürdürülebilir büyüme için ortaya konan çabalara ve politika tartışmalarına katkıda bulunması beklenmektedir. Çalışmamızın bu kısmında, Türkiye’de yaşanan işsizlik ve istihdam sorunlarının çözümü konusunda yol gösterici olması bakımından yayınlanan bu raporun bir özetine yer vermemizin yararlı olacağını düşünüyoruz¹¹.

3.7. Dünya Bankası Türkiye İşgücü Piyasası Raporu

Türkiye’de istihdam yaratmaya yönelik işgücü piyasası reformları ve yaşanan etkileyici ekonomik büyümeye rağmen, istihdam yaratma ve işgücüne katılım düzeyleri oldukça yavaş kalmıştır. Türkiye 2001’den bu yana etkileyici bir büyüme gerçekleştirmiş ve bu büyüme enflasyonun düşürülmesini, kamu harcamalarının iyileştirilmesini ve ihracat ile doğrudan yabancı yatırımların arttırılmasını sağlayan bir dizi reformla desteklenmiştir. Ancak, istihdam yaratma süreci nispeten yavaş kalmıştır.

1980 ve 2004 yılları arasında, Türkiye’de çalışma yaşındaki nüfus 23 milyon artmıştır; ancak bu dönem süresince sadece 6 milyon iş yaratılmıştır. Bunun sonucu olarak, ülkedeki istihdam oranı sadece yüzde 44’tür ki bu da dünyadaki en düşük istihdam düzeyleri arasındadır. Birçok ülkede istihdam oranları yüzde 50’nin üzerinde olup, AB-15 ülkelerinde bu oran ortalama yüzde 65’tir. Kadınlar arasındaki düşük istihdam düzeyi, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki istihdam oranı farklarının büyük kısmını açıklamaktadır. AB-15 ile karşılaştırıldığında, en elverişli çalışma yaşındaki Türk kadınlarının istihdam oranı yarıdan azdır. Buna ek olarak, 55 yaş üstü Türk kadınlarının ve erkeklerinin sadece üçte biri işgücüne dahildir. Eğitimli gençler arasında ise işsizlik oldukça yüksek olup, 20-24 yaş arası üniversite mezunları için işsizlik oranı ortalama yüzde 39, 25-29 yaş arası üniversite mezunları içinse yüzde 15’tir.

Türkiye’deki iş açığı, ülkenin AB’ye katılım yolunda ilerlediği bu dönemde bir zorluk olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi tarafından istihdam oranlarına ilişkin belirlenen Lizbon hedefine ulaşabilmesi için Türkiye’nin 2010 yılına kadar 14 milyon iş yaratması gerekecektir. Mevcut GSYİH ve istihdam büyüme oranları, gerçekte oluşturulacak iş sayısının 1,5 milyon civarında olacağına işaret etmektedir.

¹¹ www.worldbank.org.tr/labor, 2006, (03.02.2008)

Buna ilave olarak, Türkiye’deki büyük kayıt dışı (informal) ekonomi, kentsel kesimdeki her üç işçiden birinin ve kırsal kesimdeki her dört işçiden üçünün hiç bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmadığı anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, çok az işçi emeklilik, sağlık sigortası ve işsizlik sigortası alabilmektedir. Kıdem tazminatının tamamını alabilen ve istihdam mevzuatında belirtilen diğer korumalardan tam olarak faydalanabilenlerin sayısı ise çok daha azdır. Çünkü herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı işçiler arasında bile yasal iş düzenlemelerine tam uyum göreceli olarak düşük düzeydedir. İş açığını daraltmak ve işçilere yönelik korumayı güçlendirmek için değişime ihtiyaç vardır.

Benzer gelir düzeyine sahip ülkelere kıyasla, Türkiye’nin tarım kesimindeki nüfusu hala çok büyüktür (Tablo 3.6.). Kalkınmanın neredeyse kaçınılmaz bir sonucu olarak tarımdaki istihdam düşmekte, ancak diğer sektörlerdeki istihdam artışı bu düşüşü telafi etmeye yetmemektedir. Ancak sadece sanayi ve hizmet sektöründeki istihdam büyüme oranlarını bile diğer ülkelerle karşılaştırdığımızda, Türkiye’deki istihdam büyümesinin yavaş olduğu ortaya çıkmaktadır. Tarımdaki istihdam düşüşü istihdam yaratmadaki bu yavaşlığın tek sebebi değildir.

Tablo 3.6.: Sektörlere Göre İstihdam: 1980–2004 (milyon kişi)

	1980		2004	
	Kişi sayısı	%	Kişi sayısı	%
İstihdam, toplam (15 yaş üstü)	15.7	%100	21.7	%100
Tarım Sektöründe İstihdam	8.4	%54	7.4	%34
Sanayi Sektöründe İstihdam	2.3	%15	4.0	%18
İnşaat Sektöründe İstihdam	0.9	%5	1.0	%5
Hizmet Sektöründe İstihdam	4.1	%26	9.4	%43

Kaynak: Dünya Bankası, Türkiye İşgücü Piyasası Raporu (Özet), 2006, s. 2

Rapor, istihdam artışının yavaş olmasının önemli bir faktörü olarak işgücü piyasası düzenlemelerine işaret etmektedir. Yüksek kıdem tazminatları gibi düzenlemeler, işçileri işten çıkarmayı maliyetli bir hale getirerek işi korumak için tasarlanmıştır. Bu düzenlemeler işi koruma anlamında başarılı olsa da, gelecekte ekonomik koşullardan kaygı duyan işverenler, ekonomik koşulların elverişsiz olduğu zamanlarda işten çıkarmanın çok maliyetli olması halinde yeni işçi alma konusunda çekingen davranabilir. Türkiye gibi ekonomik dalgalanmalar yaşayan ülkelerde bu etkinin daha da güçlü hissedilmesi olasıdır. Bu doğrultuda, raporda daha fazla

istihdam dostu işgücü piyasası düzenlemeleri için yapılabilecek reformlara odaklanılması önerilmektedir. Gelecekte daha esnek bir işgücü piyasası için bir başka neden de, şudur: on yıllardır süren yüksek enflasyon, işgücü piyasasında yapılacak uyumun esnek reel ücretlerle gerçekleştirilebileceği anlamına gelmektedir. Enflasyon aşağı indikçe, ekonomi bu şekilde uyum yapamayacaktır.

İstihdam artışındaki yavaşlığın iki yaygın nedeni olan yavaş ekonomik büyüme ve üretkenliğe kıyasla yüksek işgücü maliyeti, Türkiye'deki istihdamın yavaş artmasında en önemli iki faktör olarak ortaya çıkmamıştır. Büyüme Türkiye'de nispeten güçlü olmuştur. Orta gelirli diğer ülkelerin bazılarında GSYİH büyümesi daha yavaş olduğu halde istihdam büyümesi Türkiye'den daha hızlı olmuştur. Ayrıca düşük ücretler işgücü maliyetlerini (üretkenliğe göre) uluslararası çapta rekabetçi bir düzeyde tutmuştur.

3.7.1. İşgücü Piyasası Düzenlemeleri

Türkiye'de işgücü piyasası düzenlemeleri büyük oranda aile başına tüm çalışma hayatı boyunca aynı işte kalan tek bir tam-zamanlı ücretliden oluşan bir işgücü için tasarlanmıştır. Yüksek kıdem tazminatı, işten çıkarılmanın getirdiği risklerden işçileri korumak üzere tasarlanmıştır. Geçici çalışma üzerindeki kısıtlamalar, işverenlerin emeklilik ya da kıdem tazminatı kapsamında olmayan işçileri kullanmasını önlemek için tasarlanmıştır ve düşük emeklilik yaşı ise kayıt dışılığı artıran yüksek sosyal güvenlik vergilerini gerektirmektedir.

Bu düzenlemeler kamu sektörü çalışanlarının ve formal sektörde yer alan büyük özel şirketlerde çalışanların haklarını korumada muhtemelen etkili olsa da, özellikle işgücü piyasasına giren kadınlar ve gençler olmak üzere birçok işçinin ihtiyaçları göz önüne alındığında giderek daha yetersiz kalmaktadır. Bu düzenlemeler ayrıca kayıt dışı işçi çalıştıran ve bu yolla kurallara uyan firmalar üzerinde bir avantaj elde eden şirketler için de fayda sağlamaktadır. Uluslararası çapta edinilen bilgi ve deneyimler, istihdam koruma düzenlemelerinin Türkiye'de olduğu gibi bu düzenlemelere uyumun düşük olduğu yerlerde bile istihdam oranlarını ve kayıt dışılık oranlarını etkileyebileceğini göstermektedir.

Türkiye'de çalışma saatleri, ilgili verilerin mevcut olduğu ülkeler arasında en yüksektir. Yüksek çalışma saatleri, kıdem tazminatı şartlarının ve fazla mesainin göreceli olarak daha az vergilendirilmesinin yeni istihdam yaratılmasını caydırıcı bir etki yaptığına işaret etmektedir. Şirketler yeni işçi almaktansa daha yüksek fazla mesai ücretleri ödemek pahasına mevcut işçilerini kullanmayı daha avantajlı olarak

görmektedir. Örneğin, 2004'te Türk imalat sektöründeki işçiler haftada 52 yerine ortalama 45 saat çalışmış olsalardı, 500.000 işçiye daha ihtiyaç olacaktı.

Ekonomik dalgalanmaların son yıllarda işgücü piyasasında esnekliği son derece önemli hale getirmiş olması, kıdem tazminatı yükümlülüklerinin bilhassa maliyetli olmasına neden olmuş olabilir. Kıdem tazminatı şartları ayrıca muhtemelen doğrudan yabancı yatırımı da engellemiştir; zira yabancı yatırımcılar yasal düzenlemelere uymayı tercih etmektedir. Türkiye'de 20 hizmet yılını doldurmuş bir işçi 20 aylık kıdem tazminatına hak kazanmaktadır; oysa aynı hizmet yılı için OECD ülkelerinde 6 ay, diğer Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde 4 ay, diğer orta gelir düzeyli ülkelerde ise 10 aylık kıdem tazminatı söz konusudur.

Buna ek olarak, 1992 yılında asgari emeklilik yaşının kaldırılması, işgücünden erken çıkışları da önemli derecede artırmıştır. 1994'te kentsel alanlardaki 55 yaşındaki erkeklerin yaklaşık yarısı emekli maaşı alırken, 2002'ye gelindiğinde, bu oran yaklaşık üçte ikiye fırlamıştır. Benzer şekilde, işgücüne katılım oranları 20'li yaşların ortasında ve 30'lu yaşların ortasında olan üniversite eğitimi almış kadınlar için yüzde 80'e yakındır.

3.7.2. Türkiye'de Üzerinde Düşünülen Reformlar

Modern bir ekonomi için modern işgücü piyasası düzenlemelerine ihtiyaç vardır. Kıdem tazminatı şartları ve esnek çalışma üzerindeki kısıtlamalar gibi düzenlemeler tam-zamanlı, ömür-boyu işleri korumak üzere tasarlanmıştır. Öte yandan işsizlik sigortası ve eğitim programları gibi tedbirler ise iş dünyasındaki koşullardan etkilenen işçileri korumak için tasarlanmıştır. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye de bu iki yaklaşımı uygulamaktadır: işleri korumak ve işçileri korumak. Ancak, şu anda denge işleri koruma yönüne eğilmiştir ve rapor işçileri korumaya yönelik bir kayma önermektedir.

Yüksek kıdem tazminatı gereklerini düşürmek belki de en acil işgücü piyasası reformudur. Yukarıda da belirtildiği gibi, kıdem tazminatı büyük oranda kamu sektörü çalışanlarına ve büyük özel firmalarda çalışanlara yarar sağlamaktadır. Kıdem tazminatı şartlarını kolaylaştırmak özellikle genç işçiler için yararlı olacaktır. Ancak 50 yaşa gelindiğinde, bunların sadece üçte biri hala çalışıyor olmaktadır.

İşçileri korumak amacıyla, işsizlik sigortasının daha geniş kesimler tarafından ulaşılabilir kılınabilmesi için bu sigortadan yararlanmaya yönelik uygunluk şartları kolaylaştırılmalıdır. Sistem halihazırda işsiz durumdaki işçilerin sadece yüzde 4'üne ödeme yapmaktadır. Kore Cumhuriyeti gibi yeni oluşturulmuş diğer sistemlerde,

kapsama oranı çok daha yüksektir (%14); OECD ülkelerinde ise bu oran yüzde 25–75 arasında değişmektedir. Türkiye’de kapsama oranının bu denli düşük olmasının nedeni, işsizleri formel bir sistemle desteklemeyi zorlaştıran geniş kayıt dışı sektördür. İşsizlik Sigortası fonunda artan bir fazla mevcuttur ve yapılan analiz onun uygunluk şartlarının kolaylaştırılmasını ve katkı payı oranlarının azaltılmasını kaldıracabilecek durumda olduğunu göstermektedir.

Belirli süreli iş sözleşmelerine ekonomik nedenlerle de izin verilmeli ve iş kurumlarının şirketlere geçici işçi sağlamasına olanak verilmelidir. Mevcut düzenlemeler sadece mevsimsel tarım işi gibi “objektif” nedenler için belirli süreli iş sözleşmelerine izin vermektedir. Her iki öneri de özellikle kadınlar için yararlı olacaktır.

Toplu pazarlık ve iş güvencesine daha iyi erişim ve ihtilaf çözüm mekanizmaları da işçilere yarar sağlayacaktır. Alternatif yargılama mekanizmaları daha yaygın hale getirilmelidir. Mahkemede yargılama, işçilerin işverenleriyle yaşadığı bireysel ihtilafların çözümü için tek mevcut mekanizmadır. Özel tahkime olanak vermek ihtilafların daha kısa sürede ve daha etkin bir şekilde çözümlenmesini sağlayacak ve iş mahkemeleri üzerindeki yükü azaltacaktır.

Türkiye İş Kurumu’na aktif işgücü piyasası politikaları yürütebilmesi için daha fazla kaynak sağlanmalıdır. Bu yönde atılmış adımlardan biri, Türkiye’nin Avrupa İstihdam Stratejisine uygun politika ve hizmetler uygulayabilme yetisini desteklemeye yönelik olarak kurum için başlatılan bir AB teknik yardım programıdır. Program, kurumsal kapasite oluşturma (politika geliştirme ve operasyonel iyileştirmeler yoluyla), aktif işgücü piyasası programlarının finansmanı için bir hibe programı ve il bazında ofislerinin oluşturulması bileşenlerini içermektedir. Aktif işgücü programları açısından politika gündeminde hala beklemekte olan husus ise özel iş kurumlarına tüm istihdam ve eğitim hizmetlerini sunabilmeleri için lisans verilmesidir.

Türkiye işgücü piyasasındaki idari kapasite, iş müfettişlerinin sayısını artırmak yoluyla güçlendirilmelidir. Hükümet tarafından planlanmakta olan sosyal güvenlik reformu, sosyal güvenlik kurumlarının ve veri tabanlarının birleştirilmesini içermektedir. Bu reform, bordro vergisi yükümlülüklerine uyumu izleme kapasitesini güçlendirecek olup, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı iş müfettişlerinin sayısını arttırmak suretiyle desteklenebilir.

Son olarak, işgücü arz ve talebinin esnekliğini belirlemeye yönelik ayrıntılı bir analiz yapılmalıdır. Çalışma, her bir grup için geçerli bordro vergileri ve bir hane halkı içinde ikinci ücretlilerin gelir vergileri de dahil olmak üzere, belli bir uygulama düzeyinde istihdam üzerindeki vergileri düşürmenin tahmini fayda ve maliyetini belirleyebilmek için işgücü piyasasının farklı kesimlerini ve nüfus içindeki farklı grupları kapsamalıdır. Burada yapılan öneriler, eşit öneme sahip gereksinimleri karşılayacak şekilde dengelenmiştir. İdeal olarak, önerilen reformlar eşanlı yapılmalıdır: Bu önerilerden sadece bir ya da ikisini seçmek arzu edilen etkiyi yaratmayabilir. Ancak, bu kapsamlı ve çok çaba gerektiren bir gündemdir ve öncelik sırasına koymak gerekirse, istihdam yaratımı için en birinci öncelik işgücü piyasası düzenlemelerini, özellikle de kıdem tazminatı ve diğer işe alma/işten çıkarma kısıtlamalarını, serbestleştirmek yoluyla işgücü piyasasının esnekliğinin iyileştirilmesi olacaktır.

İstihdam yaratmak için ayrıca istikrarlı bir ekonomik büyümeye ihtiyaç vardır. Sürdürülebilir bir makroekonomik çerçeve, yatırım ortamında yapılacak iyileştirmeler ve fiziksel kaynaklara ve insan kaynaklarına yapılacak yatırımlar hep birlikte büyüme için gerekli yapı taşlarını oluşturur. İşgücü üretkenliğini artırmak da hem ücretlerde hem de yaşam standartlarında artışlara olanak verecektir. Bunlara ulaşmaya yönelik tavsiyeler Dünya Bankasının Ülke Ekonomik Raporunda yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME-ENFLASYON-İŞSİZLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA: 1980–2005

İstikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanması, enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesi ve işsizliğin azaltılması konuları, Türkiye ekonomisinde hemen her dönemde en önemli sorunlar listesinin başında yer almışlardır. Ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik kavramları birbirleriyle çok yakın ilişkili kavramlar olduğundan, iktisat literatüründe hem sıkça araştırılan hem de aralarındaki ilişki nedeniyle üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı konular olmuştur.

İktisat literatüründe ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki ilişki farklı dönemlerde farklı şekillerde tartışılmıştır. Günümüzde kabul gören genel görüş enflasyonun orta ve uzun dönemde büyümeyi olumsuz etkilediği yönündedir. Bu görüş Türkiye’de yaklaşık 30 yıldır gözlenen yüksek ve dalgalı enflasyon ile ortaya çıkan belirsizlikler dolayısıyla yatırımların ve büyümenin olumsuz etkilenmesi ile ilişkili görünmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanması, yüksek ve aynı zamanda dalgalı enflasyonun yarattığı orta ve uzun dönemli belirsizliklerin ortadan kaldırılması ile mümkün olacaktır¹².

Diğer taraftan, iktisat literatüründe ekonomik büyüme ile işsizlik oranları arasında negatif ilişkinin olduğuna yönelik yaygın bir kanı bulunmaktadır. Nitekim ekonomik büyüme bir anlamda toplumu oluşturan kişilerin reel gelirlerindeki artışları ifade ettiğinden, büyüme hızları devamlı ve sürekli artış gösteren toplumlarda işsizlik sorununun olmaması gerekmektedir. Fakat işsizlik sorunu çok boyutlu bir konu olması nedeniyle sadece ekonomide büyüme ile ilişkilendirmek veya tek başına işsizlik sorununu ele alıp çözümlenmeye çalışmak ekonomik politika yanlısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle iktisat politikası modellerinde işsizlik tek başına analiz edilmemekte ve çözümlenmemektedir (Göktaş Yılmaz 2005: 64).

Çalışmamızın konusunu oluşturan 1980–2005 dönem aralığında Türkiye’de birçok kriz yaşanmış, bu krizler sonrasında enflasyon oranlarında hızlı yükselişler, büyüme oranlarında ise hızlı düşüşler görülmüştür. Bu nedenle bu dönem aralığının enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için ideal bir dönem olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan uzun yıllar süren yüksek kronik enflasyon

¹² [http:// www.tcmb.gov.tr](http://www.tcmb.gov.tr), (05.11.2007)

ortamında, istikrarlı bir ekonomik büyümeye ulaşamaması, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu beklentisini güçlendirmektedir.

4.1. Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme İle Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Ekonometrik Analizi

4.1.1. Veri Seti

Model çözümlerinde kullanılan veri seti, Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) resmi internet sitesinden temin edilmiştir¹³. Veriler yıllık olup, 1975–2006 dönemini kapsamaktadır¹⁴. Çalışmanın veri setini oluşturan değişkenler 1987 yılı sabit fiyatlarıyla GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) ve TEFE’deki (Toptan Eşya Fiyat Endeksi) değişim oranlarını gösteren serilerdir.

4.1.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Ekonomik büyüme- enflasyon ilişkisinin Türkiye örnek olayı için test etmeden önce, analizde kullanılan değişkenlere ait temel istatistiki göstergeler incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 4.1 ve şekil 4.1’de sunulmuştur.

Tablo: 4.1.: Değişkenlere Ait Temel İstatistiki Göstergeler

Değişkenler	Ortalama	Standart Hata	Minimum	Maksimum
BÜYÜME	4.143750	4.887241	-9.5	9.9
ENFLASYON	49.74375	27.57645	5.9	120.7

Elde edilen bulgulara göre; 1975–2006 dönemi için Türkiye’de ortalama büyüme oranı % 4.14, TEFE bazlı enflasyon ortalaması ise % 49.74’dür. Bu iki değişken arasındaki korelasyon analiz sonuçları ise Tablo: 4.2’ de gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo: 4.2.: Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi

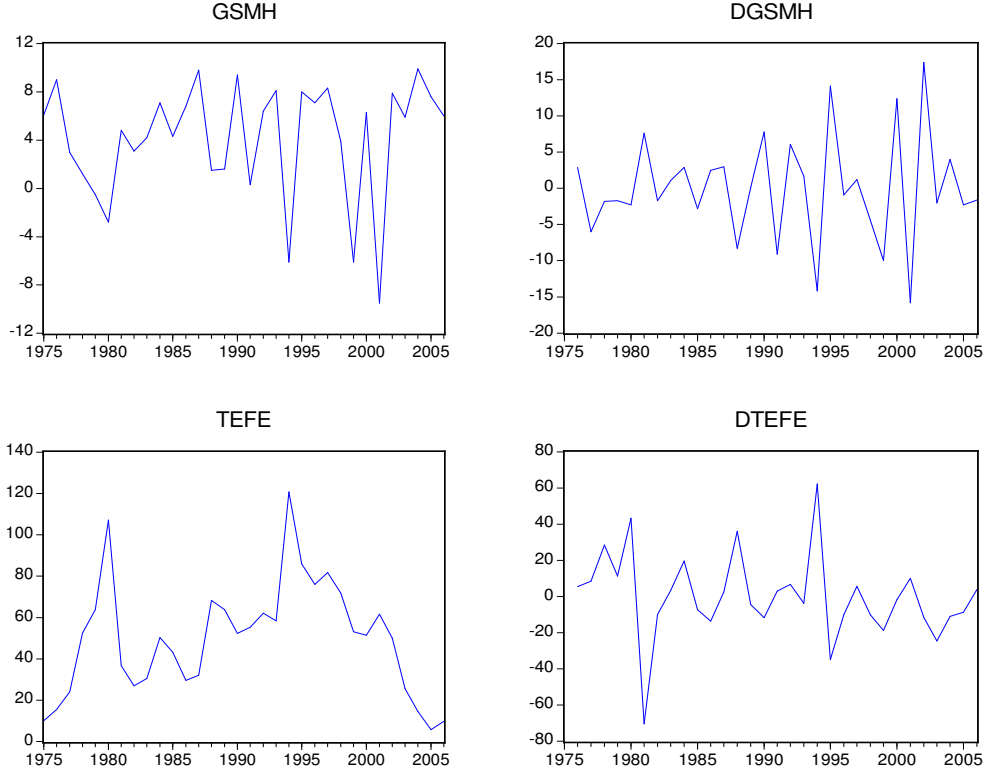
Değişkenler	BÜYÜME	ENFLASYON
BÜYÜME	1.000000	-0.454790
ENFLASYON	-0.454790	1.000000

¹³ TÜİK, Türkiye İstatistik Göstergeler: 1923–2005, www.tuik.gov.tr 2005, (16.10.2007)

¹⁴ Çalışmamız 1980–2005 dönemini kapsamaktadır. Ancak anlamlı ekonometrik sonuçlara ulaşılabilmesi için en az 30 gözleme ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle çalışmada kullanılan veriler 1975–2006 dönemini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Korelasyon analizi, iki değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü belirlemek amacıyla yalpan bir analizdir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değerler alır. Sıfıra yakın değerler iki değişken arasında doğrusal ve zayıf bir ilişkinin olduğunu, ± 1 'e yakın değerler ise iki değişken arasında doğrusal ve güçlü bir ilişkinin olduğunu gösterir. Bununla birlikte negatif (-) değerler ilişkinin ters yönlü olduğunu, pozitif (+) değerler ise ilişkinin aynı yönlü olduğunu gösterir. Bununla birlikte korelasyon katsayısı değişkenler arasındaki nedensel ilişkiyi vermez. Yani, hangi değişkenin neden, hangisinin sonuç niteliğinde olduğunu belirtmez. Sadece değişkenlerin birlikte değişiminin ölçümüdür (Bayram 2004:115).

Tablo: 4.2'deki veriler değerlendirildiğinde, enflasyon ile büyüme arasındaki korelasyon negatif (-0.45) olmakla birlikte, korelasyon katsayısı yeterince yüksek bulunamamıştır. Enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmayabileceği hususu dikkate alındığında, söz konusu katsayının düşük çıkmasını normal kabul etmek mümkün olmakla birlikte, bu bulgulardan hareketle enflasyon ile büyüme arasında güçlü bir negatif ilişki olduğunu ileri sürmenin mümkün olmadığı düşünölmektedir.

Şekil: 4.1.: Büyüme ve Enflasyon Oranları

Şekil 4.1.'de ise analiz dönemine ait enflasyon ve büyüme oranları grafik yardımıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Birinci sütun grafikler ilgili değişkenlerin düzey değerlerini, ikinci sütun grafikler ise birinci derece devresel farkı alınarak durağan hale getirilmiş hallerini yansıtmaktadır. İlgili değişkenlere ait grafikler incelendiğinde, enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin özellikle yüksek enflasyonla sonuçlanan kriz yıllarında (1980, 1994, 1999 ve 2001) daha da belirginleştiği görülmektedir. Gözlemlenen bu sonuç, elde edilen korelasyon katsayısının işaretini doğrular niteliktedir ve büyüme ile enflasyon arasında negatif ilişkinin olduğu yönündeki görüşlerle de örtüşmektedir.

Elde edilen sonuçlar bu iki değişken arasındaki neden-sonuç ilişkinin değişkenlerin zaman serisi özellikleri de dikkate alınarak detaylı bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir. Bu amaçla çalışmada öncelikle serilerin zaman serisi özellikleri incelenmiş ve ardından değişkenler arasındaki muhtemel nedensellik ilişkileri test edilmiştir. Yani tahmin edilmek istenen modeller şunlardır;

$$Y_t = \alpha + \beta_1 P_t + \beta_2 \text{kriz} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$P_t = \alpha + \beta_1 Y_t + \beta_2 \text{kriz} + \varepsilon_t \quad (2)$$

(1) numaralı denklemde Y_t = büyüme oranını (bağımlı değişken), P_t = enflasyon oranını (bağımsız değişken), t = zamanı, “**kriz**” 1980, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan kriz yılları için kullanılan kukla değişkeni ve ε_t hata terimini ifade etmektedir. (2) numaralı denklemde ise P_t = enflasyon oranını (bağımlı değişken), Y_t = büyüme oranını (bağımsız değişken), t = zamanı, “**kriz**” 1980, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan kriz yılları için kullanılan kukla değişkeni ve ε_t hata terimini ifade etmektedir.

4.1.3. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

4.1.3.1. Birim Kök Testi

Zaman serisi verileri kullanılarak tahmin edilen regresyon denklemlerinde Öncelikle modelde kullanılan serilerin durağan olup olmadığının sınanması gerekmektedir. Bir zaman serisi, ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmiyor ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı ise durağandır. Granger ve Newbold (1974)’un gösterdiği gibi durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon analizleriyle elde edilen sonuçlar gerçek ilişkiyi yansıtmaz (Gujarati 1999: 726).

Bu çalışmada regresyon denklemlerinde kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadıklarının belirlenmesinde, Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen “Genişletilmiş Dickey-Fuller” (ADF) birim kök testi kullanılmıştır. Bu analizde aşağıdaki denklem kullanılmaktadır;

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

(3) numaralı denklemde ΔY_t , durağan olup olmadığı analiz edilen değişkenin birinci farkı, t genel eğilim değişkenini, ΔY_{t-i} , gecikmeli fark terimlerini ifade etmektedir. Gecikmeli fark terimlerinin konulmasının nedeni, hata teriminin ardışık bağımsız olmasını sağlamaktır. ADF testinin sağlıklı sonuç vermesi için, tahmin edilen modelde ardışık bağımlılık probleminin olmaması gerekmektedir. Denklemde “**k**” olarak ifade edilen gecikme uzunluğu, genelde Akaike veya Schwarz bilgi

kriterleri kullanılarak belirlenmelidir. Bu çalışmada Schwarz bilgi kriterinin kullanılması tercih edilmiştir.

ADF testi,(2) numaralı denklemde δ katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadığını test eder. Bu sına, elde edilen ADF-t istatistiğinin MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılması ile yapılır. Eğer ADF-t istatistiği, MacKinnon kritik değerinden mutlak olarak büyükse, ele alınan zaman serisi durağan demektir. Aksi takdirde seri durağan değildir ve durağanlığı sağlanıncaya kadar farkının alınması gerekir. Durağan olmayan zaman serileri ile yapılan regresyon analizleri sadece bu seriler arasında bir eş bütünleşim ilişkisi varsa gerçek ilişkiyi yansıtabilir. Bu çalışmada kullanılan seriler ADF birim kök testi sonucunda durağan çıktığı için eş bütünleşim ilişkisinin araştırılmasına gerek kalmamıştır. Bununla birlikte Şekil 4.1' den de kolayca takip edileceği üzere analizde kullanılan TEFE ve GSMH serilerine ait trend ve mevsim etkisi gözükmemektedir. Bu nedenle, modelde trend etkisi göz önüne alınmamış ve serilerde mevsimsel düzeltmeye gidilmemiştir.

Tablo: 4.3.: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	MacKinnon Kritik Değerleri	ADF – t İstatistikleri	
		Düzye Değerleri	Birinci Fark
GSMH	%1 =-3.54 %5 =-2.91 %10=-2.59	-6.109203(0)	-10.88916(0)
TEFE	%1 =-3.54 %5 =-2.91 %10=-2.59	-2.623024(0)	-6.269729(0)

Parantez içindeki sayılar, Schwarz bilgi kriterine göre çıkan gecikme uzunluklarıdır. MacKinnon kritik değerleri, yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 anlamlılık düzeyleri için, sırasıyla trendsiz modelde -3.54, -2.91 ve -2.59'dir.

Tablo 4,3'de verilen ADF test sonuçları (2) numaralı regresyon denkleminin çözümü sonucunda elde edilmiştir. Tablo 4.3.'den de takip edileceği üzere, GSMH düzeyde MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak büyük çıkmıştır. Yani GSMH düzeyde durağandır. TEFE ise % 10 anlam düzeyinde durağandır. Her iki değişkene ait ADF test istatistik değerleri birinci farkları alındığında MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak büyük çıkmaktadırlar. Dolayısıyla ilgili

değişkenler birinci farkı alınmış trendsiz modelde %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde durağan bulunmuşlardır.

4.1.3.2. Granger Nedensellik Analizi

Nedensellik analizi iki değişken arasında bir sebep-sonuç ilişkisinin olup olmadığını, eğer bir ilişki varsa ilişkinin yönünü test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Uygulamalı ekonometrik çalışmalarda zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi için en sık kullanılan yöntem Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizidir.

Nedenselliğin yönü değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemekte olup Granger nedensellik testinde üç farklı durum bulunmaktadır. Bunlar;

- Tek yönlü nedensellik: $Y=f(x)$ biçimdeki tek denklemlilik bir modelde Y bağımlı değişken, X ise bağımsız değişkendir. Burada X 'ten Y 'ye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır ($X \rightarrow Y$). Bağımsız değişken, neden konumunda olup bağımlı değişken üzerinde bir sonuç etkisi yaratmaktadır. Bu tek yönlü bir sonuç oluşturmaktadır. Bu tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermekte olup bu ilişki ($Y \rightarrow X$) olarak da belirlenebilmektedir.
- Çift yönlü nedensellik: Değişkenler arasında karşılıklı bir etki olabilir ($X \leftrightarrow Y$).
- Bu iki değişkenin birbirini etkilememesi yani birbirinden bağımsız olması: Bu durumda değişkenler arasında bir neden-sonuç ilişkisinin bulunmadığı söylenebilir. ($Y \nleftrightarrow X$).

Bu çalışmada, büyüme ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasında “Granger Nedensellik Analizi” kullanılmıştır. Bu analiz aşağıdaki iki denklem kullanılarak yapılmaktadır.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k1} \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k2} \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$X_t = x_0 + \sum_{i=1}^{k3} x_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^{k4} \delta_i Y_{t-i} + v_t \quad (4)$$

Granger nedensellik analizi, yukarıdaki modellerde hata teriminden önce yer alan bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı test edilerek yapılır. (3) numaralı denklemdeki β_i katsayıları belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa X'in Y'nin nedeni olduğu sonucuna varılır. Aynı şekilde (4) numaralı denklemde δ_i katsayılarının belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı olması da Y' nin X'in nedeni olduğunu gösterir. Bu durumda Y ile X arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi var demektir. Sadece (3) numaralı denklemdeki β_i katsayıları sıfırdan farklı ise X'den Y'ye doğru tek yönlü, sadece (4) numaralı denklemdeki δ_i katsayıları sıfırdan farklı ise Y'den X'e doğru tek yönlü nedensellik vardır. Hem β_i hem de δ_i katsayılarının sıfırdan farklı olmaması ise bu iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını göstergesidir.

Nedensellik analizinde gecikme uzunluklarının tespitinde Schwarz bilgi kriterleri kullanılmış, analizinde uygun gecikme uzunluğu 6 olarak belirlenmiştir. (3) ve (4) numaralı denklemler kullanılarak 1975–2005 dönem aralığı için elde edilen Granger nedensellik analizi sonuçları Tablo 4.3.'de sunulmuştur.

Tablo: 4.4.: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü		F Test İstatistiği	P değeri	
DTEFE	→	DGSMH	0.76433	0.61165
DGSMH	→	DTEFE	2.43657	0.08921

Enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkinin yönü konusunda gerek makroekonomi teorileri gerekse Türkiye için yapılan ampirik çalışmalar enflasyondan büyümeye doğru bir nedensellik olduğunu söylemektedir. Türkiye'de enflasyon büyüme ilişkisini 1987–2003 dönemine ait üçer aylık verilerle inceleyen Artan ve Berber (2004) ve 1987–2002 dönemine ait üçer aylık verilerle inceleyen Karaca (2003), yapmış oldukları nedensellik testleri ile enflasyondan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar. Diğer taraftan enflasyon büyüme ilişkisinin yönünü, 1987–2005 dönem aralığı için üçer aylık veriler kullanarak test eden Sarçan (2006), enflasyonla büyüme arasında incelenen dönem için her hangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 4.4.'de yapılan Granger nedensellik analizi, altıncı gecikmeden tahmin edilmiştir. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını gösteren söz konusu tabloya bakıldığında, “**GSMH, TEFE'nin Granger nedeni değildir**” hipotezi % 10 önem düzeyinde reddedilmektedir. Granger nedenselliği anlamında buradan; enflasyon ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin ekonomik büyümeden enflasyona doğru olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, Granger nedenselliği anlamında TEFE'nin GSMH üzerinde bir etkisinin bulunmadığı, yine aynı tablodan görülmektedir. Diğer bir deyişle örnek dönem için yapılan analiz sonucu, Türkiye'deki ekonomik büyüme olgusunun, enflasyona neden olduğunu göstermektedir. Kısaca analiz sonuçları, enflasyon ile büyüme arasında, büyümeden enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Hesaplanan F test istatistiği, (3) numaralı denklemdeki β_1 katsayılarının % 10 anlam düzeyinde sıfırdan farklı olduğunu göstermiştir. F test istatistiği (4) numaralı denklemdeki δ_1 katsayılarının ise istatistiksel olarak sıfırdan farklı olmadığına işaret etmektedir.

Yukarıda açıklamış olduğumuz gibi, Granger nedensellik analizi sonuçları Türkiye'de, büyüme enflasyonu etkilerken, enflasyonun büyümeyi etkilemediğini göstermektedir. Bu durumda büyümenin sonuç değişkeni olarak yer alacağı bir regresyon analizi yapmak iktisadi açıdan anlamlı olmayacaktır. Ancak enflasyonun sonuç, büyümenin neden değişkeni olarak yer alacağı bir regresyon analizi yapılabilecektir. Aşağıda örnek dönem için bu iki değişken arasında (2) numaralı denklem göz önüne alınmak suretiyle yapılmış olan regresyon analizi sonuçları gösterilmiştir.

$$\text{DTEFE} = -3,0949 - 0,9144 \cdot \text{DGSMH} + 31,849 \cdot \text{kriz}$$

$$\text{t ist.} \quad (-0.820) \quad (-1.657) \quad (2.334)$$

$$\text{p değ.} \quad (0.4191) \quad (0.1086) \quad (0.0270)$$

$$\text{Düzeltilmiş } R^2 \text{ değ.: } 0.31 \quad \text{D.W: } 2.08 \quad \text{F ist.: } 7.7606$$

(2) numaralı denklemin çözümü sonucun elde edilen regresyon analiz sonuçları değerlendirildiğinde; büyümeye ait “t” değerinin istatistiksel olarak %10'a yakın bir düzeyde anlamlı ve ilişkinin negatif yönde olduğu görülmektedir. Buna karşılık modelin determinasyon katsayısı (R^2) düşük olup 0.31 olarak bulunmuştur. Bu, modelde bağımsız değişken olarak kullanılan GSMH'nın TEFE'deki değişimleri

açıklama gücünün zayıf olduğunu göstermektedir. Ancak iki değişken ile yapılan ve enflasyonun diğer belirleyicilerinin modelde yer almadığı bu tür analizlerde, determinasyon katsayısının düşük çıkması normal kabul edilmektedir.

Nitekim bu çalışmada yapılan regresyon analizlerinden elde edilen sonuçlar, Artan ve Berber (2004) ve Karaca (2003) çalışmaları neticesinde elde ettikleri sonuçlar ile paralellik arz etmektedir. Enflasyon ve büyüme değişkenleri ile yapılan regresyon analizlerinde enflasyonun büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşan yazarlar, determinasyon katsayısının düşük çıkmasını normal kabul etmektedirler. Saçkan (2006) ise enflasyon büyüme ilişkisinin yönünü, 1987–2005 dönem aralığı için üçer aylık veriler kullanarak tahin etmeye çalışmış, fakat bu iki değişken arasında her hangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememiştir.

Diğer taraftan, yapılan regresyon analizlerinden elde edilen D.W (Durbin-Watson) istatistiğinin değeri (2.08), modelin hata terimleri arasında ardışık bağımlılık probleminin olmadığına işaret etmektedir. F istatistiğinin değeri (7,7606) ise modelin genel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Regresyon analizinin sonuçları iktisadi açıdan değerlendirildiğinde ise, Türkiye’de, büyüme ile enflasyon ilişkisinin negatif yönlü olduğu anlaşılmaktadır. Enflasyon ve büyüme değişkenlerine ait katsayıların negatif olması bunu göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre; Türkiye’de 1975–2006 döneminde büyüme oranında meydana gelen her 1 puanlık artış enflasyonu 0.091 geriye çekmiştir.

4.2. Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme İle İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Ekonometrik Analizi

4.2.1. Veri Seti

Model çözümlerinde kullanılan veri seti, Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) resmi internet sitesinden temin edilmiştir. TÜİK’in Türkiye’de işsizlik verileri hakkında yayınlamış olduğu veriler 1988 yılından başlamaktadır. Dolayısıyla çalışmada kullanılan işsizlik verilerinin 1978–1987 dönem aralığına ait olanları Prof. Dr. Tuncer BULUTAY’dan, 1975–1978 dönem aralığına ait olanlar ise çeşitli çalışmalardan derlenmiştir. Veriler yıllık olup, 1975–2006 dönemini kapsamaktadır. Çalışmanın veri setini oluşturan değişkenler 1987 yılı sabit fiyatlarıyla GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) ve işsizlik oranlarından ibarettir.

4.2.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Ekonomik büyüme- işsizlik ilişkisini Türkiye örnek olayı için test etmeden önce, analizde kullanılan değişkenlere ait temel istatistiki göstergeler incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 4.5. ve şekil 4.2.'de sunulmuştur.

Tablo 4.5. : Değişkenlere Ait Temel İstatistiki Göstergeler

Değişkenler	Ortalama	Standart Hata	Minimum	Maksimum
GSMH	4.14	4.9	-9.5	9.9
İŞSİZLİK	8.3	1.2	6.5	10.5

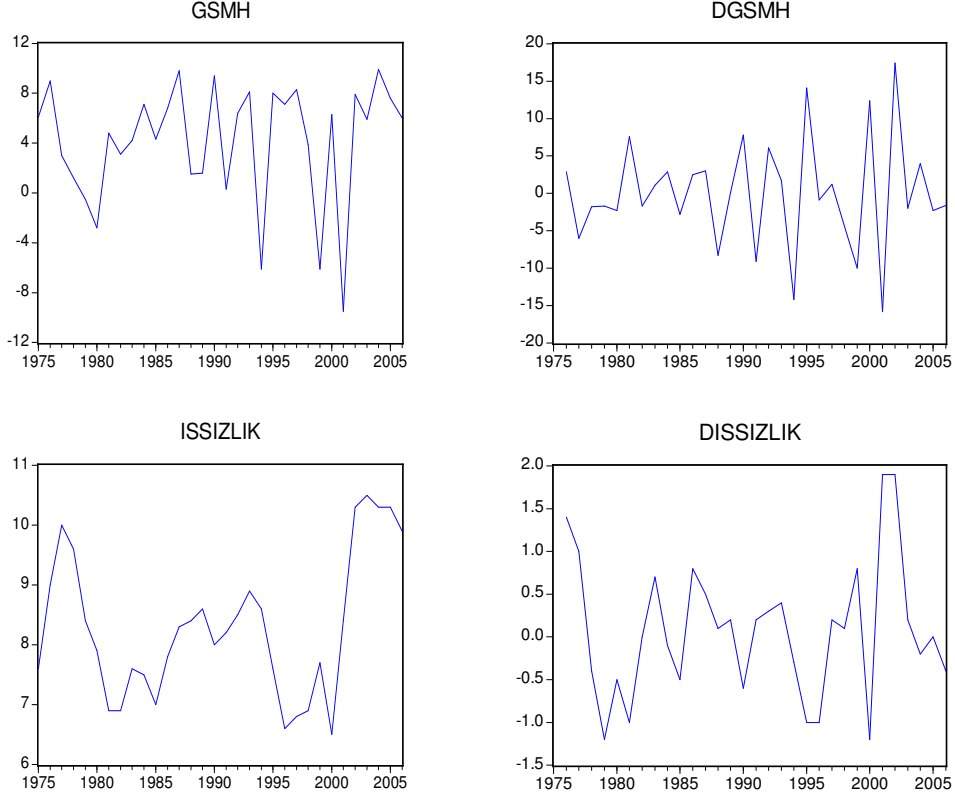
Elde edilen sonuçlara göre; 1975–2006 dönemi için Türkiye’de ortalama büyüme oranı % 4.14, işsizlik oranı ortalaması ise % 8.3’dür.

Bu iki değişken arasındaki korelasyon analiz sonuçları ise Tablo: 4.6.’ da gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 4.6. : Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi

Değişkenler	BÜYÜME	İŞSİZLİK
BÜYÜME	1.000000	0.070710
İŞSİZLİK	0.070710	1.000000

Elde edilen bulgular bu iki değişken arasındaki korelasyon katsayısının 0.07 olduğunu göstermektedir. Korelasyon kavramı tanım gereği her hangi bir nedensellik ilişkisini göstermemektedir. Dolayısıyla, işsizlik oranları ile ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkinin pozitif olması, büyümenin işsizliği artırdığı veya tersine işsizliğin büyümeyi artırdığı şeklinde kesin bir hüküm vermemektedir.

Şekil 4.2. : Büyüme ve işsizlik oranları

Şekil 4.2.'de Türkiye'de büyüme hızının arttığı dönemlerde işsizlik oranlarında da bir artışın yaşandığı görülmektedir. Yani büyüme oranları ile işsizlik oranları arasındaki ilişki pozitifdir. Bu sonuç Okun kanununda ileri sürülen büyüme ile işsizlik arasında negatif ilişkinin olduğu savına ters düşmektedir. Nitekim büyüme ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran bazı çalışmalarda da bu iki değişken arasında, özellikle hızlı büyümenin yaşandığı yıllarda bile işsizlik oranının azalmadığı, aksine arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Büyüme ile işsizlik arasında pozitif bir ilişkinin olması, işsizlik sorununun sadece büyüme ile çözümlenebilecek bir sorun olmadığını, aksine sosyal ve toplumsal boyutları olan çok yönlü bir sorun olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca hızlı nüfus artışı, kırdan kente göç ve ev kadınlarının iş hayatında gittikçe daha çok rol alması gibi istihdamı ve işsizliği birlikte arttıran güçlü baskıların olması ekonomik büyümenin, istihdam yaratma kabiliyetini düşürdüğünü de söylemek mümkündür. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar bu iki değişken arasındaki neden-sonuç ilişkisinin değişkenlerin zaman serisi özelliklerinin de dikkate alınarak detaylı bir şekilde

incelenmesini gerektirmektedir. Bu amaçla çalışmada öncelikle serilerin zaman serisi özellikleri incelenmiş ve ardından değişkenler arasındaki muhtemel nedensellik ilişkileri test edilmiştir. Yani tahmin edilmek istenen modeller şunlardır;

$$Y_t = \alpha + \beta_1 L_t + \beta_2 \text{kriz} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$L_t = \alpha + \beta_1 Y_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

(1) numaralı denklemde Y_t = büyüme hızını, L_t = işsizlik oranını, “**kriz**” 1980, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan kriz yılları için kullanılan büyümeye ait kukla değişkeni, t = zamanı ve ε_t hata terimini ifade etmektedir. Aynı şekilde (2) numaralı denklemde yer alan terimlerden L_t = işsizlik oranını, Y_t = büyüme hızını, t = zamanı ve ε_t hata terimini ifade etmektedir.

4.2.3. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

4.2.3.1. Birim Kök Testi

Zaman serisi verileri kullanılarak tahmin edilen regresyon denklemlerinde Öncelikle modelde kullanılan serilerin durağan olup olmadığının sınanması gerekmektedir. Bu çalışmada regresyon denklemlerinde kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadıklarının belirlenmesinde, Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen “Genişletilmiş Dickey-Fuller” (ADF) birim kök testi kullanılmıştır. Bu analizde aşağıdaki denklem kullanılmaktadır;

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

(3) numaralı denklemde Y ; durağanlık testine konu olan değişkeni, Δ ; birinci derece fark operatörünü, t ; genel eğilim değişkenini, ΔY_{t-i} , gecikmeli fark terimlerini, ε_t hata terimini ifade etmektedir. Gecikmeli fark terimlerinin konulmasının nedeni, hata teriminin ardışık bağımsız olmasını sağlamaktır. ADF testinin sağlıklı sonuç vermesi için, tahmin edilen modelde ardışık bağımlılık probleminin olmaması gerekmektedir. Denklemde “**k**” olarak ifade edilen gecikme uzunluğu, genelde Akaike veya Schwarz bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmektedir. Bu çalışmada Schwarz bilgi kriterinin kullanılması tercih edilmiştir.

ADF testi,(3) numaralı denklemde δ katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadığını test eder. Bu sına, elde edilen ADF-t istatistiğinin MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılması ile yapılır. Eğer ADF-t istatistiği MacKinnon kritik değerinden mutlak olarak büyükse ele alınan zaman serisi durağan demektir. Aksi takdirde seri durağan değildir ve durağanlığı sağlanıncaya kadar farkının alınması gerekir.

Tablo 4.7.: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	MacKinnon Kritik Değerleri	ADF – t İstatistikleri	
		Düzye Değerleri	Birinci Fark
GSMH	%1 =-3.54 %5 =-2.91 %10=-2.59	-6.109203(0)	-10.88916(0)
İŞSİZLİK	%1 =-3.54 %5 =-2.91 %10=-2.59	-1.737149(0)	-4.423659(0)

Parantez içindeki sayılar, Schwarz bilgi kriterine göre alınan gecikme uzunluklarıdır. MacKinnon kritik değerleri, yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 anlamlılık düzeyleri için, sırasıyla trendsiz modelde -3.54, -2.91 ve -2.59'dir.

Tablo 4,7.'da verilen ADF test sonuçları (3) numaralı regresyon denkleminin çözümü sonucunda elde edilmiştir. Tablo 4.6.'dan da takip edileceği üzere, GSMH düzeyde ve trendsiz modelde MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak büyük çıkmıştır. Dolayısıyla GSMH düzeyde durağandır. İşsizlik değişkenine ilişkin ADF test istatistikleri ise düzeyde ve trendsiz modelde, MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak küçük çıkmıştır. Dolayısıyla İşsizlik düzeyde durağan değildir. İlgili değişkenlerin birinci derece devresel farkı alınarak yapılan ADF test istatistik sonuçlarına göre ise hem GSMH hem de İşsizlik değişkenlerine ait “t” istatistikleri %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak büyük çıkmışlardır. Yani değişkenler birinci farkta durağandır. GSMH ve işsizlik serilerinin durağan çıkması bu iki seri kullanılarak yapılacak nedensellik analizinin de anlamlı sonuçlar vereceğinin bir kanıtı olacaktır.

4.2.3.2. Granger Nedensellik Analizi

Nedensellik analizi iki değişken arasında bir sebep-sonuç ilişkisinin olup olmadığını, eğer bir ilişki varsa ilişkinin yönünü test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Uygulamalı ekonometrik çalışmalarda zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi için en sık kullanılan yöntem Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizidir. Bu çalışmada, büyüme ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasında “Granger Nedensellik Analizi” kullanılmıştır. Bu analiz aşağıdaki iki denklem kullanılarak yapılmaktadır.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k1} \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k2} \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$X_t = x_0 + \sum_{i=1}^{k3} x_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^{k4} \delta_i Y_{t-i} + v_t \quad (5)$$

Granger nedensellik analizi, yukarıdaki modellerde hata teriminden önce yer alan bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı test edilerek yapılır. (4) numaralı denklemdeki β_i katsayıları belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa X’in Y’nin nedeni olduğu sonucuna varılır. Aynı şekilde (5) numaralı denklemde δ_i katsayılarının belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı olması da Y’ nin X’in nedeni olduğunu gösterir. Bu durumda Y ile X arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi var demektir. Sadece (4) numaralı denklemdeki β_i katsayıları sıfırdan farklı ise X’den Y’ye doğru tek yönlü, sadece (5) numaralı denklemdeki δ_i katsayıları sıfırdan farklı ise Y’den X’e doğru tek yönlü nedensellik vardır. Hem β_i hem de δ_i katsayılarının sıfırdan farklı olmaması ise bu iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını göstergesidir.

Nedensellik analizinde gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmiştir. Nedensellik analizinde maksimum gecikme uzunluğu 6 olarak alınmıştır. (4) ve (5) numaralı denklemler kullanılarak elde edilen Granger nedensellik analizi sonuçları Tablo 4.8.’de sunulmuştur.

Tablo 4.8.: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü		F Test İstatistiği	P değeri	
DGSMH	→	DİŞSİZLİK	3.79173	0.02362
DİŞSİZLİK	→	DGSMH	1.18863	0.37477

Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını gösteren söz konusu tabloya bakıldığında, “**GSMH İşsizliğin Granger nedeni değildir**” hipotezi % 5 önem düzeyinde reddedilmektedir. Granger nedenselliği anlamında buradan; büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinin ekonomik büyümeden işsizliğe doğru olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, Granger nedenselliği anlamında işsizliğin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisinin bulunmadığı, yine aynı tablodan görülmektedir.

Granger nedensellik analizinin sonuçları, büyüme ile işsizlik arasında, büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Hesaplanan F test istatistiği, (4) numaralı denklemdeki β_i katsayılarının % 5 anlam düzeyinde sıfırdan farklı olduğunu göstermiştir. F test istatistiği (5) numaralı denklemdeki δ_i katsayılarının ise istatistiksel olarak sıfırdan farklı olmadığına işaret etmektedir. Analiz sonuçlarını yorumladığımızda; Türkiye’de büyümenin işsizliği etkilediği, işsizliğin ise büyümeyi etkilemediği sonucuna ulaşılabacaktır. Bu durumda büyümenin sonuç değişkeni olarak yer alacağı bir regresyon analizi yapmak iktisadi açıdan anlamlı olmayacaktır. Ancak işsizliğin sonuç, büyümenin neden değişkeni olarak yer alacağı bir regresyon analizi yapılabilecektir. Aşağıda örnek dönem için bu iki değişken arasında (2) numaralı denklem göz önüne alınmak suretiyle yapılmış olan regresyon analizi sonuçları gösterilmiştir.

$$\text{DIŞSİZLİK} = 0.0741 - 0.0208 \cdot \text{DGSMH}$$

$$\text{t ist.} \quad (0.511) \quad (-1.051)$$

$$\text{Prob.} \quad (0.613) \quad (0.302)$$

$$\text{Düzeltilmiş } R^2 \text{ değ.: } 0.003 \quad \text{D.W ist.: } 1.351 \quad \text{F ist.: } 1.105$$

Ekonomik büyüme ile işsizlik ilişkisinin araştırıldığı örnek dönem için Türkiye’de, (2) numaralı regresyon denkleminin çözümü sonucunda elde edilen veriler değerlendirildiğinde; büyüme değişkenine ait katsayının işareti negatif

olmakla birlikte, gerek t istatistiğinin değeri ve gerekse F istatistiğinin değeri anlamlı bulunamamıştır. R_2 ve D.W istatistiğinin değeri ise beklentilerin çok altında bulunmuştur. Buradan, örnek dönem için Türkiye’de ekonomik büyümede yaşanan gelişmelerin, yaşanan işsizlik sorununu açıklamada yetersiz kaldığı, diğer bir deyişle Türkiye’de yaşanan işsizlik olgusunun daha çok, başka faktörler tarafından belirlendiği sonucuna ulaşılabilir.

Çalışmamızın 3. bölümünde ayrıntılı olarak bahsettiğimiz üzere, Türkiye’de özellikle hızlı nüfus artışı, tarım toplumu niteliğinin belli ölçüler içinde ağırlığının sürmesi, kırdan kente göç, hızlı artan genç nüfusun istihdamını sağlayacak yatırımların yapılamaması, aktif ve pasif istihdam politikası uygulamalarının yetersiz olması, kayıt dışılığın büyük boyutlarda olması, haftalık çalışma saatlerinin fazla ve kıdem tazminatı oranlarının yüksek oluşu v.b. gibi istihdamı ve işsizliği birlikte artıran güçlü baskıların olması, Türkiye’de yaşanan işsizliğin boyutlarını sadece ekonomik büyümede yaşanan gelişmelerle açıklayamayacağımızı ortaya koymaktadır.

4.3. Genel Değerlendirme

Türkiye’de 1975–2006 dönem aralığını dikkate alarak, büyüme, enflasyon ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisini araştırdığımız çalışmamız sonucunda, elde ettiğimiz bulgular bize; ekonomik büyüme ile enflasyon ve ekonomik büyüme ile işsizlik oranları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Şöyle ki; yapılan Granger nedensellik analizi sonuçları Türkiye’de örnek dönem için enflasyon ile ekonomik büyüme arasında, ekonomik büyümeden enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu, aynı şekilde ekonomik büyüme ile işsizlik arasında da, ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla Türkiye’de ekonomik büyüme enflasyonu etkilerken, enflasyon ekonomik büyümeyi etkilememektedir. Aynı şekilde, ekonomik büyüme işsizliği etkilerken, işsizlik ekonomik büyümeyi etkilememektedir. Granger nedensellik analizinin akabinde yapılan regresyon analizi sonuçları da Türkiye’de ekonomik büyüme ile enflasyon arasında ve ekonomik büyüme ile işsizlik arasında negatif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları Türkiye’de 1975–2006

döneminde ekonomik büyüme oranında meydana gelen her 1 puanlık artışın, enflasyon oranını 0.096 puan geriye çektiğini göstermektedir.

Diğer taraftan büyüme-işsizlik arasındaki ilişki değerlendirildiğinde ise Türkiye’de 1975–2006 döneminde işsizlik ile büyüme arasında, büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olmasına rağmen, regresyon sonuçları analiz dönemi için bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığına işaret etmektedir. Yani analiz dönemi için Türkiye’de yaşanan işsizlik olgusu büyümede yaşanan gelişmelerden büyük oranda bağımsız olarak gerçekleşmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de, 1970’li yıllardan itibaren yüksek enflasyon problemi yaşanmakta ve yüksek enflasyon ülkenin her kesimini olumsuz etkilemektedir. Yaşanan yüksek enflasyon sorununu ortadan kaldırmak amacıyla Türkiye’de birçok istikrar programı uygulanmış, 1980’li yıllara gelindiğinde enflasyonu düşürme hedefi açıkça ortaya konulmuş ve birçok istikrar programında enflasyon öncelikli bir hedef olmuştur. 1980–2002 döneminde enflasyonla mücadelede uygulanan istikrar programlarında bazı başarılar sağlanmış olmasına rağmen 2003 yılına kadar önemli bir başarı elde edilememiştir. Ancak, 2002 yılı güçlü ekonomiye geçiş ve sonrasında uygulanan bir takım yapısal programlar neticesinde bu gün artık enflasyon Türkiye’nin öncelikli sorunları arasından yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler Türkiye’de enflasyonun kontrol altına alınmasında, sadece para politikası değil özellikle mali disiplinin sağlanmasında maliye politikalarının da kullanılması gerektiği ve enflasyon ile yapılan mücadelede siyasi otoritenin kararlı tutumunun önemli bir rolünün olduğunu da ortaya çıkarmıştır.

Diğer taraftan Türkiye’de enflasyonla birlikte çözümü gereken bir başka sorun ise işsizliktir. Türkiye’de işsizliği önlemeye yönelik tedbirlerin alınması, planlı dönemle birlikte başlamış olmasına rağmen, işsizlik sorununun çözümünde başarılı sonuçlar alınmış bir istihdam politikasının varlığından söz etmek güçtür. Kalkınma planlarında istihdam ve işsizlik sorununa, çözüm önerileri bazında değinilmiş, aktif ve pasif istihdam politikalarına sorunların çözümünde başvurulacağı belirtilmiş, ancak söz konusu araçların Türkiye koşullarında uygulanabilirliği dikkate alınmamıştır. Bu dönemde işsizliğin kronik bir hal almasının nedeni, sorunun çözümünün ekonomik büyümede görülmesi ve konunun öncelikli sorunlar arasında yer almamasıdır. 1980 sonrasında ise, istihdam sorununun çözümünde, özel girişimciliğe dayanan ve devletin işsizlikle mücadelede etkin rol almadığı politikalar ağırlıklı olarak uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye, son on yılda yaşadığı ekonomik krizlerin de etkisiyle istihdam alanında oldukça sıkıntılı bir dönem geçirmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren işgücü arzında gözlenen yüksek artış temposuna düşük büyüme oranlarının eşlik etmesi işsizlik sorununu daha hissedilir hale getirmiştir.

Yaşanan bu süreç dikkate alındığında bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye’nin de ekonomik güvenilirliğe ve ekonomik istikrara daha fazla önem vermesi gerekmektedir. Çünkü ekonomik güvenilirlik ve ekonomik istikrar, şirketler

için daha az risk, dolayısıyla daha fazla kazanç anlamına gelmektedir. Ayrıca ekonomik istikrar, ülkelerin kendi ekonomik politikalarının işlerliği ve kalitesi içinde çok önemlidir. Bir ülkede ekonomik istikrar artıkça o ülkedeki faiz oranlarında önemli düşüşler yaşanır. Faiz oranlarındaki bu iyileşme bir taraftan özel sektör yatırımlarını tetiklerken, diğer taratan o ülkenin kamu bütçesi içindeki faiz giderlerini azaltır. Giderek azalan faiz harcamaları, ülke kaynaklarının verimli alanlara doğru yönelebilmesi imkanını doğurur. Böylece ülkenin hem sosyal hem de yatırım harcamalarına ayırabileceği kaynak miktarı artar. Ülkedeki yeni yatırımlar ise yeni iş sahaları, dolayısıyla işsizliğin azalması anlamına gelir.

Dolayısıyla ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik kavramlarının birbirleriyle yakından alakalı kavramlar olduğu açıkça görülmektedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan bu kavramların birbirleriyle olan ilişkileri, her zaman için hem araştırma konusu hem de tartışma konusu olmuştur. Çalışmada yer alan literatürden de takip edileceği üzere büyüme, enflasyon ve işsizliğin birbirlerini ne yönde etkilediği, ele alınan analiz dönemine, farklı ülke deneyimlerine, analizde kullanılan verilere ve yapılan ekonometrik yöntemlere göre farklılıklar arz etmektedir. Ancak, iktisat literatüründe yapılan ampirik çalışmaların sonuçları bize çoğunlukla, hem büyüme ile enflasyon arasında, hem de büyüme ile işsizlik arasında orta ve uzun dönemde negatif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

İktisat literatüründe, aralarındaki ilişki nedeniyle sürekli tartışma konusu olmuş büyüme-enflasyon ve büyüme-işsizlik ilişkisi üzerine yapmış olduğumuz çalışmada ilk olarak, 30 yılı aşkın bir süredir yüksek enflasyonla yaşayan Türkiye'deki enflasyon-büyüme ilişkisi, zaman serisi analiziyle incelenmiştir.

Çalışmada 1975–2006 dönemine ait yıllık enflasyon ve büyüme serileri kullanılmıştır. Yapılan ADF birim kök testi sonucu, büyüme serisinin düzeyde, enflasyon serisinin ise birinci derece devresel farkı alınmış haliyle durağan olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla nedensellik analizinde durağanlığı sağlanmış olan verilerle çalışılmıştır. Yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda, enflasyon ile büyüme arasında, büyümeden enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit edilmiştir. Yani Granger nedensellik analizine göre, Türkiye'de büyüme enflasyonu etkilerken, enflasyon büyümeyi etkilememektedir. Yapılan Regresyon analizinin sonuçları iktisadi açıdan değerlendirildiğinde ise, Türkiye'de büyüme-enflasyon ilişkisinin negatif yönlü olduğu anlaşılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre;

Türkiye’de 1975–2006 döneminde ekonomik büyümede meydana gelen her 1 puanlık artış enflasyonu 0.091 geriye çekmiştir. Bu sonuç, son yıllarda giderek gerileyen ortalama büyüme oranının yükseltilebilmesi ve istikrarlı bir büyüme oranının sağlanabilmesi için öncelikle enflasyonun düşürülmesi gerektiğini göstermiştir.

Çalışmanın geri kalan kısmında ise Türkiye’de büyüme-işsizlik ilişkisi, zaman serisi analizi ile incelenmiştir. Çalışmada 1975–2006 dönemine ait yıllık enflasyon ve işsizlik serileri kullanılmıştır. Yapılan ADF birim kök testinin sonucu, büyüme serisinin düzeyde, işsizlik serisinin ise birinci derece devresel farkı alınmış haliyle durağan olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla nedensellik analizinde durağanlığı sağlanmış olan verilerle çalışılmıştır. Granger nedensellik analizi sonucunda, büyüme ile işsizlik arasında, ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yani; Granger nedensellik analizine göre, Türkiye’de büyüme işsizliği etkilerken, işsizlik büyümeyi etkilememektedir. Yapılan regresyon analizinin sonucunda ise örnek dönem için istatistiksel olarak büyüme ile işsizlik arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Buna rağmen işsizlik değişkenine ait katsayının negatif olması, bu iki değişken arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğuna işaret etmektedir.

Büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik olarak yapılan analizlerden elde edilen sonuçlar, Türkiye’de yaşanan işsizliğin çok büyük oranda büyüme dışındaki faktörler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, aynı zamanda özellikle son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan yüksek büyüme oranlarına rağmen, işsizlik oranlarının azalmamasını ve hatta bir miktar da artmasını açıklamaktadır.

Ayrıca, özellikle son yıllarda yaşanan yüksek büyüme oranlarına karşılık işsizliğin azalmaması, Türkiye ekonomisinde yüksek büyüme oranı gerçekleştirerek işsizliği önleme amaçlı uygulanan iktisat politikalarının yanlışlığını ortaya koymaktadır. Çünkü Türkiye ekonomisinde gerçekleşen iktisadi büyüme sermaye-yoğun bir büyüme olup üretimde emek-sermaye bileşim yüzdesi de sermaye lehine gerçekleşmektedir. Böyle bir gelişme aynı zamanda üretimde teknolojinin etkisinin yüksek seviyede görülmesine bağlı bulunmaktadır. Bu teknolojiye uygun emek arzının Türkiye’de olmaması da işsizlik oranı üzerinde etkili olumsuz bir etkiye neden olmaktadır. Burada göz ardı edilen önemli nokta ise içsel büyüme teorisinde

de belirtildiği gibi beşeri sermayenin iktisadi büyüme ile arasındaki ilişkidir. Türkiye'deki beşeri sermaye yatırımlarının yetersiz olması ve bu yatırımları arttırıcı politikaların geliştirilmemesi iktisadi büyüme ve dolaylı olarak da işsizlik üzerinde olumsuz etkiler de bulunmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye'de yapılan reel yatırımların hızlı nüfus artışı karşısında yetersiz kalması, işgücüne katılım oranının yükselmesini engellemiştir. Başka bir ifade ile Türkiye'deki nüfus miktarındaki artış ile beraber işsizlik de artmakta, yani iktisadi büyüme emek arzı fazlalığını ortadan kaldıramamaktadır. Bu durumun en önemli nedeni ise, yukarıda belirtilen beşeri sermaye yatırımlarının yetersizliği, emeğin üretimdeki verimlilik artışının sağlanamaması ve emeğin beşeri olarak niteliğinin arttırılamamasıdır.

Türkiye ekonomisindeki iktisadi büyüme politikaları, beşeri sermaye yatırımlarını dikkate alarak geliştirilip reel anlamda ekonominin büyümesine yönelik olmalıdır. Ancak bu tür iktisat politikalarının uygulanması ile sürdürülebilir bir iktisadi büyüme sağlanabilecek ve işsizlik oranı düşük seviyelere inebilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ACAR, Y. (1998), **Büyüme Teorileri**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- AKGÖNÜL, H. (1982), **Türkiye’de Para Arzının Belirlenmesi ve Para Arzı İle Fiyatlar Genel Düzeyi Arasındaki İlişkiler**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- AKTAN, C.C. (2002), **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- BERBER, M. (2006), **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Trabzon: Derya Kitabevi.
- DOĞRUEL, S. (2002), “İstikrar Politikaları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye’nin Son Yirmi Yıllık Serüveni Üzerine Düşünceler”, **Küreselleşme Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum**, Editör: Ahmet Alpay Dikmen, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- JONES, Ç. I. (2001), **İktisadi Büyümeye Giriş**, (Çev.: S. Ateş ve İ. Tuncer), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1996), **Uluslararası (Makro) İktisat Okumaları**, Ankara: SBF Yayınları.
- KORKMAZ, A. v.d. (1985), **Ücret ve İstihdam: Başlıca Yaklaşımlar ve Planlı Dönemdeki Gelişmeler**, Ankara: Milli Produktivite Merkezi Yayınları, Yayın No: 334.
- LİPSEY, R.G. v.d. (1984), **İktisat I**, (Çev.: F. Batrel v.d.), Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi.
- LİPSEY, R.G. v.d. (1993), **Economics**, New York: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- LORDOĞLU, K. v.d. (1999), **Çalışma İktisadı**, İstanbul: Beta Yayınları.
- PARASIZ, İ. (1995), **Kriz Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- PARASIZ, İ. (1998), **İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- PARASIZ, İ. (2003), **Ekonomik Büyüme Teorileri**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- SEN A. (1970), **Growth Economics**, Harmondsworth: Penguin Boks.

SOLOMAN, J. (2004), **Makro İktisat**, (Çev. A. Çakmak), İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

ŞAHİN, H. (2006), **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

TÜRKAN, E. (2005), **Türkiye’de İşgücünün Yapısı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler**, TCMB, Ankara.

UZAY, N. (2005), **Verimlilik ve Büyüme**, Ankara: Nobel Yayınları.

VARÇIN, R. (2004), **İstihdam ve İşgücü Politikaları**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

TEZLER

ARTAN, S. (2004), **Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Literatür ve Uygulama**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.

ATEŞ, S. (1998), **Yeni İçsel Büyüme Teorileri Ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.

BAHÇECİ, S. (1997), **Ortodoks ve Heterdoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ekonomik Modeller Dairesi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi.

ÇEVİK, M. (2006), **Anti-Enflasyonist İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi Analizi: Kura Dayalı İstikrar Politikaları**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

DORĞUEL, M. (2004), **Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Uzun Dönemli İşsizlik ve İstihdam Politikaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

ERKUŞ, M. (2007), **Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Enflasyonun Önlenmesinde Maliye Politikası Araçlarının Etkinliği**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

- KALKAN, M. (1999), **Uzun Dönemde Enflasyon Büyüme Maliyeti**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KARADUMAN, Ö. (2006), **Avrupa Birliği'nde Aktif İstihdam Politikaları ve Türkiye**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KUNT, S. S. (1997), **Türkiye'de Enflasyon-Ücretler-İşsizlik İlişkisinin Phillips Hipotezi Çerçevesinde İncelenmesi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZTÜRK, Ö. (1996), **24 Ocak 1980 Sonrası Dışa Açık (İhracata Yönelik) Büyüme Stratejisinin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesine Etkileri**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TURHAN, S.E. (2007), **Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek lisans Tezi.
- YILDIZ, N. (2005), **Türkiye Ekonomisinde İstihdam, Enflasyon, Büyümedeki Gelişmeler ve Sektörlerin Bu Makro Değişkenlere Olan Etkilerinin Ekonometrik Analizi**, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- YİĞİTBAŞI, M.A. (1996), **İktisadi Büyüme- Enflasyon İlişkisi ve Türkiye Uygulaması 1980-1993**, K.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TÜYLÜOĞLU, Ş. (1995), **İçsel Büyüme Modelleri (Teorik Çerçeve-Ampirik Bulgular)**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

- UYAR, E.Y. (2005), **Türkiye’de Uygulanan İşsizlik ve İstihdam Politikalarının Avrupa Birliği Uyum Sürecine Etkileri (1980 sonrası)**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÜZÜMCÜ, A. (2002), **İçsel Büyüme Modelleri ve Dış Ticaret Kazançları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.
- YILDIRIM, O. (2003), **Kura Dayalı İstikrar Politikası: Teori ve Ülke Uygulamaları**, TC. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- YÜKSEL, F. (1989), **Türkiye Ekonomisinde 1970–1987 Döneminde Enflasyon, Para Arzı, Ücret, İstihdam, Tüketim İlişkileri: Ekonometrik Bir Yaklaşım**, Gazi Üniversitesi İİBF, Ekonometri Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi.

MAKALELER

- AKAT, A. S. (1992), “Kronik Enflasyonla Mücadele: Çözümler, Tereddütler”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl: 29, Sayı: 2.
- BERBER, M. ve S. ARTAN, “Türkiye’de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teori, Literatür ve Uygulama”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:18, Sayı:3–4, 2004, ss.1–17.
- BERUMENT, H. ve Güner, N. (1997), “Inflation, Inflation Risk and Interest Rates: A Case Study For Turkey”, **METU Studies in Development**, 23, No.3, ss. 319–27.
- BOZKURT, K. (2007), “İçsel Büyüme Modelleri Bağlamında Türk İmalat Sanayinde Teknolojik Gelişme ve Ekonomik Büyüme”, **Finans Politik& Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 44, Sayı: 513, ss. 71–81
- ÇETİN, A. (2004), “Enflasyon, Büyüme ve Reel-Nominal Belirsizlikler Arasında Nedensellik İlişkileri”, **İktisat, İşletme ve Finans**, 19. yıl (221), Ağustos 2004, ss.71–80

- DEMİR, O. (2002), “İçsel Büyüme Kapsamında Devletin Değişen Rolü”, KOÜ, İİBF, **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 10–11 Mayıs 2002, ss. 339–358.
- DEMİR, O. (2002), “Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyüme”, Cumhuriyet Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 1, ss.1–16.
- DEMİR, O. ve F. BAKICI (2005), “Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve Büyüme-İşsizlik İlişkisi”, **III. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi**, Celalabat-Kırgızistan; 05–09 Haziran 2005, ss. 477–486.
- DOMAR, E. (1970), “Capital Expansion and Rate of Growth and Employment”, **Econometrica**, Vol: 14, 1946;137–47. in (A.Sen, **Growth Economics**, Penguin Books, 1970), ss. 65–77.
- ERTUNA Ö. (2000), “2000 Yılı İstikrar Programının Altı Ay Sonuçları”, **Muhasebe Finansman Dergisi**, Sayı:8, Ekim 2000, ss.12–16.
- GÖKTAŞ YILMAZ, Ö. (2005), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 2, ss.63–76.
- HARROD, R.F. (1970), “An Essay in Dynamic Theory”, **Economic Journal**, Vol: 49, 1939, ss.14–33. (in A. Sen, **Growth Economics**, Penguin Books, England, 1970), ss. 43–64.
- HATİPOĞLU, Z. (2000), “Büyümenin Kaynakları Yönteminin Türkiye’deki Gözlemlerinden Esinlenen Bir Eleştiri (A Critique of the Application of Sources of Growth Method in Turkey)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, İstanbul, Sayı:1, ss.135–146
- KADIOĞLU, F. vd. (2001), “Kura Dayalı İstikrar Politikası Uygulamaları ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”, **TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü**, Tartışma Tebliği, ss. 1–33.
- KARACA, O. (2003), “Türkiye’de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı: 4, Yıl: 2, ss. 247–255.
- KAYA, V. ve YILMAZ Ö. (2006), “Bölgesel Enflasyon Bölgesel Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Zaman serisi ve Panel Veri Analizleri”, **İktisat, İşletme ve Finans**, 21. Yıl (247), Ekim 2006.62.

- KEŞKEK, S. ve ÖZHAN, M. (2004), “Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme”, **Active Dergisi**, Temmuz-Ağustos, 2004 (37), ss. 1–18.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998), “ İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, No. 1–4, ss. 207–230.
- KİRMANOĞLU, H. (2001), “Is There Inflation-Growth Trade Off in The Turkish Economy”, Paper Presented at: CEA 35th, Annual Meetings, McGill University, Montreal, May 31-June 3.
- MERAL, P.S. (2005), “Enflasyon ve Enflasyonun Okuma Yazma Alışkanlığına Etkisi”, Kadir Has Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:19, ss. 309–324.
- PAMUK, Ş. (2007), “Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Büyüme: 1980–2005”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi (UEDTP)**, Yıl: 1, Sayı: 2, ss: 5–27.
- SELAMOĞLU, A. (2004), “Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri”, **İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 1.
- SEYİDOĞLU, H. (2003), “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4 (2), ss.141–156.
- TCMB, “Çekirdek Enflasyon Teknik Komite Çalışma Raporu”, **Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara**, Yayın No: 2001/1, Mayıs 2001, ss. 1–88.
- TERZİ, H. ve Sabiha O. (2004), “ Türkiye’de Ekonomik Büyüme- Enflasyon Süreci: Sektörler İtibariyle Ekonometrik Analiz”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 50, ss. 19–33.
- TÜSİAD (2004), “ Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik”, **TÜSİAD Raporları**, Yayın No. TÜSİAD-T/ 2004–11/381, İstanbul, ss. 1–204.
- TÜSİAD (2002), “Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri: Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri Işığında Türkiye Analizi”, **TÜSİAD Raporları**, Yayın No. TÜSİAD-T/2002–12/341, İstanbul, ss.1–125.

- UŞEN, Ş. (2007), “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Aktif Emek Piyasası Politikaları”, **Çalışma ve Toplum Birleşik Metal-İş Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Sayı:13, Şubat 2007, ss. 65–95
- YAVİLLİOĞLU, C. (1997), “Ekonomik Kalkınma ve Motivasyon Arasındaki İlişki”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 109–130.
- YILMAZ, A. (2005), “Türkiye’de İşsiz Nüfus”, Fırat Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 1, ss. 43–56.
- YÜCEOL, H. M. (2005), “Bir Politika Değişkeni Olarak İşsizliğin Ölçülmesi sorunu ve Türkiye’de Gerçek İşsizlik Oranı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3 Sayı: 12, ss118–133.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- ASLANTEPE, G. (2005), “Dünyada ve Türkiye’de İşsizlik”, **İşveren Dergisi**, TİSK Yayınları,
(http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1194&id=67),
(13.10.2007).
- ATAMAN, B. (2003), “İşsizlik Sorunu Ve Türkiye’nin AB İstihdam Stratejisine Uyumunu”, **İşveren Dergisi**, TİSK Yayınları,
(http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=809&id=48),
(13.10.2007).
- DİLEYİCİ, D. (2001), “Parasal İstikrar Amacını Sağlamada Para Politikalarının Kullanımı”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı:2, Yıl: 1., Nisan-Mayıs-Haziran 2001. (<http://www.canaktan.org/ekonomi/parasal-iktisat/turkce/para-teorisi.htm>), (21.09.2007).
- DPT, “Uzun Vadeli Strateji ve VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı”,
(<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf>), (20.11.2007)
- DELİKTAŞ, E. (2002), “Beşeri Sermaye ve Modern Ekonomik Büyüme”
(<http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv/sermaye.html>), (05.08.2007)
- EĞİLMEZ, M. (2001), “Kasım 2000 Krizi Üzerine”, (www.mahfiegilmez.nom.tr),
(21.10.2007).

- KÖRPE, H. (2003), “Avrupa Birliği Ülkelerinde Aktif İşgücü Politikaları ve İsveç Uygulama Sonuçları”, **İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2.
(http://www.isgucdergi.org/?p=arc_view&ex=166&inc=arc&cilt=5&sayi=2&year=2003), (08.01.2008).
- KUNTER, K. ve ULAŞAN, B. (1999), “Dünyada İş Çevrimleri ve Türkiye:1963–1998”, **TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü**,
(www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/2000/enflasyon.html),
(15.08.2007).
- TCMB, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”,
www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, (19.11.2007).
- TCMB, “Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi: Genel Bir Değerlendirme”,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/2000/enflasyon.html>,
(09.07.2007).
- TUIK, **Türkiye İstatistik Göstergeler: 1923–2005**, (www.tuik.gov.tr),
(16.10.2007).
- TUIK, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2006**, (www.tuik.gov.tr), (16.10.2007).
- Türkiye İşgücü Piyasası Raporu, (www.worldbank.org.tr/cem2006), (01.07.2008)
- ÖZGEN, A. (2007), “Önemli Bir Toplumsal Sorun: Genç İşsizlik”,
İşveren Dergisi, TİSK Yayınları,
(http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1622&id=84),
(27.12.2007)
- YALÇIN, C. (1999), “Price-Cost Margins in the Turkish Manufacturing Industry”,
TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, (www.tcmb.gov.tr), (18.09.2007).
- YENER ERCAN, N. (2000), “İçsel büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış”, **Devlet Planlama Dergisi**, Özel Sayı- DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı,
(<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ercanny.pdf>), (04.11.2007).
- YILDIRIM, E. ve Refia Y. (2001), “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, Maliye Sempozyumu,
(<http://www.ceterisparibus.net/maliye/maliye.htm>), (07.10.2007).

ÖZGEÇMİŞ

- 1974 Kars ili Kağızman ilçesinde doğdu.
- 1986 Kağızman Atatürk İlk Öğretim okulu'nu bitirdi.
- 1991 Kağızman lisesini bitirdi.
- 1997 Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat bölümünden mezun oldu.
- 1997 Kafkas üniversitesi'nin açmış olduğu sınavı kazanarak Kağızman Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak göreve başladı.
- 2005 Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans sınavını kazandı.